

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2024

Bc. Adriana Haljaková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

**Moderné čarodejníctvo a alternatívna spiritualita vo
svete digitálnych médií**

Diplomová práca

Autorka práce: Bc. Adriana Haljaková

Studijní program: Mediální studia

Vedoucí práce: PhDr. Irena Reifová, PhD.

Rok obhajoby: 2024

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila iba uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 29. 7. 2024

Bc. Adriana Haljaková

Bibliografický záznam

HALJAKOVÁ, Adriana. *Moderné čarodejníctvo a alternatívna spiritualita vo svete digitálnych médií*. Praha, 2024. 127 s. Diplomová práca (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut komunikačných štúdií a žurnalistiky, Katedra mediálnych štúdií. Vedoucí diplomové práce: PhDr. Irena Reifová, PhD.

Rozsah práce: 267 054 znakov s medzerami

Abstrakt

Diplomová práca **Moderné čarodejníctvo a alternatívna spiritualita vo svete digitálnych médií** sa venuje výskumu porozumenia a vnímania toho, ako čarodejníctvo vyznávajúci používatelia sociálnej platformy TikTok interagujú s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom na tejto sieti. Cieľom práce je prostredníctvom hĺbkových rozhovorov s čarodejníctvom vyznávajúcimi respondentami zistiť, ako na ich názory, náboženské presvedčenia a dennú rutinu tento obsah vplýva a formuje ich. Práca sa zameriava na vnímanie obsahu tvorcov v rámci výskytu dezinformácií, využívania spirituálnych tém a pohanskej symboliky pre pravicovú politiku, ale pojednáva aj o vnímaní rozvoja trendu konšpirituality a komercializácie čarodejníctva, ktoré je podmienené rozmachom sociálnych sietí a algoritmickými vzorcami a zapríčinilo prechod čarodejníctva do mainstreamu kultúrnych a sociálnych sfér. Teoretická časť práce predstavuje čarodejníctvo a alternatívne formy spirituality v rámci historického zasadenia a ich moderných foriem, ale aj v oblasti populárnej kultúry a jej prejavov. Následne práca pojednáva o feministických a sociálnych hnutiach, vychádzajúcich z čarodejníctva a spirituálnych presvedčení. Kapitola ďalej hovorí o post-faktickej spoločnosti a rozšírení dezinformácií. Následne ilustruje príklady pre využívanie pohanskej symboliky v rámci rôznych pravicových ideológií. Posledná kapitola sa venuje alternatívnej spiritualite na sociálnych sieťach, hovorí o platforme TikTok a algoritmickom šírení videí, pričom poukazuje na príklady populárnych príspevkov naprieč platformou. Na záver sa teoretická časť venuje komercializácii čarodejníctva.

Následná praktická časť prináša teoretické zasadenie cieľu výskumu a jeho metodológie. Ukazuje priebeh výskumu a napokon výsledky analýzy získaných dát. Na základe zistení ďalej odpovedá na výskumné otázky, prináša diskusie a limitácie výskumu a v závere práce ponúka finálne zhrnutie.

Kľúčové slová

čarodejníctvo, neo-pohanstvo, spiritualita, TikTok, feminizmus, konšpiritualita, post-faktická spoločnosť, tradwives, cottagecore

Názov práce

Moderné čarodejníctvo a alternatívna spiritualita vo svete digitálnych médií

Abstract

The thesis **Modern Witchcraft and Alternative Spirituality in the World of Digital Media** explores the understanding and perceptions of how witchcraft-practising users of the social media platform TikTok interact with witchcraft and neo-pagan content on said platform. Through in-depth interviews with witchcraft-practising respondents, the thesis aims to explore how their views, religious beliefs and daily routines are influenced and shaped by this content. The thesis focuses on content creators' perceptions of the prevalence of misinformation, the use of spiritual themes and pagan symbolism for right-wing politics, but also discusses perceptions of the development of a trend of conspirituality and the commercialisation of witchcraft, which is conditioned by the rise of social networking and algorithmic formulas and has caused witchcraft to cross over into the mainstream cultural and social spheres. The theoretical part of the thesis introduces witchcraft and alternative forms of spirituality within the historical setting and their modern forms, as well as in the realm of popular culture and its manifestations. The thesis then discusses feminist and social movements based on witchcraft and spiritual beliefs. The chapter goes on to discuss the post-factual society and the spread of misinformation. It then illustrates examples for the use of pagan symbolism within various right-wing ideologies. The final chapter discusses alternative spirituality on social media, discussing the TikTok platform and the algorithmic dissemination of videos, highlighting examples of popular posts across the platform. Finally, the theoretical section discusses the commercialization of witchcraft.

The subsequent practical section provides a theoretical setting of the research aim and its methodology. It shows the course of the research and finally the results of the data analysis. Based on the findings, it further answers the research questions, presents discussions and limitations of the research and offers a final summary at the end of the thesis.

Keywords

witchcraft, neo-paganism, spirituality, TikTok, feminism, conspirituality, post-faktual society, tradwives, cottagecore

Title

Modern Witchcraft and Alternative Spirituality in the World of Digital Media

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa chcela v prvom rade pod'akovať vedúcej mojej práce, PhDr. Irene Reifovej, PhD. za jej vedenie, rady a podporu počas celého procesu tvorby tejto diplomovej práce. Jej povzbudenie k skúmaniu netradičných oblastí výskumu malo zásadný podiel na jej formovaní. Som jej úprimne vďačná za všetky odborné znalosti a trpezlivosť. Neviem si predstaviť, že by som písanie tejto práce absolvovala pod vedením inej osoby. Ďalej sa chcem pod'akovať všetkým respondentom, ktorí sa na výskume podieľali. V neposlednom rade patrí vďaka mojej rodine a priateľom za ich podporu. Odteraz si všetci budeme miešať kávu už iba v smere hodinových ručičiek.

Obsah

Úvod	9
TEORETICKÁ ČASŤ	12
1 Čarodejníctvo a formy alternatívnej spirituality	12
1.1 Wicca a New Age tradície	14
1.2 Hon na čarodejnice a vyznávanie čarodejníctva v historickom európskom kontexte	16
1.2.1 Malleus Maleficarum	19
1.3 Populárna kultúra a náboženstvo	20
1.3.1 Hudba	23
1.3.2 Literatúra	24
1.3.3 Kinematografia	26
2 Pohanstvo ako súčasť sociálnych hnutí a smerov.....	28
2.1 Progresívne hnutia: feminizmus a čarodejníctvo	29
2.2 Nefeministické sociálne a politické hnutia.....	31
2.3 Status faktov vo veku post-pravdy	32
2.4 Konzervatívne a pravicové hnutia: pohanské symboly ako nástroje pravicovej politiky	36
2.4.1 Tradwives	38
2.4.2 Ekofašizmus	39
2.4.3 Mýtus, dedičstvo a nacionalizmus.....	41
2.5 „Konšpiritualita“ ako priesečník spektra.....	43
3 Alternatívna spiritualita na sociálnych sieťach	48
3.1 Komunity a online priestor	49
3.2 Algoritmus alebo „ak to práve pozeráš, je to pre teba“	51
3.2.1 „Interact three times to claim“	55
3.3 Kúzla na predaj: komercializovaná sféra.....	56
PRAKTICKÁ ČASŤ	61
1 Cieľ výskumu	61
2 Metodológia výskumu	61
2.1 Hĺbkové rozhovory	62

2.1.1	Trace interview	63
2.2	Interpretačná fenomenologická analýza.....	64
2.2.1	Vizuálne hodnotenie TikTok profilov.....	65
2.3	Výskumné otázky	66
2.4	Proces rozhovorov a výber respondentov.....	67
3	ANALYTICKÁ ČASŤ	69
3.1	Vizuálne hodnotenie vybraných TikTok profilov	69
3.1.1	@vanessaandheriphone.....	69
3.1.2	@charmcaster333	72
3.1.3	@moonstreetkits	74
3.2	Analýza rozhovorov	77
I	Čarodejnica osobnosť	77
	Spirituálne prebudenie.....	78
	Miešaj v smere hodinových ručičiek.....	80
	Zdieľanie empatie (aj k sebe)	83
II	Úskalia ideológií v digitálnej sfére	85
	Vo víre obsahu	85
	Aj post-faktická komunita má hranice pre dezinformácie.....	87
	Cottagecore? Hlavne ako estetika	90
III	Komerčná čarodejnica	94
	Plastové kryštály a láska za rohom	94
	Nie všetko musí byť pozitívne	97
3.3	Zodpovedanie výskumných otázok	99
3.4	Diskusia.....	103
	Záver	105
	Summary	108
	Použitá literatúra.....	111
	Internetové zdroje.....	118
	Téza diplomovej práce	120
	Zoznam príloh.....	124

Úvod

Predkladaná diplomová práca sa venuje téme *Moderného čarodejníctva a alternatívnej spirituality na vo svete digitálnych médií*. V digitálnom veku sa platformy sociálnych médií stali živým priestorom na šírenie informácií, vytváranie komunít a vyjadrovanie rôznych presvedčení a praktík. *TikTok*, populárna platforma na zdieľanie videí, sa stala jedinečným priestorom, kde sa používatelia môžu venovať rôznym témam vrátane spirituality a čarodejníctva. Táto práca sa zaoberá zložitým vzťahom medzi používateľmi TikToku, ktorí praktizujú čarodejníctvo, a obsahom súvisiacim s čarodejníctvom a neo-pohanstvom na tejto platforme.

Teoretický základ tejto práce zahŕňa skúmanie historických, kultúrnych a sociálno-politických rozmerov čarodejníctva, neo-pohanstva a spirituality. Na základe existujúcej literatúry nazeráme na teoretické rámce, ktoré poskytujú komplexné pochopenie témy a pripravujú pôdu pre naše analytické skúmanie. Teoretická časť je tvorená literárnou rešeršou, ktorá sa delí na tri základné kapitoly. Prvá kapitola je venovaná teoretickému zasadaniu čarodejníctva a alternatívnych foriem spirituality v rámci definície a historického vnímania. Pojednáva o nových a populárnych druhoch súčasného vyznávania čarodejníctva a s ním spojených náboženstiev a hnutí, ktorých zasadenie spočíva v ich starodávnych pohanských predchodcoch. Ďalej sa zameriava na hony na čarodejnice a historické zasadenie čarodejníctva v európskom kontexte, ktoré prepája s politickou náturou súdnych procesov počas predmetnej doby. Kapitola pojednáva o populárnej kultúre a jej prepojení a koexistencii s náboženstvom, ich vzájomnom vplyve a post-sekulárnej spoločnosti. Na základe podkapitol ilustruje prítomnosť a dôležitosť pohanskej symboliky v hudbe, literatúre a kinematografii. Druhá kapitola sa venuje progresívnym hnutiam a ponúka náhľad do feministických a spirituálnych sociálnych a politických hnutí. Následne sa venuje post-faktickej spoločnosti a pojednáva o využívaní pohanskej symboliky ako nástrojov pravicovej politiky. Kapitola sa venuje pravicovým ideológiám a poukazuje na príklady trendov ako „tradwives“ a pohanskej symboliky v nacionalistických hnutiach. Na záver sa venuje fenoménu konšpirituality. Tretia kapitola pojednáva o alternatívnej spiritualite na sociálnych sieťach. Venuje sa sociálnej platforme TikTok a jej algoritmickejmu systému, hovorí o komunitách v online priestore a približuje trendy v zmysle čarodejníckeho a spirituálneho obsahu zdieľaného na TikToku. Na záver kapitoly opisuje komercializáciu čarodejníctva, ktoré sa s rozmachom sociálnych sietí dostalo do mainstreamu a ponúka nové pracovné príležitosti, ako aj oslovenie používateľov platformy.

Praktická časť sa venuje opisu cieľa a metodológie výskumu. Tá má v tejto štúdií kvalitatívny charakter. Prostredníctvom hĺbkových, polo-štruktúrovaných rozhovorov a metódy trace interview sa snažíme získať prehľad o tom, ako používatelia TikToku, ktorí sa identifikujú ako veriaci v čarodejníctvo interagujú s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom na tejto platforme a ako ho vnímajú. Tieto rozhovory slúžia ako bohatý zdroj údajov, ktorý nám umožňuje skúmať presvedčenie, názory a každodennú prax účastníkov, ako aj ich skúsenosti s dezinformáciami a komercializáciou čarodejníctva. Analytická časť tejto práce predstavuje zistenia získané z rozhovorov, ktoré sú analyzované metódou interpretačnej fenomenologickej analýzy (IPA).

Prepojením týchto zistení s existujúcou literatúrou sa snažíme poskytnúť diferencované a interpretačné pochopenie spôsobov, akými obsah TikToku ovplyvňuje presvedčenia, praktiky a identity veriacich v čarodejníctvo. Hoci si uvedomujeme obmedzenia pri nemožnosti zovšeobecňovaní zistení na širšiu čarodejnícku a neo-pohanskú komunitu na TikToku, snažíme sa osvetliť vzorce a témy, ktoré vyplývajú zo skúseností našich účastníkov. Tento výskum prispieva k širšiemu diskurzu o priesečníku sociálnych médií, spirituality a čarodejníctva v súčasnom sociokultúrnom prostredí. Skúmaním vplyvu TikToku na veriacich v čarodejníctvo nielenže zlepšujeme naše chápanie vyvíjajúcej sa dynamiky spirituality v digitálnom veku, ale poskytujeme aj cenné poznatky pre jednotlivcov, komunity a platformy, ktoré sa snažia orientovať v zložitých otázkach online spirituálnej angažovanosti. Celkovo sa táto práca snaží objasniť zložitý vzťah medzi TikTocom a čarodejníctvom vyznávajúcimi používateľmi a ponúka náhľad do ich skúseností, viery a praktík, ovplyvnených sledovaním obsahu v digitálnej sfére.

Musíme konštatovať, že štruktúra práce, ako aj jej určité prvky sa od pôvodného návrhu tézy ľahko líšia. Tému sme konštruovali spôsobom, aby sme mali voľnosť v podkapitolách práce. Pri druhej kapitole sme oproti pôvodnej téze zmenili názov – nakoľko pôsobil veľmi všeobecne a nesprávne popisoval témy rozoberané v kapitole. Druhá, a zároveň najvýraznejšia zmena, nastala v metóde spracovania materiálu. V pôvodnej verzii tézy sme pracovali s myšlienkou vizuálnej etnografie vybraných TikTok profilov a hĺbkovými rozhovormi s aktívnymi sledujúcimi. Hĺbkové rozhovory sú stále predmetom analýzy – na základe diskusie s vedúcou našej diplomovej práce sme však prišli k záveru, že primárnou metódou analýzy dát bude interpretačná fenomenologická analýza (IPA). Samotný názov implikuje, že sme zmenili prístup analýzy a etnografiu nahradili vyššie zmienenou analýzou. Hodnotenie vybraných profilov na TikToku je stále súčasťou práce,

ale pristupovali sme k nemu ako k *predvýskumu*. Nie je naň teda kladená tak veľká váha, aká bola podľa pôvodných informácií v téze. Na toto je v praktickej časti nazerané skrz doplnkovú hodnotu k samotnej IPA - a to pre priblíženie možného čarodejníckeho a spirituálneho obsahu, s akým sa používatelia môžu na TikToku stretnúť. Posledná zmena pozostáva z vyradenia kapitoly „Zhrnutie“, ktorá je už obsiahnutá v *závere* predkladanej práce. Uvedomujeme si zmeny, ktoré nastali počas písania našej diplomovej práce. Pevne však veríme, že rovnako, ako sa kryštalizuje analýza zozbieraných dát počas samotného procesu, a medzi krokmi sa ako výskumníci musíme častokrát vracat' a opakovať ich pre zachytenie esencie dát, tak aj tieto zmeny boli nevyhnutnými krokmi pre to, aby sme mohli predložiť kvalitnú záverečnú prácu, ktorá zachytáva esenciu nami zvolenej témy.

TEORETICKÁ ČASŤ

1 ČARODEJNÍCTVO A FORMY ALTERNATÍVNEJ SPIRITUALITY

V súčasnej spoločnosti sa kladie veľký dôraz na racionalitu a vedecký prístup ako kľúčové piliere poznania a pochopenia sveta, v ktorom žijeme. Zároveň však zažívame aj krízu faktickosti, vedeckosti a poznania založeného na dôkazoch, čo vyvoláva protichodné reakcie. Tie sa rozchádzajú s moderným *kartézskym* rámcom. Jedným z príkladov je aj *vznávanie čarodejníctva a alternatívnych foriem spirituality*. Kolektívna predstavivosť bola po stáročia uchvátená postavou *čarodejnice* - tá bola symbolom strachu, ale aj osláv. Tak, ako si rituály a zaklínadlá nachádzajú cestu naspäť do našich každodenných životov, svoje miesto si okrem histórie uplatňujú aj ako predmety novodobého výskumu. Keďže sa pohybujeme v zložitom modernom svete, ktorý je často odtrhnutý od prírody a ľudstvu vlastných intuitívnych schopností, štúdium čarodejníctva sa stáva stále aktuálnejším. S ním prichádzajú aj novšie, alternatívne formy spirituality (alebo sa do popredia opäť dostávajú ich starodávne formy a rôzne mytológie). Tie ich priaznivcov nabádajú na výstup z každodenných rutín a pozývajú ich k tomu, aby prijali vlastnú vnútornú mágiu spoločne s tou, ktorá sa skrýva všade naokolo. Čarodejníctvo však pod nánosmi obrazov žien so špicatými klobúkmi, ktoré letia na metlách, ukrýva komplexnosť a posolstvá. Slúži ako silná metafora pre marginalizovaných a utlačaných, avšak jeho stopy môžeme nájsť aj v konzervatívnych hodnotách.

Ak by sme vzali skupinu ľudí a opýtali sa ich, čo si predstavujú pod pojmom „čarodejníctvo“, je veľká pravdepodobnosť, že by sa ich odpovede do určitej miery zhodovali. Či už sa jedná o *sviečky, tarotové karty, pentagon, kryštále*, alebo pre bežného človeka nejasné *kúsky kostry* (napr. zvierat), všetky zdieľajú určitú *symboliku* a zobrazujú *tajomnú estetiku* pripisovanú praktikovaniu tohto remesla, ktoré do dnešného dňa učarováva a láka nových praktizujúcich. Spolu s formami alternatívnej spirituality a inými paranormálnymi či holistickými praktikami ho zaradíme pod *umbrella term¹ pohanstva* (angl. *paganism*). Dnes sa však stretávame skôr s termínom *neo-pohanstvo* (angl. *neo-Paganism*), ktoré referuje na moderné interpretácie ich starovekej formy.

Existuje niekoľko druhov praktík a spirituálnych foriem, ktoré uvedený termín

¹ pojem zahŕňajúci širokú kategóriu vecí

zastrešuje. Táto skutočnosť je predmetom zložitého rozdeľovania jednotlivých druhov čarodějníckych a spirituálnych zvyklostí. Na základe tejto skutočnosti budeme v práci pristupovať k väčšine termínov ako k *synonymám*, prípadne dopĺňajúcim sa pojmom pre bližšie objasnenie v rámci daných kapitol. Dôvodom je, že mnohé z praktík, o ktorých budeme hovoriť, zdieľajú rovnaké základy, rituály, komunity, symboliku alebo formy vyznávania. Vychádzajú z rovnakých myšlienok či dokonca božstiev a recipročne si preberajú a osvojujú praktiky toho druhého. Navzájom sa prelínajú a vznikajú z ich starších predchodcov.

Vnímané ako rýchlo sa rozvíjajúce náboženstvo, pohanstvo a neo-pohanstvo sú tradične založené na uctievaní prírody a na starých domorodých zvykoch (Hardman, 1995: ix), ktoré sa vymedzujú voči kresťanskému vnímaniu náboženstva. Uprednostňujú život v súlade s prírodnými cyklami a vonkajším svetom, veria v zdieľanú jednotu a nesúhlasia s myšlienkou *monoteistického*² Boha (Hardman, 1995: x-xi), ktorý je vo vonkajších prejavoch zväčša oddeľovaný od sveta a ľudstva (Crowley, 1995: 83). Súčasná reprezentácia pohanstva, často silne prezentovaná v populárnej kultúre a obzvlášť prijímaná rastúcimi podporujúcimi skupinami (ako napr. Wicca), má tendenciu uprednostňovať *inkluzívnosť, osobný rast, sociálnu spravodlivosť a starostlivosť o životné prostredie*. V dnešnej spoločnosti získavajú tieto hodnoty väčšiu viditeľnosť a priťahujú viac stúpencov. Dominujú vo verejnom vnímaní neo-pohanstva. V rámci neo-pohanstva však existujú aj *konzervatívne, antifeministické a krajne pravicové* reprezentácie, ktoré môžu využívať pohanské symboly na politické účely, či podporu tradičných rodových rolí alebo šírenie nacionalistických ideológií. Príkladom je ruský filozof *Alexander Dugin*, ktorý otvorene vyjadruje svoju náklonnosť k tradicionalistickým ideológiám. Ovplynula ho účasť v tzv. *the Yuzhinsky Circle*, disidentskej skupine v Rusku, využívajúcej tradicionalistické koncepcie a zameranej na ezoterickú mystiku (Laruelle, 2015: 565). Maďarská nacionalistická politická strana *Jobbik* zase využíva kombináciu turanistických, pohanských, fašistických a kresťanských symbolov na vytvorenie estetickej reprezentácie národa (Thorleifsson, 2023: 54). Pomerne nový trend „*tradwives*“ označuje komunity pravicových žien, používajúcich sociálne siete na popularizáciu tradičných, heteronormatívnych zobrazení ženskosti. Ich obsah pritom zahŕňa ideologický ako aj estetický rozmer, ktorými sa snažia idealizovať a komercializovať nimi zdôraznené tradičné rodové roly a normy, čím pôsobia proti

² *Monoteizmus* alebo inak *jednobožstvo* odkazuje na vieru v jediného Boha. Pojem je charakteristický najmä pre kresťanstvo, islam a judaizmus.

feministickým hnutiam (Sykes & Hopner, 2024: 1). Je preto dôležité uznať, že neopohanstvo sa pohybuje na spektre interpretácií, ktorými nie je možné generalizovať celú komunitu vyznávačov tohto náboženstva.

1.1 WICCA A NEW AGE TRADÍCIE

Archetyp postavy čarodejnice a jej remesla je poznačený rokmi kultúrnych predstáv, trópov a histórie. Spolu s druidmi a inými súčasnými pohanmi sú najčastejšie vyobrazované v skupinách praktizujúcich magické úkony a rituály, v ktorých vyvolávajú staré božstvá. Typicky sú vyznávači ukazovaní napr. v lese, odetí v plášťoch a s tvármi zahalenými kapučňami. Dnes sa však častejšie stretávame s jednotlivcami, ktorí si „nakreslia vlastný kruh“ a praktizujú sami doma (Berger, 2019: 1) za pomoci online či inak dostupných zdrojov. Tieto informácie, či už vo forme komerčne vydaných kníh alebo online platforiem, spolu s rozhovormi a potvrdením, ktoré poskytujú početné moderné pohanské diskusné skupiny na internete, zohrávajú kľúčovú úlohu pri formovaní a rozvíjaní moderného pohanstva tvárou v tvár spoločenskému tlaku. Zároveň pre jednotlivcov predstavujú menej zastrešujúci spôsob preskúmania náboženských tradícií (Cowan, 2005: 36). Napriek vznikom rôznych *nových* a *alternatívnych* smerov, súčasní pohania sa označujú predovšetkým za *eklektických* - každá skupina či jednotlivec si vytvára vlastný charakter praktizovania bez toho, aby sa hlásili voči konkrétnej forme vyznávania (Berger, 2019: 5).

Jednou z významných duchovných komunít, ktoré sa objavili v poslednom storočí, je *Wicca*. *Gerald Gardner*, známy aj ako *otec moderného čarodejníctva*, založil toto náboženstvo v 40. rokoch 20. storočia na území Spojeného kráľovstva. *Wicca* spája prvky vyznávania pohanstva a praktizovania čarodejníctva, čoho výsledkom je jeho náboženskejšia a duchovnejšia forma – zároveň to je hlavný faktor odlišujúci čarodejníctvo (ako praktizovanie) od *Wicca* (ako náboženstva). Ako pohanské mysteriózne náboženstvo, *Wicca* takisto neuctieva monoteistického Boha. Svojich bohov vníma ako neoddeliteľne späté božstvo, ktoré predchádza vesmíru a tvorí ho, no zároveň prebýva v jeho hmote. *Veľká bohyňa matka* (angl. the Great Mother Goddess) rodí svet, a jej spoločník *Rohatý boh* (the Horned God) je primárne spájaný s prírodou a zverou, čomu napovedá aj jeho časté vyobrazovanie: šťastie zviera, šťastie človek a šťastie duch (Crowley, 1995: 82-83). *Wiccáni* majú podobné ciele ako oveľa staršie tradície a svoje rituály orientujú na spirituálnu transformáciu, počas ktorej prichádza k zničeniu ega a presmerovaniu vlastnej energie k sebapoznaniu (Crowley, 1995: 86-92).

Novodobé formy spirituálnych techník a s nimi aj čarodejníctva sú častokrát spájané s viacerými sociálnymi hnutiami, akým je aj „*New Age Movement*“ - práve tento mal za príčinu prudký vzrast popularity Wicca po tom, ako sa dostal do USA. *New Age*, alebo taktiež „*the Age of Aquarius*“ sa rozvíjal a pomerne dobre etabloval v 70. rokoch 20. storočia (Heelas, 1996: 1). Napriek tomu, že zdieľa určité charakteristiky s neo-pohanstvom, *New Age* je považované za viac kapitalistické (York, 1995: 164) a mainstreamom aj viacej akceptované. „*Hranice medzi mainstreamom a aktivitami New Age sa zdajú byť slabšie*“ (Frisk In Sucliffé & Gilhus, 2014, 258). Heelas (1996) hovorí, že jazykom *New Age* je predovšetkým *seba-duchovnosť* (angl. Self-spirituality) využívajúca silné presvedčenia individualizmu (Heelas, 2019: 21), ktorý vsádza do pokusu o tranz-religióznú syntézu - tá čerpá to najlepšie zo všetkých ostatných náboženstiev (York, 1995: 163) a následne bojuje proti *egu* zhmotnenému v tradičných autoritách a výchovných postupoch, ktoré stoja medzi dušou a slobodou života (Heelas, 1996: 22-26). O toto sa snaží napr. skrz *liečenie kryštálmi, meditáciu, astrológiu, vykladanie tarotu, vieru v reinkarnáciu* a ďalšie formy, ktoré sú súčasťami rozmanitého dedičstva pohanských náboženstiev (medzi nimi už aj spomínaná Wicca). Zatiaľ, čo pre praktizujúcich môže byť takáto „zmes všetkého dobrého“ pozitívnym aspektom pri nájdení si vlastného smeru, pre štúdie *New Age* to spôsobuje problematické kategorizovanie v rámci už existujúcich taxonómií. Sutcliffe (2014) tvrdí, že modely ako *New Age Movement* trpia tzv. *deficitom falzifikovateľnosti* – kritériá výberu sú podľa neho intuitívne a tak znemožňujú určiť, čo do hnutia nepatrí (Sutcliffe, 2014: 21). Kriticky je nahliadané aj na terminológiu samotného *New Age* hnutia, ktorý vlastne *nie je* vôbec nový. Helen Morales (2007) tvrdí, že práve spoločensvá ako *New Age* sú v súčasnosti iba fenoménmi *klasickej* mytológie, v ktorej majú pôvod. Morales hovorí o spiritualite *New Age* a o tom, ako čerpá autoritu z vedeckého výskumu mytológie - najmä v oblastiach ako *psychoanalýza, feminizmus* a *archeologické interpretácie*. Ukazuje klasický mýtus v dnešnej dobe, pretože zahŕňa uctievanie starovekých bohýň a využíva originálne božstvá ako nástroje na sebazdokonaľovanie a osobný rast. Ďalším aspektom *New Age* je aj popularita *astrológie*. Hoci tá je prijímaná ľuďmi *New Age*, jej príťažlivosť presahuje túto skupinu, pričom významnú úlohu pri oživení modernej astrológie zohrávajú napr. novinové horoskopy. Morales pojednáva o rozdieloch medzi starovekou astrológiou a jej modernou obdobou – jej staroveká forma sa tešila intelektuálnemu rešpektu, pričom sa prelínala s filozofiou. Pôvod astrológie je zložitý a k jej rozvoju prispeli rôzne tradície, napr. indická, čínska a blízkovýchodná. *Ptolemaios*, helenistický geograf a astrológ, položil technické

základy západnej astrológie vo svojom diele „Tetrabiblos“. Vzostup astrológie sa zhodoval s rímskym cisárskym režimom, keďže slúžila na legitimizáciu moci cisárov tým, že ich vládu spájala s nebeskými udalosťami (Morales, 2007: 100-101). Prostredníctvom medializácie a vplyvu trhu sú však javy ako veštenie, astrológia, liečiteľstvo alebo mágia, rozšírené širokej verejnosti - čo môže vyvolať dojem nového smeru (Gilhus, 2014: 47). Morales (2007) kritizuje spiritualitu New Age a tvrdí, že hoci podporuje osobnú transformáciu, v skutočnosti udržiava existujúci stav vecí. Nabáda jednotlivcov, aby sa zmenili a prijali svet taký, aký je, namiesto toho, aby podnikli priame kroky na dosiahnutie skutočnej zmeny. Upozorňuje, že *New Agers* sa často zameriavajú na afirmácie a introspekciu, pričom zanedbávajú zmysluplné činy. Niektoré knihy, ktoré obhajujú *uvolnenie vnútornej bohyně*, len posilňujú tradičné rodové roly, napríklad byť tzv. *domácou bohýňou*. Používanie mytológie ako osobného sprievodcu životom podľa Morales nie je ničím novým - historické osobnosti ako Alexander Veľký hľadali v klasických mýtoch inšpiráciu na uskutočnenie konkrétnych zmien vo svete. Zdôrazňuje, že naproti tomu stúpenci New Age využívajú klasické mýty na hľadanie útechy a uistenia prostredníctvom horoskopov a udržiavanie osobnej harmónie bez toho, aby spochybňovali status quo (Morales, 2007: 114).

Je potrebné spomenúť že pohanské správanie, ktoré môžeme vidieť napr. u kresťanov nie je to isté, ako pohanské náboženstvo (York, 1995: 165) a pohanské myšlienky a praktiky si našli miesto aj v kresťanskej cirkvi. Ich akceptovanie spoločnosťou a jednotlivcami sa však ešte aj dnes diametrálne líši. Neo-pohanské praktiky sú vystavované väčšej kritike, zatiaľ čo rovnaké správanie sa v kresťanstve vníma ako prirodzené. Zaujímavý je taktiež fakt, že nie všetci vyznávači čarodejníctva sa dnes identifikujú rovnako – niektorí sa označujú ako *Wiccáni*, a iní stále uprednostňujú historické pomenovanie *čarodejnici* (Berger, 2019: 5). Jedným z hlavných dôvodov je inštitucionalizovaná forma Wiccy, ktorá sa štruktúrou podobá viac na tradičné monoteistické náboženstvá – s čím mnoho vyznávačov čarodejníctva nesúhlasí. Avšak tradičná decentralizovaná povaha pohanstva ešte aj dnes umožňuje komukoľvek identifikovať sa ako *pohanská čarodejnica*.

1.2 HON NA ČARODEJNICE A VYZNÁVANIE ČARODEJNÍCTVA V HISTORICKOM EURÓPSKOM KONTEXTE

Všeobecnejšie a najviac rozšírené predstavy o vyznávaní čarodejníctva sú primárne spájané s kresťanským diablom a ženami v rolách vyznávačiek – ich existencia predstavovala zločin proti kresťanskému náboženstvu (Goodare, 2016: 10). Historik Julian

Goodare (2016) opisuje dobu okolo 15. storočia, kedy v Európe zavládol *hon na čarodejnice*. Tvrdí, že ľudia v tej dobe na čarodejnice *neverili – vedeli* o ich existencii. V tomto zmysle rozpráva o *štyroch oblastiach* ranomoderného konceptu čarodejníctva, ktoré rozdeľujú jeho praktizujúce na: *démonickú čarodejnicu, dedinskú čarodejnicu, ľudovú čarodejnicu a imaginatívnu čarodejnicu*. Základným faktorom pre túto deľbu je *strach*, pretože: „*hoci sa všetci čarodejníci báli, nie všetci sa ich báli rovnako*“ (Goodare, 2016: 9-10). Obzvlášť deštruktívny charakter európskeho honu na čarodejnice spočíval v jedinečnosti, ktorú v ranom novoveku v Európe predstavovala postava démonickej čarodejnice a jej *kolektívne* remeslo (Goodare, 2016: 13).

Hon na čarodejnice pritom oplýval politickým charakterom a rovnako ako v iných súdnych procesoch, aj tu sa prejavovala nerovnováha mocenských síl, ktorá mohla ovplyvniť výsledok obžaloby či vyvolať kontroverziu (v prípadoch, kedy z čarodejníctva bola obvinená prominentná osoba) (Goodare, 2016: 239). Než bola odsúdená popravená, súdny proces prešiel *piatimi fázami*, ktoré okrem iného podliehali dynamike spoločenstva a vplyvu rôznych záujmových skupín:

- 1. Fáza:** Komunita identifikovala skutok a pripísala ho usvedčenej „čarodejnici“ (vplyvní priatelia obvinenej osoby mohli ovplyvniť presvedčenie komunity a zabrániť tak prípadu).
- 2. Fáza:** Zástupcovia komunít rozhodujú o prijatí stíhania menovanej čarodejnice (mohlo sa vyjednávať s úradmi).
- 3. Fáza:** Na základe žiadosti komunity sa začalo trestné konanie, ktoré zvyčajne viedol sudca alebo súdny úradník (proces bol ovplyvniteľný silou dôkazov a vlastným postojom k čarodejníctvu).
- 4. Fáza:** Súd vyhlásil rozsudok, ktorým sudca alebo porota určili vinu údajnej čarodejnice (svedectvá susedov, nálady komunity či záujmové skupiny mohli zmeniť výsledok verdiktu).
- 5. Fáza:** Sudca alebo vyššie orgány vyniesli nad obvinenou z čarodejníctva rozsudok, zvyčajne trest smrti (rozhodnutie mohlo byť v niektorých prípadoch potvrdené alebo odvolané; priatelia a rodina odsúdenej mohli prosieť o omilostenie alebo za trest bez smrti). Pokiaľ súdny proces prešiel všetkými vyššie zmienenými fázami, odsúdená čarodejnica bola popravená – zväčša upálením alebo obesením (Goodare, 2016: 227-228).

Dva najčastejšie spôsoby, akým mohla byť žena obvinená z čarodejníctva pozostávali z *nevysvetliteľného nešťastia* a *obvinenia osobou, ktorá sa k čarodejníctvu priznala* (Goodare, 2016: 14-16). Obzvlášť pri druhom spôsobe mohlo dôjsť k devastujúcim

záverom, počas ktorých si procesy vyžiadali násobné počty trestov smrti. Tie Goodare (2016) popisuje ako *paniku*. Prejavovali sa v rôznych intenzitách, avšak takmer vždy sa jednalo o priznanie, ktoré spustilo reťazovú reakciu. Obvinená vtedy vymenovala niekoľko ďalších ľudí ako tých, ktorí sa napr. zúčastnili na sabate (Goodare, 2016: 229). Takéto obvinenie však nie vždy bolo dostatočným dôkazom o prehrešku podozrivých osôb. Čarodejnícke procesy si vyžadovali aj iné praktiky, ktorých výsledky by mohli byť použité na súde ako obstočné dôkazy. Druhy takýchto dôkazov zahŕňali napr. *znamienka na tele*, ktoré boli považované za *diablove znamenia*. Verilo sa, že vyznávačky čarodejníctva od diabla dostali rozlišujúci znak, ktorý sa dal vizuálne identifikovať. Ďalším typom kožného znamenia bolo *nečitlivé miesto na pokožke* – to bolo identifikované pichnutím špendlíkom. Nechválene známou sa stala aj tzv. *skúška plávania*. Počas nej sa obvinená z čarodejníctva hodila do vody, aby sa zistilo, či pláva. Verilo sa, že praktizujúce voda nadnáša, pretože ich ako element odmietla - nakoľko je voda používaná aj pri krste. Vnímanie toho, či podozrivá osoba skutočne pláva, alebo je potopená, záviselo na rôznych faktoroch a bolo upravované podľa potrieb a očakávaní; manipulovalo sa s ním rovnako ako ďalej vo fázach súdneho procesu (Goodare, 2016: 199-200).

Ľudia praktizujúci čarodejníctvo však neboli jedinou komunitou, ktorá bola za svoje vierovyznanie prenasledovaná kresťanskou cirkvou. Významnou skupinou boli napr. protestantizmom inšpirovaní *anabaptisti*, a spolu s nimi oficiálne aj neoficiálne prenasledované *židovské komunity* – obviňovanie Židov z rituálnych prečinov proti kresťanstvu existovalo už od stredoveku (Goodare, 2016: 170-171). Dôležitým aspektom pre vývin a rozšírenie honu na čarodejnice vo svete bola *kolonizácia krajín západnej hemisféry* - najmä Ameriky. Osídľovanie národov *Nového sveta* prispelo k prejavu záujmu aj o ich náboženské zvyky. Formy starovekého pohanstva, ktoré už boli známe, sa začali spájať s pohanstvom kolonizovaných národov (Goodare, 2016: 173). Historická perspektíva nám ponúka zaujímavý koncept pripisovania čarodejníctva. Ten sa neustále menil, pretváral a prenasledoval skupiny, ktoré sa nestotožňovali s tradičným vyznávaním kresťanskej viery. Božstvá a rituály boli označované za externú hrozbu a uprostred ich svetov, ktoré boli pod nadvládou diabla, stála Európa ako rozširujúca sa kresťanská pevnosť (Holtz & Maus de Rolley In Goodare, 2016: 173). Tá si vzala za zodpovednosť zbaviť svet heretikov ohrozujúcich kresťanstvo. Do dnešného dňa sa zachovali rôzne démonologické texty a artefakty, ktoré potvrdzujú existenciu krutej reality honov na čarodejnice. Najznámejším z nich je *Malleus Maleficarum*.

1.2.1 MALLEUS MALEFICARUM

Malleus Maleficarum, v preklade známe aj ako „*The Hammer of Witches*“ je text z druhej polovice 15. storočia (1486) napísaný *Heinrichom Kramerom* (lat. Henricus Institoris) a *Jacobom Sprengerom*. Jedná sa o najvýznamnejšiu a najpredávanejšiu príručku na lov čarodejníc, aká bola kedy vydaná.

Kramer pôsobil ako inkvizítor a väčšinu svojho života zasvätil boju proti kacírstvu - čo ho neskôr zaviedlo aj k zaobreraniu sa nebezpečenstvom, ktoré v tej dobe začalo predstavovať čarodejníctvo (Broedel, 2003: 14). Spolu so Sprengerom napísal *Malleus* s tromi hlavnými cieľmi: *vyvrátiť tvrdenia kritikov, ktorí popierali existenciu čarodejníctva; poskytnúť návod kazateľom, ktorí sa čarodejníctvom zaoberali na pastorálnej úrovni; a ponúknuť podobnú pomoc sudcom, ktorí sa zaoberali stíhaním udaných čarodejníc*. Okrem iného riešia ústredné otázky toho „čo je čarodejníctvo?“ a „kto je čarodejnica?“ (Broedel, 2003: 20), ktoré dopomohli k ustanoveniu základnej definície týchto pojmov na stáročia dopredu. Pojmy „čarodejnica“ a „čarodejníctvo“ spája a hovorí o tom, že existencia jedného automaticky potvrdzuje existenciu toho druhého (Broedel, 2003: 24).

Text *Malleus Maleficarum* je zložený z *troch základných častí*, ktoré opisujú: *kto sú čarodejnice a čo robia; ako sa dajú identifikovať; a ako ich súdiť, potrestať a ideálne vyhubiť*. Čarodejníctvo je v *Malleus* zobrazené ako rodovo a sexuálne podmienený jav, ktorého hnacím motorom sú intímne túžby žien. Napriek tomu, že podľa Kramera existovalo niekoľko druhov praktizujúcich čarodejníc, všetky mali uskutočňovať *telesnú súlož s diablom*. Kramer im v texte pripisoval najrôznejšie zlé skutky od krupobitia a suchôt, cez zabíjanie dobytká a otrávenie ľudí, až k obetovaniu detí diablu či kanibalizmu. Pozornosť v knihe kladie napr. aj démonickým silám kradúcim mužské spermie pre čarodejnicke rituály alebo opisuje všetky možné spôsoby, ktorými čarodejnice nechávali miznúť mužské pohlavné orgány, aby zabránili aktu reprodukcie³.

Malleus Maleficarum sa do veľkej miery venovalo *iba* ženám. Ak dovtedy ľudia verili na rôzne stelesnenia nadprirodzených, magických či iných stvorení, tieto vždy

³ Pod vydavateľstvom Cambridge University Press vyšiel v roku 2006 kompletný preklad *Malleus Maleficarum* Christopherom S. Mackay do anglického jazyka s názvom *The Hammer of Witches: A Complete Translation of the Malleus Maleficarum*, z ktorého sme čerpali. Prvý oficiálny anglický preklad *Malleus Maleficarum* sa datuje do roku 1928, za ktorým stál Montague Summers, učenec v oblasti démonológie a čarodejníctva. Summers tvrdil, že *Malleus* je presným opisom čarodejníctva a metód potrebných na boj proti nemu. Výrazne zdieľal myšlienky a názory uvedené v texte. Zatiaľ čo jeho osobné záujmy pre preklad *Malleus* nie sú známe, na základe jeho presvedčení môžeme predpokladať, že sa okrem iného snažil o znovu zaradenie *Malleus Maleficarum* do cirkulácie publikácií ako oficiálnej príručky na boj s čarodejníctvom, a s ním aj o obnovu veľkých lovov čarodejníc v 20. storočí.

existovali aj v mužskom prevedení. Po vydaní Malleus sa však pozornosť a náchylnosť na čarodejníctvo stočila primárne na ženy. Naopak muži boli stavaní do pozície tých, ktorí sú zodpovední za potlačenie tohto zla, a ktorých Boh poveril mocou pre jeho elimináciu. Do akej miery však dnes môžeme nazerať na tento text a nepovažovať ho za priamy prejav mizogýnie je pravdepodobne otázkou diskusie. Zároveň je nutné podotknúť, že na mnohopočetnom rozšírení Malleus do okolitých krajín sa podieľala aj ďalšia významná udalosť z polovice 15. storočia - vynález *kníhtlače*. Je teda predpoklad k tomu, že práve vydanie Malleus v spojení s objavom kníhtlače prispeli a do určitej miery zapríčinili udalosti zo 16. a 17. storočia, kedy prebiehali na území Európy najväčšie lovy čarodejníc. Od začiatkov 14. storočia až do roku 1650 kontinentálni Európania popravili od 200 000 do 500 000 ľudí obvinených z čarodejníctva, z nich 85% predstavovali ženy⁴ (Ben-Yehuda, 1980: 1).

1.3 POPULÁRNA KULTÚRA A NÁBOŽENSTVO

V posledných rokoch došlo k vysokému nárastu populárnejšieho kultúrneho obsahu dotýkajúceho sa spirituálnej tematiky - či už sa jedná o kritikmi uznávanú filmovú adaptáciu vedecko-fantastického románu *Duna* Franka Herberta (ten je silne inšpirovaný vierovyznaním a skreslene vyobrazuje abrahámske náboženstvá), alebo o dlhodobo sa vyvíjajúci žáner *hororu*, ktorý do značnej miery pracuje s nadprirodzenom. Môžeme pozorovať, že spoločnosť má záujem o náboženské príbehy. Tie rozvíjajú nie len kultúrne poznanie formou zábavného priemyslu, ale otvárajú v životoch ľudí *vieru*. To sa týka aj pohanstva.

Na úvod je potrebné vymedziť vzťah medzi náboženstvom a populárnou kultúrou, a prečo sa ich spojitosť stáva zaujímavým predmetom výskumu. Napriek tomu, že pre mnohých predstavujú dve rozdielne existujúce entity, v skutočnosti sú navzájom prepojené a odvodzujú od seba význam. „...vždy, keď sa niečo náboženské vyskytne, deje sa to v rámci iných kultúrnych udalostí, teda v komplexnom kultúrnom kontexte“ (Clark 2023: 10). Tak, ako náboženstvo preniká do ľudskej spoločnosti a nesie nesmiernu dôležitosť, podobne aj kultúra a populárna kultúra predstavujú nepopierateľné aspekty našej existencie, ktoré slúžia ako hmatateľný odraz reálnych myšlienok, presvedčení a hodnôt (Clark, 2023: 4).

⁴ Ronald Hutton (2014) poukazuje na politickú náтуру prejavenu v novodobých honoch na čarodejnice – tá oplýva populizmom a snahe o obnovenie oficiálnych trestov za čarodejníctvo predovšetkým v afrických krajinách. Odhaduje sa, že v Tanzánii medzi rokmi 1994 až 1998 bolo za čarodejníctvo zabitých približne 5000 ľudí (Hutton, 2013: 201; 205).

Náboženstvo a populárna kultúra sú vo vzájomnom vzťahu - obe sa recipročne ovplyvňujú a formujú. Náboženstvo môže vytvárať a regulovať aspekty populárnej kultúry a zároveň z nej čerpať, aby podporilo svoje presvedčenie alebo cenzurovalo určité naratívy. Populárna kultúra zase môže ovplyvniť formu a obsah náboženstva, pričom jednotlivci tvorivo začleňujú prvky z médií a zábavy do svojich duchovných praktík (Possamai, 2005: 20). Spoločne úzko koexistujú a v dnešnom svete sa na ne iba ťažko dá nazerať ako na rozdielne a samostatne existujúce ostrovy, ktoré medzi sebou nezdediajú mosty pre vzájomný stret. Marcel Danesi (2019) opisuje popkultúru ako sociálnu platformu, umožňujúcu ľuďom zo všetkých spoločenských vrstiev vyjadriť svoju kreativitu. Posilňuje jednotlivcov a umožňuje im nájsť zábavu prostredníctvom rôznych foriem vyjadrovania. Danesi pojednáva o dobe pred príchodom popkultúry ako masovej formy zábavy a poukazuje na karnevaly a rôzne verejné predstavenia, ktoré koexistovali popri náboženských slávnostiach prinajmenšom už od stredoveku – popkultúru podľa neho možno považovať za novodobého potomka týchto tradícií. Zdieľa myšlienku, že väčšinu popkultúry možno charakterizovať ako kultúru poháňanú konzumom a komodifikáciou (Danesi, 2019: 17), čo platí aj pre postmodernú dobu a náboženstvo (Possamai, 2005: 47). Nie je novinkou že náboženstvo, rovnako ako popkultúra, majú určité vzťahy k spotrebiteľskej kultúre. Novinkou je však *úplné ponorenie* náboženstva do nej - čo ho ešte viac prepája so spôsobmi popkultúry (Possamai, 2005: 47).

Okrem tradičných zdrojov náboženskej autority predstavujú dnes pri formovaní náboženského chápania dôležitú úlohu aj populárne kultúrne formy – ich spoločné interakcie a premenlivosť zapríčinili, že sa k nim musí pristupovať diferencovanejším prístupom. Hranice medzi tým, čo je a čo nie je posvätné, nie sú všeobecne dohodnuté a definované – líšia sa od miesta k miestu, od ľudí k ľuďom. Vžitie náboženstvá sú čoraz častejšie ovplyvňované nenáboženskými prvkami, zatiaľ čo vo formách populárnej kultúry môžeme vidieť náboženskú symboliku a obrazy (Ostwalt In Clark, 2023: 10-11). Túto skutočnosť možno okrem iného spájať s *post-sekulárnym* smerom v súčasnom svete, o ktorom hovoril napr. aj filozof Jürgen Habermas. Ten tvrdí, že modernita a prejavovaný sa trend individualizácie nemusia nevyhnutne znamenať postup k *sekularizmu*. Post-sekulárna spoločnosť sa podľa neho pretransformovala do verejného povedomia, ktoré oplýva schopnosťou prispôbeniu sa ďalšej existencii náboženských spoločenstiev v prevažne sekulárnom prostredí (Habermas, 2008: 19-20). Takéto vnímanie sa však nevzťahuje iba na abrahámske náboženstvá. Granholm (2013) v tomto zmysle hovorí, že sa ani zďaleka nejedná o *návrat náboženstva*, ale skôr o uznanie jeho významu, ktorý v societe stále

pretrváva. Zároveň túto myšlienku rozširuje a pojednáva o tom, že post-sekulárna spoločnosť sa nezaobera iba náboženstvom, ale aj vnímaním toho, čo môžeme ako náboženstvo kvalifikovať, aké má funkcie a kde sa môže vyskytovať. Do popredia sa tak dostáva aj *ezoterická* a *pohanská* oblasť. Granholm zároveň tvrdí, že bezprecedentná popularizácia ezoteriky v západnej náboženskej histórii je úzko spätá s novými oblasťami kultúry a výskumu – obzvlášť s rozvojom *populárnej kultúry* (Granholm, 2013: 309). Tento jav opisuje aj Annette Hill (2011), ktorá vykladá o tom, že viera v para-normálne javy je v súčasných západných spoločnostiach skutočne na vzostupe. Strašenie, čarodejníctvo a iné sa stali trendom začleneným do priemyslu zábavy a tieto sú dnes pevnou súčasťou televíznych relácií a *reality* programov (Hill, 2011: 1). Za jeden z kľúčových bodov takéhoto rozvoja označuje *odraz spoločenskej neistoty*. Ten môže podmieňovať nárast duchovných a para-normálnych prebudení u publika. Poukazuje na to, ako majú presvedčenia tendenciu vzrastať v obdobiach, keď jednotlivci túžia po pocite kontroly alebo vplyvu nad svojim životom (Hill, 2011: 9-10).

Populárna kultúra je zodpovedná za širokú konzumáciu takéhoto obsahu, ktorý má teraz v *mainstreame* svoje zaslúžené miesto. Zložitá definícia *para-kultúry* a v nej zahrnutých javov a praktík pritom iba posilňuje záujem v jej konzumentoch (Hill, 2011: 40), ktorým ponúka okrem iného aj príslub jedinečného zážitku (Hill, 2011: 45). Dynamický vzťah medzi populárnou kultúrou, mediálnymi reprezentáciami a každodenným životom ľudí poukazuje na to, ako sa tieto navzájom ovplyvňujú. Popularita čarodejníctva nie je spôsobená len jeho zobrazovaním na obrazovkách, ale často rezonuje aj s inými, častokrát internými aspektami životov ľudí. Okrem toho je následkom popularizácie a komercializácie – ako tomu je napríklad v prípade Halloweenu, ktorý je jedným z najväčších para-normálnych trendov súčasnej kultúry (Hill, 2011: 37).

Je tak možné povedať, že náboženské prejavy sa z dnešného sveta nevytratili. Ľudia sú stále duchovní a viera je pre nich trvalo dôležitá. Dnes sa však čoraz častejšie stretávame s jej rozdielnymi formami, častokrát ich popularizovanými a mainstreamom akceptovanými verziami. Obzvlášť pohanské náboženstvá a mytológie sa stali súčasťou mnohých literárnych diel, inšpirovali celý žáner filmovej a seriálovej produkcie a sú vlajkovou loďou na ceste pre priblíženie starovekých svetov, ktoré predstavovali kultúru a náboženstvo ešte dlho predtým, než to bolo *cool*.

1.3.1 HUDBA

Hudba bola odpradáva vnímaná ako nástroj pre spájanie sa s inými svetmi. Čarodejníctvo a nadprirodzeno sú významným úlomkom dotvárajúce široké spektrum hudby. Či už sa jedná o tradičné folkové piesne a spevy, klasickú hudbu, meditačnú hudbu alebo príbehy rozprávané skrz piesne, všetko naznačuje, že hudba bola a naďalej zostáva dôležitou súčasťou kultúry a rituálov neo-pohanstva praktizujúcich jednotlivcov a skupín. Prejavy a symbolika pohanstva sa hudby priamo dotýkajú a vyskytujú sa v niektorých z najväčších hudobných pokladov a žánrov. Napríklad *Antonín Dvořák* tematiku mágie vykresľuje v operách *Rusalka*⁵ (1901) a *Armida*⁶ (1904).

Melvyn J. Willin (2004) sa vo svojej dizertačnej práci venoval hudbe v pohanských a čarodejníckych rituáloch a kultúre z historickej a súčasnej perspektívy. Zistil, že hudba je stále používaným nástrojom, ktorý je aktívnou a dôležitou súčasťou rituálov a stretnutí. Uvádza, že hudba je vyberaná pre rôzne účely. Či už sa jedná o relaxáciu, zvyšovanie energie, liečenie, blokovanie okolitých zvukov a iné, hudba je v pohanských a čarodejníckych rituáloch dôležitým komponentom, o ktorom sa napr. tvrdí, že okrem iného pomáha pri vyvolávaní duchov alebo spájaní sa s božstvami. Pohanská hudba primárne zahŕňa témy a symboliku predstavujúce prírodu, kozmos, mytológie, mágiu, tajomstvá a okultizmus – tie sa rozprestierajú skrz niekoľko žánrov. Najviac preferované podľa neho sú: ľudová hudba, vážna (klasická) hudba, alebo tzv. New Age hudba (Willin, 2004: 193-194). Je však nutné podotknúť že tak, ako sú rituály osobné a prispôbované praktizujúcim jednotlivcom či skupinám, tak sa aj voľba hudby môže pred, počas a po ich rituáloch meniť.

Populárna kultúra sa samozrejme spája s komercializáciou a zábavným priemyslom – príkladom môže byť spájanie *satanizmu* či *okultizmu* (a ich estetík) a *heavy metalovej* a *rockovej hudby* (Willin, 2004: 177). Kapela *Fleetwood Mac* a ich hit pieseň *Rhiannon* bola inšpirovaná knižným príbehom Branwen, ženou, ktorú posadla čarodejnica Rhiannon⁷. Asi najviac sledovaná umelkyňa súčasného popového hudobného priemyslu, *Taylor Swift*, sa okrem svojej tvorby vyznačuje aj

⁵ „Rusalka“ rozpráva príbeh vodnej nymfy, ktorá sa túži stať človekom, aby mohla byť s princom, ktorého miluje. Je oklamaná zlou čarodejnicou Ježibabou, čo napokon vedie k jej tragickému koncu.

⁶ „Armida“ je opera o čarodejnici, ktorá zahŕňa rôzne scény mágie a kúziel.

⁷ <https://www.loudersound.com/features/fleetwood-mac-rhiannon>

novonadobudnutými obvineniami z čarodejníctva. Tie okrem iného zahŕňajú virálne videá počas vystúpenia piesne „Willow“, na ktorých vyzerá, ako keby praktizovala čarodejnicky rituál spoločne s jej tanečníkmi (predstavujúcimi sabat) priamo na pódiu; či moment počas jej koncertu *The Eras Tour* v Argentíne, kedy preletelo nad štadiónom lietadlo v momente, ako spieva text: „I thought the plane was going down/How'd you turn it right around“⁸. Swift sama zdieľala video na sociálnych sieťach s popisom: „*Never beating the sorcery allegations*“.

Umelci ako *Ghost*⁹, *Ethel Cain*¹⁰, *Hozier*¹¹, *Nick Cave*¹² a mnoho iných sa vo svojej tvorbe inšpirujú mytológiami a náboženstvami, alebo dokonca vytvárajú vlastné a so svojou tvorbou nakladajú ako s príbehmi, ktoré sa dotýkajú náboženskej, pohanskej, spirituálnej a mytologickej tematiky. Vyššie zmienení umelci predstavujú iba nepatrnú časť spektra príkladov, ktoré slúžia pre načrtnutie toho, akou signifikantnou témou je pohanstvo a náboženstvo vo svete hudby (a jej dnešnej komerčnosti). Momentálne sa do povedomia okrem iných žánrov dostáva aj tzv. manifestačná hudba a uzdravovacie frekvencie, ktoré sa prepletajú s populárnou hudbou, ale aj meditačnou a New Age sférou.

1.3.2 LITERATÚRA

Formy pohanstva a náboženstva sa v písanej forme a skrz naratívne rozprávanie uchovávajú v spoločnosti už po tisícročia. Náboženské texty sa ešte aj dnes vyznačujú vysokým záujmom pre preklady a predaj. Pohanstvo, spiritualita, mytológie a príbehy o čarodejniciach majú v literatúre tiež svoje miesto, ktorého

⁸ <https://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-12746611/Taylor-Swift-jokes-never-beating-sorcery-allegations.html>

⁹ Kapela Ghost prišla s unikátnym konceptom, v ktorom predstavujú *organizáciu uctievania diabla*. Tento koncept pôsobí ako paródia a kritika tradičnej katolíckej cirkvi. Skupina je verejnou tvárou ministerstva a ich koncerty sú nazývané *rituálmi* na šírenie ich posolstva. Kapelu vedie postava démonického protipápeža označovaného ako *Papa*.

¹⁰ Jednou z ústredných tém hudby Ethel Cain je kresťanská tematika, zameriavajúca sa na náboženskú traumu a dospievanie v striktnnej kresťanskej domácnosti. V jej tvorbe nájdeme stopy kresťanskej hudby a gregoriánskych chorálov, ako aj gotické témy a folkové zvuky.

¹¹ Andrew Hozier-Byrne sa preslávil svojim debutovým singlom *Take Me To Church*, ktorý pojednáva o využívaní sexuality ako zbrane proti ženám a queer ľuďom skrz náboženstvo. Okrem toho sa v jeho hudbe nachádzajú odkazy na Adama a Evu či kresťanské ponímanie Raja. Najnovší album z roku 2023, *Unreal Unearth*, je inšpirovaný a konštruovaný na základe deviatich kruhov pekla pochádzajúcich od Dante Alligieriho a jeho *The Divine Comedy*. Okrem toho sa v jeho tvorbe môžeme stretnúť s inšpiráciami gréckou mytológiou, folkovou hudbou a vlastným írskym dedičstvom.

¹² Nick Cave sa vo svojej hudobnej tvorbe dlhodobo dotýka tém náboženstva a mytológie. Príkladom je pieseň *The Lyre of Orpheus* (z albumu *Abattoir Blues / The Lyre of Orpheus* z roku 2004), ktorá preberá grécky mýt o Orpheusovi a interpretuje ho v temnom a satirickom smere.

počiatky siahajú ešte do staroveku. Stali sa predmetom výskumu, ako aj súčasťou populárnej kultúry. Jednu z týchto publikácií sme si už v skratke priblížili. Ak sa však posunieme od stereo-typizačného vykreslenia žien v *Malleus Maleficarum*, ktoré pomocou čarov nechávajú mužom miznúť ich pohlavné orgány a prinášajú skazu, môžeme vidieť, koľko foriem čarodejníctva sa skrýva v literatúre a populárnych knihách dnes.

Obzvlášť zaujímavé je, aké množstvo takéhoto obsahu sa ukrýva v detských príbehoch. Tie často obsahujú práve vyobrazenia víl, duchov, magického prostredia a mimozemských bytostí, ktoré sú ďalej rozšírené aj v publikáciách určených pre dospelých. Paradoxne, okultné poznatky odmietané dospelými sa prezentujú ako akceptovateľný materiál pre deti. V súčasnej spoločnosti je preto v rámci kultúry detstva postavenie týchto tém pomerne bezpečné a schvaľované (Campbell a McIver in Partridge, 2004: 137-138) a zároveň pre väčšinu predstavuje prvý stret s okultizmom. Graham Harvey (2005) poznamenal, že: „*formovanie a vývoj pohanských identít takmer vždy zahŕňa významné literárne zdroje. Dokonca aj tí pohania, ktorí úprimne tvrdia, že nie sú ovplyvnení knihami, boli zvyčajne inšpirovaní iným pohanom, ktorý si osvojil texty niekoho iného*“ (Harvey in Partridge, 2004: 138). Harvey zároveň poukazuje na dôležitosť fikcie, predovšetkým *fantasy* literatúry, pri budovaní súčasného pohanstva. Tá podľa neho podnecuje k oživeniu sveta prostredníctvom fantázie a umožňuje tak ľuďom hovoriť o elfoch, škriatkoch, drakoch a v neposlednom rade aj o mágii. Predstavuje protiklad racionality moderny a skúma nové a archaické chápanie sveta, rituálov a mýtov (Harvey in Partridge, 2004: 140). Príkladom takéhoto vplyvu je epický *fantasy* román J. R. R. Tolkiena, *The Lord of the Rings* (prekl. Pán prsteňov). Tento kultový fenomén do dnešného dňa oplýva signifikantným dopadom na populárnu kultúru, kontra-kultúrne hnutia a súčasné pohanstvo, a inšpiruje rôzne formy umeleckého vyjadrenia a vnútorného presvedčenia ľudí (Harvey in Partridge, 2004: 140). Andy Letcher (2005) poukazuje na koreláciu medzi *eco-pohanmi* a *fantasy* literatúrou a pojednáva o prípadoch, kedy jednotlivci veria, že sa stretli s vílami a inými fantazijnými postavami, ktoré prebývajú v prírode ako duše. Zdôrazňuje, že takéto stretnutia môžu posilniť presvedčenie, že praktizujúci majú prístup do skrytých útrob prírody ako odmenu za svoje duchovné a ekologické praktiky (Letcher in Partridge, 2004: 140).

Pravdepodobne najznámejším príbehom čarodejníka v detskej literatúre je však ten o Harry Potterovi. Popularita a komercializácia čarodejníctva a pohanstva sa s vydaním kníh o mladom čarodejníkovi znásobila – wiccanská autorka Patricia Monaghan naznačila, že vďaka úspechu Harryho Pottera sa kombinácia detí a čarodejníctva stala pre vydavateľov atraktívnou (Winslade in Partridge, 2004: 135). Avšak, so zvýšenou popularitou narastala aj kritika a spochybňovanie vhodnosti takéhoto druhu príbehov pre deti. Náboženská (kresťanská) pravica sa v rámci vyobrazovania viery (alebo jej spochybňovania) a pohanstva v Harry Potterovi snažila o odstránenie knižnej série zo školských knižníc a zákaz jej predaja (Jenkins, 2006: 169). Ich obavy boli argumentované spôsobom, že vďaka Harrymu Potterovi sú deti priťahované k okultizmu. Za obzvlášť problematické je považované zobrazenie mágie v tejto sérii – na rozdiel od Pána prsteňov či *Letopisov Narnie* (angl. *The Chronicles of Narnia*) obsahuje jasné odkazy na *astrologiu*, *jasnovidectvo* a *numerológiu*, ktoré sú realizovateľné aj v pragmatickom svete¹³. Pravdou zostáva, že diela ako Harry Potter a Pán prsteňov si do dnešného dňa udržiavajú obrovské a stále sa rozrastajúce skupiny priaznivcov. Do akej miery sú však tieto rozprávania skutočne schopné priviesť deti (či dokonca dospelých) k okultizmu, zostáva iba predmetom diskusie.

1.3.3 KINEMATOGRAFIA

Niektoré z vyššie zmienených diel môžu byť využité ako príklady aj pre kinematografiu. Správne vyobrazenie knižných príbehov totižto iba umocňuje prenos čarov a kúziel do realistickejšieho prostredia, ktoré oproti ľudskej predstavivosti ponúka práve ich sfilmovanie. Jedným z najviac kvitnúcich žánrov (v literatúre aj filmoch) zaoberajúcim sa formami okultizmu je okrem fantasy žánru *horor*. Vyobrazovanie týchto tém je neodvratne spájané s negatívnou konotáciou kladenou na stotožňovanie pohanov a *satanistov* aj napriek tomu, že pohania v základe neveria na existenciu kresťanského diabla (Partridge, 2005: 81). Zobrazenie čarodejníctva však bezpochyby spadá pod interpretácie ľudí pracujúcich na danom projekte. Tak, ako tomu je v prípade literatúry, aj pri kinematografii prevláda názor, že skúmanie pohanských náboženstiev môže byť

¹³ <https://www2.cbn.com/article/religion/harry-potter-harmless-christian-novel-or-doorway-occult>

podmienené vystaveniu sa silným, magickým ženám na plátne (de Blécourt in Davies, 2023: 262). Televízny program „Bewitched“ slúžil ako paradigma pre neskoršie čarodejnícke produkcie, akými sú napr. filmy *Teen Witch* a *Halloweentown* a seriály *Charmed* či *Sabrina, the Teenage Witch*. Zobrazenie čarodejníč častokrát čerpá inšpiráciu z literatúry alebo rozprávok, prípadne z historických udalostí, ktoré vsádza do imaginatívneho deja (ako je tomu častokrát pri zasadení príbehov do obdobia čarodejníckych procesov v Saleme) (de Blécourt in Davies, 2023: 270).

De Blécourt (2023) sa nazdáva, že k premene obrazu zo zlej čarodejnice pojedajúcej deti na spirituálny vzor emancipovanej ženy dopomohol rozmach Wiccy. Vyobrazovanie postáv čarodejníč bolo ovplyvnené mnohými faktormi – asi najznámejšia je kombinácia špicatého klobúka a metly. Tá pretrvala až do detských kníh z konca dvadsiateho storočia a pokračovala až k ovplyvneniu ilustrátorov rozprávok a filmového priemyslu. Nakoniec si toto vyobrazenie postavy čarodejnice privlastnili feministky v 70. rokoch 20. storočia ako symbol posilnenia ich postavenia (de Blécourt in Davies, 2023: 276-277). Dnešné vyznávanie pohanstva je atraktívne aj kvôli priorizovaniu a poukazovaniu na feminizmus, ktorý mnohí vnímajú ako jeden z jeho hlavných aspektov (Harvey & Goodman, 1996: xii). „*Príbeh o čarodejnici je feministická fantasy, pretože je o fyzickej, mystickej sile, ktorá môže spôsobiť skutočnú, nebezpečnú zmenu vo svete, ktorý by im moc najradšej zobral.*“¹⁴

Čarodejníctvo je nemiznúcou témou a predmetom konverzácie, k čomu dopomáha aj pop-kultúra. Nech už sa jedná o Marvel Cinematic Universe so *Scarlet Witch* alebo tradičný obraz troch sudičiek v Shakespearových dielach, čarodejníctvo dnes už nie je uzatvorenou a skrývajúcou sa komunitou praktizujúcich, ale skôr rozpínajúcim sa verejným hnutím – a to aj vďaka novým technológiám, internetu a sociálnym sieťam.

¹⁴ <https://www.theguardian.com/film/2015/aug/28/witches-evil-outcasts-feminist-heroes-pop-culture>

2 POHANSTVO AKO SÚČASŤ SOCIÁLNYCH Hnutí A SMEROV

Vplyv okultizmu a spirituality naďalej preniká do zložitých štruktúr súčasnej spoločnosti. Historické a kultúrne zasadenie čarodejníctva sme si priblížili v predchádzajúcej kapitole. V kontexte dnešného sveta si môžeme všimnúť, ako sa pohanské formy prelínajú s rôznymi aspektami kultúrneho, ale aj politického a vedeckého diania. Pred očami nám sú podsúvané vlny výziev – od environmentálnych kríz cez politické nepokoje až po osobné obavy a hľadanie zmyslu jedincami. Neistota, ktorou sa vyznačuje obdobie 21. storočia v spoločnosti vzbudzuje túžbu po opätovnom spojení sa s prírodou, hľadani alternatívnych foriem spirituality, či znovuzískaní pocitu osobnej moci, ktorá pod nadvládou modernity a kapitalizmu pôsobí ako nedosiahnuteľný cieľ. Pohanská symbolika a jej schopnosť vyvolať spojenie s mystikou a prírodou sú však aj dnes manipulované a zneužívané pre krajne pravicové ideológie. Nacionalistické hnutia si často privlastňujú pohanské symboly, aby posilnili predstavy o kultúrnej čistote, výlučnosti a nadradenosti vlastných ľudí. Snaha o vytvorenie pocitu identity, spolupatričnosti a superiority niekedy podnecuje nenávisť naratív, ktoré šíria rasovo či inak podmienenú diskrimináciu a mizogýniu.

Dvojaká povaha pohanskej symboliky podčiarkuje zložitú jej používanie a zdôrazňuje potrebu kritického skúmania a pochopenia. V oblasti pohanstva a spirituality existujú dva odlišné prúdy. Viac mainstreamovejšia a inkluzívnejšia vetva sa hlási k sociálnym témam, ako je feminizmus a environmentálny aktivizmus. Kladie dôraz na sebazpoznávanie, osobný rast a hľadanie vnútorného pokoja prostredníctvom duchovných praktík, pričom povzbudzuje jednotlivcov k empatii a vzájomnému prepojeniu s ultimátnym cieľom pre pozitívne zmeny vo svete. Druhá stránka sa pridrižiava tradičných rodových rolí, stotožňuje sa s pravicovou politikou a prijíma svetonázor zakorenený v predstavách o usporiadaní sveta. Táto perspektíva síce nereprezentuje celú pohanskú a duchovnú komunitu, avšak s rozmachom dezinformácií a konšpiračných teórií v online priestore zasahuje do faktického sveta a snaží sa o presadenie vlastnej agendy. V tomto alternatívnom prúde sa na spiritualitu často nazerá cez optiku snažiacu sa o udržiavanie patriarchálnych noriem a tradičných rodových rolí a o posilnenie spoločenskej hierarchie. Ukrýva v sebe ideológie, v ktorých využíva prvky pohanskej symboliky a duchovných presvedčení pre kritizovanie liberalizmu a moderny. Niekde v strede týchto prúdov sa nachádza fenomén

konšpirituality.

2.1 PROGRESÍVNE HNUTIA: FEMINIZMUS A ČARODEJNÍCTVO

Znovuobjavenie pohanských tradícií a okultizmu nie je bezprecedentné, pretože podobné javy boli pozorované v 70. a 90. rokoch 20. storočia. Oblasť médií a komunikácie toto odvetvie vtedy ešte plne neobsiahla. Avšak, doterajšie štúdie poskytujú poznatky o pôvode týchto komunit a ich prepojení na rôzne (nie pravicové) sociálne hnutia. Jedným z nich je práve *feminizmus*, ktorý je s postavou čarodejnice a pohanstva nenávratne spájaný. V priebehu dejín bolo zaznamenané historické prepojenie medzi praktizovaním čarodejníctva a posilnením postavenia žien v spoločnosti. Realizovanie rituálov mágie bolo vnímané ako prostriedok, pomocou ktorého si marginalizovaní alebo bezmocní jedinci mohli uplatniť svoju moc a autonómiu (Faxneld, 2017: 45). Feministické historičky sa začali venovať skúmaniu období alebo hnutí významných spoločenských zmien z hľadiska ich vplyvu na oslobodenie a útlak žien. Harding (2008) odkazuje na Kelly-Gadol - tá tvrdí že bol objavený vzorec, v ktorom sa tzv. progresívne obdobia spájali s relatívnou stratou postavenia žien v societe. Periódy významných spoločenských zmien, akou je napr. Francúzska revolúcia predstavovali dôležité obdobie, v ktorom síce francúzski občania zmenili svoju politickú krajinu a zvrhli po stáročia existujúce inštitúcie, no zároveň počas toho vylúčili ženy zo slobody, rovnosti a bratstva. Rovnako tomu bolo aj počas renesancie v Európe, kedy došlo k udomácneniu meštianskych manželiek a zvýšenému prenasledovaniu žien považovaných za čarodejnice. Kelly-Gadol tým poukazuje na nepresné tvrdenia konvenčných dejín o tom, že ženy mali z týchto pokrokových udalostí prospech. Naopak tvrdí, že situácia žien sa v týchto obdobiach zvyčajne *zhoršila* (Kelly-Gadol In Harding, 2008: 194). Presvedčenie o tom, že podmienky žien v danom historickom kontexte formujú predovšetkým sociálne faktory je v strede feministického hnutia - to zvlášť presadzuje uznanie žien ako plnohodnotných ľudských bytostí (Harding, 2008: 13).

Feministické skupiny venujúce sa čarodejníctvu pritom častokrát odkazujú na akt znovuzískania spirituality, ktorá bola podľa nich stratená alebo potlačená v dôsledku patriarchálnych biblických náboženstiev (Salomonsen, 2002: 2). Nevylučuje sa fakt, že spiritualita je súčasťou týchto náboženstiev a má v nich určitú historickú a personálnu tradíciu. Na rozdiel od mnohých interpretácií biblických textov a hodnôt, ktoré podnecovali k výraznej nerovnosti žien a mocenskej prevahy mužov, čarodejníctvo však predstavovalo alternatívu. Ženy vívalo a prijímalo symboliku ženstva, ktorá reprezentovala formu božstva

(napr. u Wiccy) - čo sa líšilo od predchádzajúcich skúseností s kresťanstvom a judaizmom (Salomonsen, 2002: 6).

Hnutie druhej vlny feminizmu v Amerike sa dotklo celej ženskej spirituálnej komunity, a teda aj skupín praktizujúcich čarodejníctvo - a v roku 1971 vznikol v Los Angeles „*Susan B. Anthony Coven no. 1*“, označovaný aj ako prvý feministický čarodejnicky sabat¹⁵ iba pre ženy pod vedením *lesbicko-separatistickej veľkňazky Zuzany Budapest*. Ďalšia vetva feministického čarodejníctva, známa ako tradícia *Reclaiming*, vznikla v San Franciscu v roku 1979 pod vedením Starhawk (Salomonsen, 2002: 6).

Odnôžou tradičného ponímania feminizmu je aj smer *ekofeminizmu*, mnohokrát spájaný s čarodejníctvom a pohanstvom práve kvôli ich vzťahu voči prírode, jej uctievaní a spoločnom súžití v harmónii. „...*medzi environmentalizmom, duchovným feminizmom a neo-pohanstvom existuje zaujímavé spojenie*“ (Castells In Partridge, 2005: 66). Ekofeministická spiritualita pramení z ekofeminizmu a zaoberá sa hlbokou formou ekológie v spojení s feminizmom. Ursula King, nemecká teologička a religionistka, pojednáva o náboženstve a ženách v zmysle ekofeminizmu. Tvrdí, že jedným z ústredných poznatkov pri štúdiu tohto hnutia je presvedčenie, že *utláčateľské vykorisťovanie žien a prírody sú si vzájomne blízke a oplýva rovnakým deštruktívnym charakterom voči životu a pokoju na svete* (King, 2004: 383-384). Tak ako feminizmus, aj ekofeminizmus predstavuje určitú formu protestu a globálneho hnutia. Spolu s neo-pohanstvom kritizujú globalizáciu a presadzujú antiglobalizačné opatrenia na zachovanie ekologickej rovnováhy. Duchovné aspekty čarodejníctva a prírody sú zakorenené vo viere, že príroda je samostatná entita, často označovaná ako *Matka Zem* – tá je primárne spájaná s obrazom ženskosti. Ekopohania veria, že prijatie spirituality, ktorej božstvo predstavuje matriarchálnu podobu je oproti doterajšej patriarchálnej skúsenosti schopné uskutočniť pozitívnu transformačnú zmenu (Partridge, 2005: 78) vo všetkých oblastiach spoločnosti.

Nemôžeme však nespomenúť kritiku, ktorá sa s týmto smerom nesie. Hoci ekofeminizmus kritizuje binárne myslenie medzi mužmi a ženami, ktoré je zároveň predmetom feminizmu samotného, v hnutí existujú prvky neúmyselne posilňujúce túto binárnosť. Ako sme uviedli vyššie, ekofeminizmus kladie dôraz na prepojenie žien a prírody, čo môže umocniť rétoriku binárneho systému v ponímaní, že ženy sú v tomto vzťahu

¹⁵ Toto označenie odkazuje na svoj špecifický kontext v rámci feministického a ženského duchovného hnutia 70. rokov 20. storočia a je preto charakteristické pre prienik feminizmu a čarodejníctva v tomto konkrétnom období.

nadradené mužom. Dôvodom je spájanie vlastností prírody s ženským telom, odkazy na súlad s ročnými obdobiami prírody a podporu myšlienky, že ženy môžu uzdraviť svet (King, 2004: 384). Marta Kolářová (2023) hovorí, že je rozdiel medzi *ekofeminizmom v teórii* a *žitým ekofeminizmom*. Podľa nej sa síce dôraz kladie na samostatnosť a zdroj posilnenia žien, avšak sa vymedzuje voči feministickému vnímaniu. Životný štýl spojený s ekofeminizmom sa zameriava na rodinu, domácnosť a miestne komunity a zdôrazňuje emancipáciu prostredníctvom inteligencie a tvorivosti, ktoré dnes matky prenášajú aj do sveta sociálnych sietí ako influencerky a bloggerky. Domáce práce prezentujú ako kreatívne a naplňujúce a sféra online platforiem poskytuje posilnenie a uznanie pre prácu žien v domácnosti, ktorá bola tradične podceňovaná. Esencialistická perspektíva ekofeminizmu bola dôvodom pre vylúčovanie tohto smeru z debaty liberálnych feministiek v 90. rokoch; dnes sa podľa Kolářovej ukazuje v pluralite a spája gender a ekológiu, feminizmus a environmentalizmus¹⁶. Dnešným argumentom pravicových hnutí je hovoriť o feminizme tak, že feministky uprednostňujú kariéru pred domácimi povinnosťami alebo že považujú tradičné roly za plne antifeministické. Skutočná podstata feminizmu však spočíva v tom, že ženám poskytuje slobodu vybrať si vlastnú cestu, či už ide o napr. zmienenú kariéru alebo o úlohu matky v domácnosti. Post-feminizmus podporuje individuálny pokrok a zdôrazňuje pojmy ako „voľba“ či „posilnenie“, ktoré sú vo feministických hnutiach stavané do centrálnych pozícií. Krása feminizmu spočíva v tom, že dáva ženám možnosť rozhodovať sa – čo im bolo v minulosti patriarchálnym systémom odopreté (Rivers, 2017: 24).

2.2 NEFEMINISTICKÉ SOCIÁLNE A POLITICKÉ HNUZIA

Spektrum príkladov a liberálnych hnutí, ktoré časom prevzali pohanskú a čarodejnícku symboliku je široké. Napríklad v 60. rokoch 20. storočia vzniklo *kontrakultúrne hnutie hippies*, ktoré neskôr viedlo k vzniku psychedelického politického aktivizmu ako reakcie na spoločenské výzvy. Členovia sa skrz psychedelické zážitky zameriavali na introspekciu a duchovné skúmanie. Transformačná sila psychedelík bola pritom považovaná za kľúč k spoločenskej transformácii. Okultná spiritualita a náboženstvo však neboli politicky-orientovanými členmi kontrakultúry vítané (Partridge, 2005: 97-98).

Sociológ Paul H. Ray spolu so Sherry R. Anderson (2000) pôvodne vytvorili termín „*kultúrny tvorca*“. Týmto označili subkultúru západnej spoločnosti, ktorá sa podľa nich

¹⁶ <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/zit-ekofeminismus>

vyvinula po roku 1985 mimo paradigiem tradicionalistov a modernistov. Tvrdia, že existujú *dva druhy* kultúrnych tvorcov: *Core group* (Hlavná skupina) a *Green Cultural Creatives*. Core group tvorí menej než polovica a pozostáva zo spisovateľov, umelcov, hudobníkov, psychoterapeutov, environmentalistov, feministov, poskytovateľov alternatívnej medicíny a iných profesionálov. Hovoria o nich ako o vzdelaných „špičkových mysliteľoch“, ktorí vykazujú silný vzťah k spiritualite - hľadajú hlbší zmysel života nad rámec materializmu a konvenčných spoločenských noriem, sú otvorení skúmaniu rôznych duchovných praktík, ako sú meditácia, joga a alternatívne spôsoby liečby. Ich presvedčenia sa orientujú na prepojenie a súžitie v harmónii s prírodou, zameranie sa na osobnostný rast a sebauvedomenie a túžby po vnútornom pokoji. V tejto skupine sa má nachádzať dvakrát toľko žien ako mužov, čo umocňuje ďalšiu z ich charakteristických črt, a to upozorňovanie na dôležitosť žien v spoločnosti a boj za ich práva. Green Cultural Creatives zvyknú nasledovať prvú skupinu a hoci prejavujú záujem v spirituálnych, seba rozvojových a environmentálnych témach, mnoho z nich udržiava konvenčný náboženský pohľad a pragmatické hodnoty. Jedným z faktorov má byť nižšia miera vzdelania a takmer rovnaký počet mužov a žien. Politickú angažovanosť Kultúrnych tvorcov často charakterizuje túžba spochybníť a transformovať existujúce mocenské štruktúry, boj za sociálnu spravodlivosť, či presadzovanie alternatívnych modelov riadenia a rozhodovania, ktoré uprednostňujú spoluprácu, inkluzívnosť a participatívnu demokraciu (Ray & Anderson, 2000: 8-20).

2.3 STATUS FAKTOV VO VEKU POST-PRAVDY

„*Avšak, pravda je boj*“ (Durnová, 2019: 22). Post-faktická spoločnosť ako súčasné prostredie predstavuje pôdu pre šírenie rôznych alternatívnych programov a názorov odkláňajúcich sa od osvietenскеj racionality. K oslabeniu dôvery v tradičné zdroje poznania a k podkopaniu objektívnej pravdy prispeli faktory, ako je vznik sociálnych médií, echo komôr a šírenie dezinformácií. McIntyre (2018) tvrdí, že hoci sa pojem „post-fakt“ (používa sa napr. aj ako prídavné meno „post-truth“) dostal do popredia v roku 2016 v dôsledku udalostí, ako sú Brexit a prezidentské voľby v USA, samotný fenomén má hlboké historické korene. Tie siahajú ku kognitívnym iracionalitám, ktoré existujú už tisíce rokov a zdieľajú ich jednotlivci naprieč celým politickým spektrom. Uvádza, že hoci koncept post-faktickej spoločnosti môže pôsobiť mätúco, nie je úplne nezrozumiteľný. Zároveň poukazuje na to, že hoci si tento fenomén spájame primárne s našimi spoločenskými lídrami, existuje aj v nás samých a rozšíril sa na všetky aspekty faktickej reality. Hlasovanie o Brexite a prezidentské

voľby do USA sú síce úzko prepojené s princípmi post-faktickej society (a pre niektorých ľudí predstavujú základný pilier poznania tohto javu), no neboli príčinou jeho vzniku, ale skôr dôsledkom (McIntyre, 2018: 14-15).

Myšlienka post-faktickej spoločnosti naznačuje odklon od osvietenských ideálov. Odráža trend, v ktorom sa fakty a objektívna pravda často bagatelizujú alebo neberú do úvahy v prospech subjektívnych presvedčení, emócií a osobných názorov. V post-faktickej spoločnosti sa stierajú hranice medzi faktami a názormi a pravda sa často považuje skôr za vec individuálnej interpretácie než za objektívnu realitu. Anna Durnová (2019) pojednáva o súčasnom stave post-faktickej politiky a jej výziev pre vedu. Osvietenstvo zdôrazňovalo používanie rozumu, logiky a empirických dôkazov ako základ pre pochopenie a zlepšenie sveta a kladlo veľký dôraz na hľadanie pravdy. Kultúrna dominancia, ktorá v období osvietenstva a vzostupu industrializácie vznikla, bola podmienená potrebou odborných znalostí na podporu politického rozhodovania. Ten istý vzostup bol zároveň spochybnený právom poznať pravdu; teda sa pýtať, požadovať objasnenie a brať vládnuce elity na zodpovednosť za dezinformácie. Vedecké expertízy sa stali predmetom obhajoby a viery, ale aj popierania a spochybňovania (Durnová, 2019: 8-9). Koncepcia post-faktickej spoločnosti zdôrazňuje subjektívne povahy pravdy a vplyv osobných presvedčení a emócií. Prezidentské voľby v USA v roku 2016 boli významné nielen tým, že znamenali silnú vlnu tohto fenoménu, ale aj tým, ktorá prominentná osoba bola postavená do pozície jednej z jeho hlavných reprezentantov: Donald Trump. Post-faktická spoločnosť je však komplexnejšia, než aby sa jej dalo porozumieť jedným menom (McIntyre, 2018: 15). Útok na pravdu a rozum, ktorý sa vystupňoval počas prvého roka prezidentovania Donalda Trumpa v Amerike, sa na okrajovej pravici mal pripravovať roky – konšpiračné teórie a paranoidné tvrdenia šírené naprieč dekadami sa počas kampane v roku 2016 vplyvom blogerov z Breitbartu a alt-right trollov masívne rozšírili. Trumpove pôsobenie sa stalo odrazom nestáleho, impulzívneho štýlu rozhodovania založenom na inštinkte, rozmare a vopred vykonštruovaných predstavách o fungovaní sveta (Kakutani, 2018: 10-11). Post-faktická éra znamená významnú premenu v tom, ako spoločnosť vníma a chápe klamstvo; čo vedie k novému kultúrnemu prístupu k poznaniu a pravde (Farkas & Schou, 2020: 50). Diskurz okolo post-faktickej spoločnosti je úzko spojený s politikou, demokraciou a účasťou občanov. Nakoľko je demokracia považovaná za neodmysliteľne spojenú s produkciou, využívaním a chápaním pravdy, akýkoľvek útok mierený na fakty, racionalitu a rozum sa považuje za útok na samotnú podstatu demokracie. Pokiaľ teda tradičné piliere demokracie

(pravda a fakty) stratia svoj význam, dôsledkami je hlboký a transformačný jav, v ktorom sa spoločnosť nachádza v zmiešaných silách autoritárstva a nacionalizmu - a v samotnom rozvoji iliberalizmu (Farkas & Schou, 2020: 49; 52).

Post-pravda odráža niekoľko trendov, pričom spochybňuje autoritu zavedených inštitúcií a podporuje zmeny politických stratégií, ktoré tieto trendy využívajú (Goldman, 2022: 132). Overovanie a dôvera v informácie sa stali v ére post-faktickej spoločnosti kritickou výzvou v oblasti politiky a vedy a s nimi aj zdravotníctva. Pandémia COVID-19 je jasným príkladom rozšírenej nedôvery vo vedecké poznatky a odbornosť. Táto skepsa viedla k sporom okolo nosenia masiek, váhania s očkovaním a zdieľania dezinformácií, čo v konečnom dôsledku predstavuje značné prekážky pre úsilie v oblasti verejného zdravia a šírenie presných vedeckých informácií. Goldman (2022) uvádza, že nedôvera jednotlivcov vo výskumníkov a uznávané inštitúcie nemusí byť nevyhnutne spôsobená nedostatočným pochopením údajov, ale môže prameniť z hlboko zakorenených sociálnych a kultúrnych vzťahov, ktoré sa v spoločnosti líšia. Už iba základná viera v existenciu pandémie sa formuje na základe siete dôvery a nepriamych overení z dôveryhodných zdrojov, čím sa vytvára posilňujúca spätná väzba (Goldman, 2022: 136; 143). Narušenie tohto vzťahu dezinformáciami alebo konšpiráciami (prameniáciami z rôznych politických alebo aj kultúrnych zdrojov), obzvlášť v ére post-faktickej society, vytvára napätie pôsobiace na obe strany.

Odvracanie sa od osvietenskej racionality potom privádza ľudí k hľadaniu alternatívnych ciest, čo sa v takej pandémie môže odraziť aj na spôsobe liečby. Západné medicína si však zachováva zásadu vedeckej evidencie. Predtým prepojené odvetvia poznania sú vykresľované ako úplne oddelené, či dokonca navzájom sa vylučujúce (Von Stuckrad, 2013: 233). Napríklad astrológia a astronómia tak predstavujú protipóly znalosti, pričom jedno je považované za skutočnú vedu, zatiaľ čo druhému nie je prisudzovaná vysoká relevancia medzi vedeckými disciplínami. Alternatívne prístupy k zdraviu zasahovali zdravotníctvo aj v minulosti. Dnešná nová vlna popularity je výsledkom mnohých faktorov (pandémia COVID-19 ako jeden z nich). Tieto postupy totižto spochybňujú konvenčný model zdravotnej starostlivosti tým, že kladú dôraz na holistické liečenie, energetickú rovnováhu a do vysokej miery využívajú prírodné prostriedky. Záujem o ne však môže prameniť v náboženstve, osobnom zaujatí či dokonca môže byť motivovaný dezinformáciami.

V medicínskom prostredí bola navyše zaznamenaná zvýšená tendencia pre prácu a

skúmanie alternatívnych prístupov napriek tomu, že mnohé majú korene v duchovnej metafyzike (Partridge, 2005: 14). Jedným z argumentov podporujúcich zaradenie alternatívnych prístupov k liečeniu je pritom ich *údajne* efektívna a menej invazívna nátura (Partridge, 2005: 27). Rozhodnutie sa pre uprednostnenie takýchto druhov liečby má častokrát spočívať v tom, aby sa pri každom, a primárne nezávažnom zdravotnom probléme ihneď nesiahalo po ťažkej invazívnej medicíne. Bylinná zmes na bolesť hlavy teda môže byť vnímaná ako lepšia možnosť než farmaceuticky vyprodukovaný prášok od bolesti. Problém nastáva vtedy, kedy sa tieto spôsoby uprednostňujú v závažných zdravotných situáciách. Faktorom je aj silné prepojenie psychiky s fyzickým telom, kedy psychická nepohoda môže byť priamou príčinou ochorenia prejavenej skrz telesné symptómy – tie nás nemajú vyzývať iba k liečbe nášho fyzického tela, ale aj k venovaniu pozornosti vnútorným, duševným problémom (Bloom in Partridge, 2005: 29). Alternatívna medicína ponúka mnoho prístupov, ktoré hovoria o fyzickom tele ako o schránke a zaoberajú sa vnútom, ktoré má oplývať silou pre uzdravenie tela. Mnoho spirituálnych smerov pracuje s myšlienkou, že všetci a všetko okolo nás sme *jedno* – a to jedno je opisované ako *energia*. Energia v tomto ponímaní predstavuje pojem pokrývajúci mnoho významov, do ktorých spadajú napr. aj aura, vibrácie či čakry. Je citlivá a náchylná na zmeny, ktoré sa prejavujú vplyvom okolitého prostredia a ľuďmi, ale napríklad aj jedlom. Cieľom je teda pomocou praktík ako Reiki, meditácie, aromaterapia, akupunktúra ale aj liečenie kryštálmi energiu vybalansovať a udržiavať v dobrom stave – prípadne pomôcť pri obnovení plynutia energie v tele. Východné spirituálne tradície sú základom týchto praktík a postupov, avšak, podporu dostávajú aj z oblasti kvantovej teórie. Energia je všetko a je dôležitejšia ako hmota – vytvára našu realitu (podobným argumentom je aj budhistické ponímanie myšlienok a ich sily a vplyvu na vnímanie a pretváranie našej reality) a pri jej správnom usmernení a manipulovaní môže byť podľa názorov alternatívnej medicíny kľúčom k účinnému liečeniu (Partridge, 2005: 31-36) Prepojenie západného ezoterizmu, východných filozofií a kvantovej teórie výrazne ovplyvnilo vývoj moderných alternatívnych teórií liečenia (Partridge, 2005: 38). Hoci holistické a alternatívne spôsoby liečby môžu byť cenné, je dôležité zachovať si dôveru vo výskumníkov a zavedené inštitúcie – čo sa v post-faktickej ére stáva komplexnou výzvou. Dezinformácie a konšpiračné teórie môžu odradiť od vyhľadania lekárskej pomoci a zvýšiť možné fatálne následky.

2.4 KONZERVATÍVNE A PRAVICOVÉ HNUZIA: POHANSKÉ SYMBOLY AKO NÁSTROJE PRAVICOVEJ POLITIKY

Zatiaľ čo západné pohanstvo často zdôrazňuje osobnú pohodu, vnútorný rast a prijíma feministické a liberálne hodnoty, existuje aj druhá strana, prikláňajúca sa k antifeminizmu, illiberalizmu a krajne pravicovej ideológii. Radikálna politika a pohanstvo pritom v mnohých prípadoch kráčajú ruka v ruke. Jacob Christiansen Senholt (2013) pojednáva o tomto spojení a ako významný príklad uvádza Adolfa Hitlera a jeho fascináciu okultizmom, a hovorí aj o jeho údajnej účasti na ezoterických praktikách, ktoré boli predmetom historického skúmania. Poukazuje na vieru niekoľkých jednotlivcov v to, že Hitler bol vedený ezoterickými silami; alebo že bol dokonca reinkarnáciou božstva (Senholt, 2013: 250-251). Hitlerov záujem mal pritom prameniť aj z nacionalistického časopisu *Ostara*, ktorý publikoval okultista Lanz von Liebenfels. Árijskí okultisti prejavovali silné nadšenie pre nacizmus a von Liebenfels sám označil Hitlera za jedného z ich žiakov (Goodrick-Clarke, 2004: 192; 196). Okultizmus a pohanstvo mali v nacistickom Nemecku významné postavenie. Heinrich Himmler, ako rišsky vodca SS zohral kľúčovú úlohu pri presadzovaní a začleňovaní ezoterických názorov do ideológie a praxe SS. Zámok Wewelsburg, ktorý Himmler získal v roku 1934, sa stal symbolickým a ideologickým centrom SS, z ktorého plánoval vybudovať ústredný bod nového árijského svetového poriadku. Interiérový dizajn a výzdoba zdôrazňovali mytologické a kultové prvky – v hornej sále veže sa na mramorovej podlahe vynímalo veľké slnené koleso zložené z *dvanástich sig rún*, ktoré sa neskôr dostalo do povedomia aj ako *čierne slnko* (*Schwarze Sonne; Sonnenrad*), použité aj v logu SS (Goodrick-Clarke, 2002: 148). Goodrick-Clarke (2002) hovorí, ako sa v povojnových anglo-amerických nacistických kultoch rozšíril záujem o okultizmus, rasistické mýty a mytológie - ako snaha o prekonanie porážky a poníženie Nemeckej ríše. Znovuobjavenie či zachovanie myšlienok Heinricha Himmlera a úradu SS bolo ovplyvňujúcim faktorom pre vznik nových hnutí. Neonacistická mytológia *Čierneho slnka*, ktorá sa dostala do povedomia v 90. rokoch 20. storočia má počiatok v malom okultno-rasistickom krúžku, ktorý vznikol vo Viedni už v roku 1950 pod vedením Wilhelma Landiga a Rudolfa J. Munda. Landig bol bývalým dôstojníkom SS a do svojej ideológie začlenil okrem predstáv Himmlera aj metafyzické koncepty Juliusa Evolihho a myšlienky a spisy Hermana Wirtha – tie boli významné aj pre Himmlera (Goodrick-Clarke, 2002: 128-129). *Wewelsburské čierne slnko* si získalo popularitu ako ezoterický symbol medzi neonacistami

po celom svete (Goodrick-Clarke, 2002: 149).

V posledných rokoch došlo k nárastu neo-pohanskej symboliky v pravicových kruhoch, najmä v ich extrémnejších frakciách. Mike Wendling (2018) sa zaoberá krajne pravicovým politickým hnutím (v Amerike známym aj pod skratkou *alt-right*), ktoré sa vyznačuje *ultrakonzervatívnymi* ideológiami – prijíma extrémne formy bieleho nacionalizmu, etnonacionalizmu a populistickej rétoriky. Zúrivý antisemitizmus, nacistické obrazy a vtipy o plynových komorách sú v rámci alt-right hnutí opakujúcimi sa témami. Napríklad Islam je týmito hnutiami vnímaný ako existenčná hrozba pre západnú civilizáciu a niektorí členovia alt-right sa dokonca domnievajú, že Európa je už dávno stratená v prospech moslimskej populácie – tento odpor je úzko spojený so silným postojom alt-right voči imigrácii (Wendling, 2018: 7). Benjamin Elley (2022) uskutočnil päťročné pozorovanie neofašistickej komunity na fóre /pol/ na portáli *4chan*, ktoré trvalo od roku 2016 a pokračovalo až do konca roka 2021. Zistil, že mnoho jednotlivcov sympatizovalo s konšpiračnými teóriami, spirituálnymi praktikami liečenia a verili aj v iné stigmatizované poznatky, ako napr. v únosy mimozemšťanmi a skepticizmu k vakcínam (Elley, 2022: 123). Pohanstvo a spiritualita do veľkej miery kladú dôraz na úlohu a význam žien a podporujú, či dokonca predstavujú základy pre vznik mnohých feministických hnutí. Alt-right skupiny sa vyznačujú rozšírenou mizogýniou, ktorá je silne antifeministická a významne podporujú tradičné rodové roly v rámci patriarchálnej rodinnej štruktúry. Alt-right sa predovšetkým v online priestore prekrýva s inými (primárne) mužskými hnutiami, ktoré sú známe svojou hlbokou mizogýniou. Častokrát sami seba vidia ako uvedomelých jedincov, vnímajúcich stratu mužskej moci a vplyvu, ako aj diskrimináciu bielych mužov vo svete feminizmu, ktorý podľa nich predstavuje nebezpečenstvo pre spoločnosť; skupiny ako napr. tzv. *incels* ženy obviňujú z ich osobných neúspechov (Elley, 2022: 98). Elley (2022) pojednáva o nedostatočnom zastúpení žien v pravicovom diskurze a poukazuje na presvedčenia prispievateľov fóra /pol/ o tom, že ženy nemajú v porovnaní s mužmi schopnosť politického myslenia, a preto by sa nemali zúčastňovať na politike ani mať volebné právo. Tendencia žien voliť ľavicové strany je podľa nich relevantným dôkazom ich ľahkej ovplyvniteľnosti. Pokiaľ by však zdieľali rovnaké názory vyjadrené na tomto fóre, stále by im neprináležalo právo zúčastňovať sa na ich diskusiách. Ústrednou myšlienkou sú tradicionalistické predstavy o úlohe žien v rodine, ktoré majú okrem iného zdôvodňovať úpadok pracovných príležitostí pre mužov a zavedenie zbytočných pravidiel a politickej korektnosti na pracoviskách, čo bráni mužom v úspechu. Feminizmus je tak vnímaný ako presadzovanie

ženskej nadradenosti a súperenie s právami mužov, pričom ženy sú vykresľované ako *manipulátorky* získavajúce kultúrnu moc prostredníctvom hranej viny a hanby napriek tomu, že ich iracionálne konanie je poháňané emóciami a impulzívnou hystériou (Elley, 2022: 99-100). Tieto hodnoty sa prenášajú aj do komunit a hnutí, preberajúcich si pohanské náboženstvo.

2.4.1 TRADWIVES

Ženy v beloškých supremacistických hnutiach, vrátane alt-right, sú dnes najlepšie reprezentované pravicovými názormi na tradičné rodové roly – čo nás privádza k skupine tzv. „*tradwives*“ (Love, 2020: 2). Jedná sa o pozoruhodný trend účtov na sociálnych sieťach a YouTube, na ktorých vystupujú (primárne) jemné biele ženy, vášnivo obhajujúce koncept *tradičnej manželky*. Prezentujú nostalgické obrazy z 50. rokov 20. storočia, pričom dôraz venujú vyzdvihovaniu cnosti zotrvania v domácnosti, prijímania mužského vedenia a uprednostňovania úlohy materstva¹⁷. Tradwives si našli pevné zakotvenie v kultúre influencerov a využívajú prostriedky tvorby estetického a zrozumiteľného obsahu (Sykes & Hopner, 2024: 2). Podľa Sophie Sykes a Veronicy Hopner (2024), tradwives využívajú svoju slobodu voľby na podporu tradičnej ženskosti, a kombinovaním ideológie a estetiky spochybňujú hlavný prúd feminizmu - čím podporujú rastúci vplyv pravicových ideológií v národnom a medzinárodnom kontexte. Sociálne médiá pre ne predstavujú mocný nástroj vysielania. Facebook a Twitter (X) využívajú pre tvorbu sietí na nadviazanie kontaktov; platformy ako Instagram a TikTok im umožňujú šíriť obsah vo forme fotografií a videí; a konverzačné komunikačné platformy ako WhatsApp a Telegram sú jednoduchým spôsobom priamej a osobnej komunikácie s ich publikom (Sykes & Hopner, 2024: 7-8). Vynikajú vo vytváraní vizuálne atraktívneho obsahu, ktorý prepájajú s rôznymi estetickými štýlmi. Strategicky používajú a označujú svoj obsah heštegmi ako *#cottagecore* alebo *#radlife*, avšak neznáme im nie je ani uvádzanie heštegov týkajúcich sa subkultúr varenia, módy či interiérového dizajnu. Ich obsah sa teda môže organicky objaviť na „for you page“ používateľov, alebo im môže byť doporučený algoritmicke na iných platformách aj napriek tomu, že sa nikdy predtým s trendom tradwives nestretli. Jedným z kľúčových elementov poháňajúcich tento trend „tradičných manželiek“ je aj pocit nespokojnosti s moderným životom, čo sa okrem iného preukazuje aj v účtoch zaoberajúcich sa tzv. „pohanskou

¹⁷ <https://www.nytimes.com/2018/06/01/opinion/sunday/tradwives-women-alt-right.html>

tradwife perspektívou“ – tie zdieľajú estetické videá z oblastí vidieku, dávajú dôraz na prírodu, nosia šaty v štýle cottagecore a popritom ukazujú ako varia z domácky vypestovaných a vlastne vyprodukovaných surovín (Sykes & Hopner, 2024: 11). Tradwives sa nelimitujú iba na jednu komunitu a pochádzajú z rôznych náboženských prostredí – pohanské tradwives osobitne propagujú tradičné rodové roly prostredníctvom koncepcie ženskosti a uctievania bohov a bohýň, pričom mužov zobrazujú ako silných Vikingov a seba stavajú do rolí feminínnych, ale rozhodne nie feministických stvorení. Otvorene sa hlásia k alt-right hnutiam, pričom podporujú nadradenosť bielej rasy a prinavrátanie folkovej vitality (Sykes & Hopner, 2024: 14-15) a to prostredníctvom vizuálnej, ale aj obsahovej stránky ich príspevkov. S pôsobením na sociálnych médiách prichádza aj komodifikácia tejto subkultúry, čím sa posilňuje pravicová ideológia skrz poskytovanie kariérnych príležitostí ako tradwife a tradlife influencerov – a ich zameranie sa na nové matky, záhradkárčenie, domáce vzdelávanie či spôsob života „stay at home wife“ je motivované úspešnou sledovanosťou (Sykes & Hopner, 2024: 27).

2.4.2 EKOFAŠIZMUS

„Tradwives“ ako idealizované partnerky v rámci diskusií o vidieku a cottagecore estetike sú symbolom aj ďalšej pravicovej komunity. Pohanstvo sa odjakživa vyznačuje výrazným prepojením spirituality s prijatím a obranou prírody a aj tieto témy sú prítomné v krajne pravicovej ideológii. Goodrick-Clarke (2002) tento súčasný fenomén spojenia pohanstva, folklóru a pravicových ideológií označil ako „*neo-völkisch revival*“. Uvádza, že toto oživenie pôsobí ako obranná ideológia bielej identity pred multikulturalizmom, afirmatívnymi opatreniami a prist'ahovalectvom z nezápadných krajín a poukazuje na to, že sa dané skupiny, podobne ako ich nemeckí predchodcovia, prikláňajú v zmiených otázkach k ezoterickým témam árijského pôvodu či okultného dedičstva (Goodrick-Clarke, 2002: 9). Jedným z alternatívnych termínov pre opis *ekofašizmu* je aj tzv. koncepcia „pravicovej ekológie“ Jonathana Olsena, ktorá zahŕňa *eko-naturalizmus* (príroda ako model spoločenského poriadku), *eko-organizmus* (vnímanie prírody a spoločnosti ako prepojeného organizmu) a *eko-autoritarizmus* (obhajoba iliberálnej politiky ako najúčinnnejšej reakcie na environmentálne krízy) (Olsen in Moore & Roberts, 2022: 13). V skratke, ekofašizmus zahŕňa širokú škálu rôznych snáh o vytvorenie alebo posilnenie rasovej hierarchie v rámci prírodných systémov, pričom sa zameriava na krízy, ktoré poskytujú príležitosti na pretváranie sociálnych vzťahov s prírodou (Moore & Roberts, 2022: 13). V rámci

pravicového ekologického hnutia teda dochádza k zlučovaniu ekologických názorov s kritikou progresívneho neoliberalizmu (Mix in Taylor, 2022: 287). Pohanstvo je v súlade s ekofašistickými hnutiami a ich zameraním na prírodu, keďže sa hlási k duchovnému spojeniu s prírodným svetom (Farrell-Molloy, 2022: 77). Ekofašizmus pritom vníma pojem „príroda“ pod niekoľkými významami a podľa toho s nimi aj pracuje: môže sa jednať o nevyčerpatel'ný zdroj, exotickú hrozbu, zbraň alebo dokonca regulačný ideál spoločnosti (Moore & Roberts, 2022: 16). Ekofašistická subkultúra do svojich zobrazení prírody vo veľkej miere zahŕňa krajne pravicové symboly, hlavným je tzv. *Algiz* alebo „runa života“, ktorá bola používaná aj v nacistickom Nemecku¹⁸. Často sa objavuje na propagandistických obrazoch spolu s prírodnými scenériami a v jej inverznej podobe ilustruje odmietanie modernosti a idealizáciu tradičného spôsobu života (Farrell-Molloy, 2022: 29). Rôzne neopohanské skupiny akou sú napr. aj *Vlci z Vinlandu* (známi aj pod termínmi *Synovia z Vinlandu* alebo *Odinisti*) sa čoraz viac stávajú platformami pre konzervatívne a rasovo motivované krajne pravicové ideológie, ktoré sa dotýkajú aj tém ekológie. Odinisti vyznávajú predkresťanskú škandinávsku vieru *Ásatrú*, ktorá uctieva boha Odina. Ich interpretácia severoeurópskej bojovej kultúry je založená na praktizovaní toxickej formy maskulinity a združovaní sa do bojových gangov, pričom je ich konanie spájané s árijským a pravicovým násilím propagujúcim nadradenosť bielej rasy. Ich ekologický antimodernizmus sa zameriava na kritizovanie neuspokojivého kapitalistického materializmu a skorumpovaného štátu a v prírode vidia alternatívu k modernite, ktorá je podľa nich kvôli multikulturalizmu, feminizmu, bohatstvu či urbanizmu pretkaná slabosťou a menejcennosťou (Taylor, 2020: 284). Stúpenci si vyberajú pre nich romantizovanú verziu stredovekej minulosti, a najmä pohanskú, severoeurópsku stredovekú nekresťanskú náboženskú históriu, aby skrz ňu mohli presadzovať toxickú a rasistickú ideológiu¹⁹. Pohanské a predkresťanské duchovné praktiky sa stali významným faktorom spájania bieleho nacionalizmu a ekológie (Taylor, 2020: 284). Oblasť ekológie sa stala spornou arénou ideologických konfliktov, keďže tradičné pravicové ekologické obavy týkajúce sa populácie a imigrácie sa transformovali a rozšírili o nové témy v rámci pravicového ekologického hnutia, ako sú napr. decentralizmus, antimodernizmus, anarchizmus, či dokonca vegánstvo (Taylor, 2020: 277).

¹⁸ Využívanie pohanskej a spirituálnej symboliky nacistami je známe už aj skrz ich privlastnenie si a inkorporovanie swastiky a rún do vizualizácie znaku čierneho slnka.

¹⁹ <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/the-alt-right-and-medieval-religions>

2.4.3 MÝTUS, DEDIČSTVO A NACIONALIZMUS

Krajiny ako Nemecko, Rusko či Taliansko sú známe svojou historickou záľubou v okultistických a ezoterických praktikách. V Rusku došlo k oživeniu záujmu o pohanské a tradičné duchovné tradície. Hnutia ako *Rodnoverie* nabrali na sile koncom 80. rokov 20. storočia a významnú úlohu pri ich šírení zohral neskôr aj internet. Kaarina Aitamurto a Alexey Gaidukov (2013) na základe konverzácií s niekoľkými členmi Rodnoverie tvrdia, že súčasná podoba hnutia sa vyznačuje prejavmi New Age spirituality a nepramení iba z čisto slovanských pohanských tradícií. Viac charakteristickou je však jeho konzervatívna náтура. Hoci sa v Rodnoverie zdôrazňuje uznanie ženského aspektu božstva, muži v tomto hnutí násobne prevažujú počty žien. Ešte menej sa ich k tomu v tomto hnutí odhodlá označiť za feministky, a to aj kvôli celkovo negatívnym konotáciám spojeným s feminizmom v Rusku. To výrazne podporuje ich chápanie a praktizovanie tradičných rodových rolí naprieč hnutím. Dôležité je, že Rodnoverie nemá v základe korene v krajne pravicových ideológiách, avšak, od začiatku 90. rokov 20. storočia ju nacionalistická mládež začala preberať ako zdroj ideí a symbolov pre nacionalistické súvislosti – čím odpovedajú na spoločnosť poznačenú otrasmi a neistotou (Aitamurto & Gaidukov, 2013: 143-145). Pravdepodobne jednou z najviac vedúcich osobností tradicionalistických a ezoterických ideológií dnes je *Aleksandr Dugin*, filozof a politický teoretik, ktorého medzinárodné médiá označujú aj ako „*Putinovho Rasputina*“ či „*šialeného ruského mystika*“ (Arnold, 2019: 5). Fascinácia tradicionalizmom u Dugina pramení primárne z myšlienok René Geuénona a Juliusa Evolu, ktorého ideológie sa stali hlavnou inšpiráciou jeho raných prác a aktivít (Dugin mal údajne preložiť niektoré jeho práce do ruštiny). Dugin je okrem toho úzko spätý s tzv. *Yuzhinsky Circle*, vedeným Yuri Mamleevom. Ruský znalec ezoteriky Pavel Nosachev (2012) charakterizuje časť ruského okultného podzemia, ku ktorej patria aj Mamleev a Dugin *troma* kľúčovými aspektmi:

- 1) uplatňuje prístup „*ľavicovej cesty*“, ktorého cieľom je agresívne podvracať a búriť sa proti prevládajúcej realite, autorite a normám,
- 2) vyjadruje záujem o ezoterické a mystické interpretácie existujúcich náboženských tradícií vrátane ruskej pravoslávnej cirkvi,
- 3) prejavuje sa tu tendencia k radikálnemu synkretizmu, ktorý spája rôzne viery a praktiky (Nosachev in Arnold, 2019: 25).

Arnold (2019) poukazuje na významný aspekt rozlišujúci Yuzhinsky Circle od iných skupín skúmajúcich vedomie, metafyziku a ezoteriku, nakoľko tieto sa venovali globálnej

perspektíve. Členovia v Yuzhinsky Circle sa však hlboko zameriavali na civilizačný a duchovný osud Ruska a ruskú identitu. Sovietske okultné podzemie bolo Mamleevom vnímané ako *duchovná elita* Ruska a svet po jeho prípadnom zániku opisoval ako spustošenú ničotu (Arnold, 2019: 31). Vplyv Yuzhinsky Circle sa podľa Arnolda prejavoval obzvlášť v Duginových raných prácach. Angažoval sa v dvoch hlavných prúdoch; tradicionalizme a vo völkisch okultizme. Prepájal ich s ďalšími témami, ako sú konšpiračné teórie, nacistický okultizmus a eschatologické trópy. S vývojom jeho prác sa viac zameril na sformulovanie vlastného *ruského pravoslávneho ezoterizmu* a pracuje s termínmi ako „*vol'ba tradície*“, čo je opakujúca sa téma v tradicionalistickej literatúre. Tvrdí, že Rusko ako svojbytná civilizácia a kultúra má svoju jedinečnú duchovnú a filozofickú tradíciu, ktorú treba prijať a oživiť. Tradičné hodnoty a duchovné dedičstvo Ruska sú podľa neho kľúčom k osudu ruského národa a celého ľudstva, čo chce dosiahnuť skrz odmietnutie západného liberalizmu a príklonu k špecificky ruskému svetonázoru tvorenom vlastnou duchovnou cestou - tá čerpá z pravoslávneho kresťanstva a mystických a ezoterických aspektov ruskej kultúry (Arnold, 2019: 78; 89). Napriek tomu že Dugin nezastáva žiadnu oficiálnu funkciu v ruskej vláde, je súčasťou politického a intelektuálneho diskurzu, najmä v súvislosti s geopolitikou a ruským nacionalizmom, pričom má vplyv na formovanie určitých naratívov a ideológií v súčasnom ruskom politickom myslení.

Ďalším príkladom krajiny, ktorá verí že je vyvoleným národom, je Maďarsko. Posvätná úloha Maďarov a ich duchovné poslanie sa prejavujú v ich ľudovom umení, tradíciách, kultúre a dokonca aj vnímaní a praktizovaní pohanstva. Vývin moderného pohanstva v Maďarsku po politickej transformácii v krajine opisuje Tamás Szilágyi (2015) ako ideológiu vymedzujúcu sa voči globalizovanej masovej kultúre a západne orientovaným ideológiám. Slúži ako symbolické vyjadrenie odporu voči modernite, kapitalizmu a západným kultúrnym vplyvom a často sa spája s pravicovým radikalizmom. Maďarské pohanstvo definuje ako *etnocentrické*, s úzkym prelínaním náboženskej a národnej identity. Obsahuje taktiež prvky synkretizmu a dochádza k spájaniu tradičných kresťanských prvkov s vlastnými náboženskými presvedčeniami krajiny, ako napr. tvrdenie toho že Ježiš Kristus mal maďarský pôvod. Iné náboženské názory a politické ideológie sú v krajine odmietané a často sa nedôveruje oficiálnej histórii schválenej akademickými vedcami a podporu dostávajú alternatívne jazykové a historické zdroje. Szilágyi zároveň uvádza, že charakteristika maďarského pohanstva je do veľkej miery ovplyvnená organicko-traditionalistickou školou a modernými mýto-tvorcami (Szilágyi, 2015: 155-159).

Maďarská politická scéna sa vyznačuje vládou a vplyvom krajne pravicových strán. Vytváranie politických mýtov na podporu neliberálneho nacionalizmu je typické napr. pre politickú stranu Jobbik. Tí sa odvolávajú na glorifikovanú minulosť a dedičnosť maďarského národa, ktorý stavajú do pozície hrdinského odporu a etnickej nadradenosti. Cathrine Thorleifsson (2023) zdôrazňuje stranou využívané symboly a obrazy kombinujúce pohanské, fašistické, kresťanské a turanistické prvky. Poukazuje na vizuálnu stránku loga strany Jobbik, na ktorej sa okrem iného nachádzajú *červené a biele Árpádove pruhy* – pruhy mala predtým používať maďarská fašistická strana *Šípový kríž*, ktorá počas druhej svetovej vojny spolupracovala s Hitlerom pri genocíde maďarských Židov. Ďalším symbolom zavedeným do nacionalistickej symboliky Jobbik je aj *vták Turul* z predkresťanského maďarského folklóru. Program strany sa pritom zhoduje s autoritárstvom, avšak, ich cieľom je nahradiť aktuálnu populistickú autoritársku vládu *Viktora Orbána* a strany *Fidesz*. O to sa snažia hlásaním vlastnej radikálnej nacionalistickej verzie neliberálnej demokracie, pričom sa odvolávajú na hrdú minulosť Maďarska (Thorleifsson, 2023: 54; 60)

2.5 „KONŠPIRITUALITA“ AKO PRIESEČNÍK SPEKTRA

Ako sa vzdľuujeme od pravicových interpretácií spirituality a pohanstva, približujeme sa k viac mainstreamom uznávanému prístupu sebazpoznávania, osobného rastu a prepojenia. Niekde v strede tejto cesty sa však stretávame s pomerne novým fenoménom, predstavujúcim zblížovanie duchovných presvedčení s konšpiračnými teóriami a dezinformáciami. Charlotte Ward a David Voas v roku 2011 prišli s termínom „konšpiritualita“²⁰, ktorý opisuje vyššie uvedený trend. Popisujú ju ako výsledok spojenia aspektov hnutia New Age, v ktorom dominujú ženy, so svetom konšpiračných teórií, dominujúcim mužmi (Ward & Voas, 2011: 103) – pohlavie však nie je priamo určujúcim faktorom, nakoľko v oboch kruhoch existuje rôznorodá škála účastníkov (Beres, Remski & Walker, 2023: 19). Za charakteristické považujú dve kľúčové presvedčenia, a to: viera v tajnú skupinu, ktorá ovláda alebo sa snaží ovládnuť spoločnosť; a viera v zmenu paradigmy ľudského vedomia. Vyznačuje sa alternatívnymi pohľadmi na svet hnanými zväčša politickým rozčarovaním, ktoré preplieta s pozitívnym zameraním sa na seba – vo svete vníma hrozbu totalitného svetového poriadku a tej sa snaží zabrániť prebudenými

²⁰ Charlotte Ward nebola nestrannou vedkyňou, ale aktívnou účastníčkou online konšpiračných diskusií. Jej cieľom bolo legitimizovať konšpirativizmus ako politicky neutrálnu kultúrnu orientáciu a prax. David Voas zase poskytol ich práci akademické vyleštenie (Beres, Remski & Walker, 2023: 20-21).

mysľami osvietenej „novej paradigmy“ (Ward & Voas, 2011: 103; Beres, Remski & Walker, 2023: 19).

Vo svojej práci vychádzajú z troch Barkunom identifikovaných princípov prítomných v takmer každej konšpirácii: *nič sa nedeje náhodou; veci nie sú také, ako sa zdajú; všetko je navzájom prepojené*. Tieto tvoria základ aj mnohých ideológií New Age a alternatívnych spiritualít (Ward & Voas, 2011: 104). Napriek zdanlivej podobnosti majú však iba málo spoločného. Poukazujú na agresivitu konšpiračných teórií a s nimi spájaný cynizmus a paranoju. Naopak, spirituálne hnutia ako New Age sa môžu pohybovať na spektre egocentrizmu a nadmerného optimizmu (o čom pojednáva napr. presvedčenie, že politické systému sú na pokraji zrútenia a že ľudstvo si prechádza fázou „spirituálneho prebudenia“) – konšpiritualita v tomto vzťahu pôsobí ako rovnováha, mnohokrát spájajúca oba tábory v ich viere (Ward & Voas, 2011: 108-109).

Významným míľnikom v posilnení novej vlny konšpirituality bol vývoj webu a udalosti z 11. septembra 2001 (Ward & Voas, 2011: 111), ktoré sú témou diskusií ešte aj dnes. Konšpiritualita predovšetkým stojí na odkrývaní pravdy – či už to je pravda v politickej rovine, alebo vo vnútornej, zatiaľ čo spirituálna strana pretláča myšlienku zmeny, ktorá v spoločnosti začína vtedy, keď sa rozhodneme zmeniť aj my (Ward & Voas, 2011: 112).

Konšpiračné teórie o infiltrácii mimozemšťanov do politických sfér sveta, objavení UFO či dokonca o záhadných zmiznutiach, úmrtiach (napr. princezná Diana) alebo o existencii tajnej skupiny známej ako *ilumináti* sú iba niekoľkými z najvytrvalejších konšpirácií, na ktoré sa nabaľujú ďalšie a ďalšie teórie. Zatiaľ čo mnoho z nich zostáva iba v slovnej rovine, novým trendom spojeným s konšpiritualitou je odmietanie medicíny a lekárskej pomoci – a tu sa už následky môžu prejaviť fatálne. Ako je veda ovplyvnená a meniac sa aj vplyvom spirituality a holistických praktík sme si priblížili v predchádzajúcej podkapitole. Je známe, že meditácie pomáhajú s úzkosťami. Rovnako tak sú potvrdené liečivé účinky bylín a aromaterapie.

Beres, Remski a Walker (2023) pojednávajú o devastačnej sile konšpirituality – pričom ju vykresľujú na pandémii COVID-19. Poukazujú na slávnych ľudí ako Joe Rogan, ktorí počas pandémie zohrali veľkú rolu v šírení konšpiratívnych tvrdení (Beres, Remski & Walker, 2023: 153). Vychádzajú z konceptu *disaster capitalism* (katastrofický kapitalizmus) kanadskej novinárky Naomi Klein. Ten je opisovaný ako proces, kedy „*nadnárodné korporácie využívajú prírodné katastrofy, občianske vojny a teroristické hrozby na podporu deregulácie a na privlastnenie si verejného majetku a verejných služieb*“ (Beres, Remski

& Walker, 2023: 39). Tvrdia, že postupy katastrofického kapitalizmu môžu byť aplikované na udalosti ako pandémie COVID-19. Zároveň prichádzajú s termínom *disaster spirituality* (katastrofická spiritualita) – tá využíva skutočné krízy verejného zdravia ako podnet pre volanie po duchovnej obnove (Beres, Remski & Walker, 2023: 40). Jej cieľom je skrz rôznych spirituálne sa orientujúcich ľudí (guru, samozvaní lekári, influenceri a pod.) upútať pozornosť ich nasledovníkov a následne túto presmerovať do komerčných sietí, cez ktoré im predávajú rôzne duchovné hodiny, kurzy, rady a produkty zamerané na individuálnu pohodu (Beres, Remski & Walker, 2023: 39). Prítomnosť takýchto osôb nie je novinkou, avšak od roku 2020 výrazne narástlo ich pôsobenie vďaka internetu. Jedná sa predovšetkým o ľudí, ktorí generovanie vlastného zisku skrývajú za nesebeckú túžbu pomôcť ostatným. Ich biznis model je pritom takmer vo všetkých prípadoch identický – predstavia vám problém, ktorý je zväčša aplikovateľný na veľkú časť populácie (zdravotné problémy, pocit strápenosti, stratenie smeru v živote...); na tento problém vám ponúknu priam zázračné riešenie s prísľubom pomoci (koučing, kurzy, príručky, produkty...); a na záver vám toto riešenie predajú za nemalú čiastku peňazí (zväčša uvádzané ako jedinečné ponuky s časovo obmedzenou zníženou cenou).

Aj Česká republika má svoju vlastnú „ezo scénu“. Tá sa rozvíja cez sociálne siete naprieč diskusnými fórami a rozhodne zasiahla aj mainstream. Rozhovor o morálnej stránke takýchto služieb je určite na mieste. Avšak, hlavný problém prichádza v momente, kedy už tvrdenia „ezo ľudí“ ohrozujú presvedčenia jedincov. Príbehy *Heleny Houdovej* o jej minulých životoch môžu byť nevinnou zábavou či fascináciou pre široké publikum. Na druhej strane, tvrdenia bývalej Miss Česká republika o tom, ako sa jej *vyplakaním generáčného smútku žien zmenšil nádor*²¹ môžu mať na ľudské životy devastačné následky. Helena Houdová na svojich webových stránkach ponúka seba-rozvojové programy a iné produkty pre tých, ktorí sa cítia „volaní“. V rokoch 2022 a 2023 pozývala ženy na pobyty na Bali či v Egypte, ktorých ceny sa pohybovali v desiatkach tisícoch korún²². Na sociálnej sieti Instagram tvrdila, že voda z vodovodu je plná chemikálií a toxínov a nabádala svojich sledovateľov k pitiu alkalickéj vody *Kangen*, ktorá údajne mení pH tela - vďaka čomu sa stáva nevhodným prostredím pre šírenie závažných ochorení ako rakovina. Zistilo sa, že vodu *Kangen* Houdová predávala prostredníctvom tzv. MLM (multi-level marketing)

²¹ Mikýřova úžasná pouť internetem. „Helena Houdová - EZO Kněžna Posvátného Podvodu,“ May 2, 2022. 11:36-11:40. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=sf7wvxyhsZA>.

²² Mikýřova úžasná pouť internetem. „Helena Houdová - EZO Kněžna Posvátného Podvodu,“ May 2, 2022. 13:57-14:20. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=sf7wvxyhsZA>.

a v propagácii sa zmienila aj o finančnej slobode, ktorú takýmto predajom môžu dosiahnuť²³.

Ďalším príkladom je herec Jaroslav Dušek. Dušek sa záujmom o ezoteriku rozhodne netají a zatiaľ čo pre mnohých predstavujú jeho tvrdenia objekt pobavenia či určitého bizarného predstavenia, niektoré oplývajú silnejšou a nebezpečnejšou náturou. Počas rozhovoru v podcaste Čestmíra Strakatého vyhlásil, že ľudia na rakovinu nezomierajú, ale „zomierajú preto, že nenávidia život“²⁴. Samotnému Duškovi pritom zomrelo niekoľko rodinných členov na následky tejto ťažkej choroby. Očkovanie proti COVID-19 prirovnal k domestikácii ľudského druhu a odkázal na spôsoby indiánov, ktorí by radšej zomreli, než aby sa dali zotročiť²⁵. Dušek a jeho kontroverzné vyhlásenia počas celého trvania pandémie si povšimlo početne ľudí – a reakcie sa vynímali rozhorčením, ako aj jeho podporou. Dezinformácie šírené hercom vo verejnom priestore pritom častokrát obhajuje typickým argumentom, že „každý môže mať svoju pravdu“²⁶. To by však znamenalo, že pravdu majú aj tí, ktorí sa nezhodujú s Duškom – čo nie je ideálna argumentácia pre človeka, ktorý sa vás snaží presvedčiť o tom, že vy tú pravdu nemáte. Reálny problém pri konšpiritualistoch prichádza práve vtedy, keď si nájdú svoje *oddané publikum* a predmety konšpirituality začnú významne zasahovať do ich životov.

Na základe príbehov, ktoré Beres, Remski a Walker (2023) analyzovali, určili tri opakujúce sa okruhy tém konšpirituality:

- 1) konšpiritualisti fetišizujú vedu, filozofiu a spoločenstvo, ale nedokážu pochopiť ich podstatu; odmietajú vedecké dôkazy a prechovávajú skepsu voči konvenčnej medicíne; predávajú neoverené výživové doplnky,
- 2) oddávajú sa hyperidealizmu mysle nad hmotou a utešujú sa abstraktnými duchovnými pravdami, aby sa vyhli zložitosti a faktickosti ľudských problémov bežného sveta,
- 3) zdôrazňujú spoločenstvo a komunitu, ale uchylujú sa k sektárskym taktikám; osvojili si zručnosti v budovaní spoločenstva v systémoch MLM spolu s podnikateľmi v oblasti pseudovedy a podvodníkmi z radov životných koučov; využívajú psychológiu predaja a znalosti sociálnych sietí na integráciu

²³ <https://www.prehledne24.cz/celebrity/helena-houdova-pry-zna-lek-na-rakovinu-staci-zazracna-voda-tvrdi/>

²⁴ https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/jaroslav-dusek-rakovina-cestmir-strakaty-jan-hrebejk.A230718_145441_lidicky_zar

²⁵ https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/jaroslav-dusek-ockovani-covid-vakcinace-nemoc-levy.A210607_100623_lidicky_sub

²⁶ <https://denikreferendum.cz/clanek/31281-ezosplaining-jaroslava-duska>

marketingu a online obchodov (Beres, Remski & Walker, 2023: 157-158).

Hlbšie pochopenie akejkoľvek konšpirácie vychádza zo skúmania jej zložitého vplyvu na životy a (bohužiaľ aj) smrť bežných ľudí. Na základe týchto poznatkov sa dá skúmať pôvab konšpiratívnosti a jej potenciál pre ovplyvňovanie presvedčení jednotlivcov. Dôležitým aspektom toho, prečo sú rôzne druhy konšpirácií tak populárne, je pritom bežný zdroj ľudskej bolesti – *osamelosť*. Tá sa môže premeniť na izoláciu a narušiť dôveru v medicínu, vlády, demokratické procesy a spoluobčanov (Beres, Remski & Walker, 2023: 259-260). Keď sa pocit spolupatričnosti zmieša s nádejou a vierou, vzniká silné puto. V bezradnosti je konečne cesta, v osamelosti sa necítia sami. Prirodzeným spôsobom reagovania na konšpirácie je vysmiať sa im ako nepodloženým hlúpostiam či vymysleným príbehom. Takéto reakcie však môžu iba podporiť pocit vyčlenenia zo spoločnosti, a tým zároveň podporiť vieru v konšpirácie. Tie predstavujú bezpečné miesto otvárajúce náruč každému, kto sa rozhodne nazrieť do ich prostredia a „uveriť dlho tajenej pravde“. Často sa jedná o spojitosť s nejakou formou apokalypsy alebo boja so zlom, ktoré plánuje ovládnuť svet (napr. Quanon, mimozemšťania a mikročipy v injekčných striekačkách s vakcínou proti COVID-19) a prelína sa s eschatologickým diskurzom o nástupe Antikrista (Partridge, 2005: 324) pričom konšpirátori sú tí *vyvolení*, poznajúci odopieranú pravdu.

Konšpiračné teórie sa vyskytujú v ľudskej histórii už od staroveku a sú hlboko zakoreneným kúskom ľudskej mysle, ktorá má tendencie k zvedavosti a odôvodneniu akýchkoľvek vyskytujúcich sa javov. S rozmachom nových médií a obzvlášť sociálnych sietí sa z pôvodného šírenia v menších, zväčša lokálnych komunitách prešlo k hlásaniu medzi celosvetové publikum. Jednoduchosť a rýchlosť, ktorou oplývajú sociálne siete pri zdieľaní a zároveň vyhľadávaní informácií vysoko prevyšuje ústne podanie alebo tlačene materiály príznačné pre minulú dobu. Ich interaktívna povaha zároveň umožňuje vytvárať online komunity zamerané na konšpiritualitu, podporovať diskusie a v neposlednom rade posilňovať presvedčenie. To však otvára priestor pre šírenie dezinformácií a nepodložených tvrdení.

3 ALTERNATÍVNA SPIRITUALITA NA SOCIÁLNYCH SIEŤACH

V ére, ktorej dominujú sociálne siete a nové mediálne platformy, si spirituálny obsah našiel cestu do digitálnej sféry, čím sa vytvoril jedinečný priesečník medzi starovekou vierou a modernou technológiou. Od influencerov na Instagrame zdieľajúcich denné afirmácie, až po kanály na YouTube, organizujúce virtuálne meditačné stretnutia, sa tieto platformy stali ľahko dostupnými kanálmi na skúmanie a šírenie rôznych foriem spirituálneho obsahu. V súčasnosti je ťažké pohybovať sa na sociálnych médiách bez toho, aby sme sa nestretli s obsahom týkajúcim sa spirituality a pohanských praktík. Značné počty profilov dedikujú svoje príspevky vzdelávaniu o pohanstve a spiritualite, čím sa ich snažia priblížiť a ukázať každému, kto o to prejaví záujem. Takéto profily sa stali centrom poznania a vedomostí jednotlivcov. Najmä používateľky prezentujúce sa ako čarodejnice si osvojili tieto nástroje na nadväzovanie kontaktov s ľuďmi, zdieľanie poznatkov, predaj produktov, podporu komunit a ukazovanie stránok čarodejníctva, ktoré sa nezhodujú s jeho vnímaním zo stredoveku a rannej modernej doby.

Množstvo spirituálneho obsahu na sociálnych sieťach však môže byť ohromujúce a potenciálne zavádzajúce. Pri takomto množstve jednoducho dohľadaných a dostupných informácií je ľahké stratiť sa na ceste za magickým poznaním. Kritické hodnotenie zdrojov a rozlišovanie obsahu sa stávajú kľúčovými faktormi aj v tomto odvetví. Hoci internet poskytuje priestor sociálnym médiám pre spirituálne vyjadrenie a učenie, je nevyhnutné k ním pristupovať s kritickým myslením a ochotou ponoriť sa hlbšie do témy nad rámec ľahko dostupného a teda nie vždy kvalitného obsahu.

Ako sme si priblížili v predchádzajúcich kapitolách, čarodejníctvo a spiritualita sa v minulých dobách šírili rôznymi podobami, ktoré si našli svoje miesto aj v hudbe, literatúre či kinematografii. Mediálne formy sú teraz distribuované cez rôznorodé prenosové kanály a mediálny obsah je dostupný prostredníctvom digitálnych technológií a internetu. Základný rozdiel v zdieľaní akýchkoľvek informácií vyplýva z procesu *digitalizácie*, ktorý odlišuje tradičné médiá od tzv. nových médií (McQuail, 2010: 41). Vznik nových elektronických médií plne nenahrádza už existujúce mediálne prostredie – digitalizácia a konvergencia, ktorú prinášajú, však môže mať ďalekosiahle a transformačné účinky (McQuail, 2010: 138).

Z histórie vieme, že práve náboženstvo bolo na čele sociálnych hnutí, ktoré využívali nové a inovatívne komunikačné technológie; posvätné dokumenty obsahujúce návody na

rituály, etické zásady pre formovanie spoločenského života, príbehy či napríklad dohody medzi božstvom a ľuďmi mali prednosť pred svetskými záznamami, čím sa zabezpečilo sprostredkovanie ich učenia naprieč časom a spoločenstvami (Cowan, 2005: 5-6).

Cowan (2005) v tomto kontexte poukazuje na dôležitosť prechodu z masovo produkovaného textu k *hypertextu* a upozorňuje na to že vyjadrovanie, vytváranie a uchovávanie presvedčení, rituálov a praktík je neoddeliteľne späté s *textovou formou*, ktorá sa preniesla do elektronickej sféry – či už sú úplne písané, alebo v sebe spájajú multimediálne prvky (Cowan, 2005: 6-7). Hovorí o aspektoch podstaty hypertextu a Internetu a o vzájomnom prepojení online a offline textov, ako aj o informačnom preťažení, ktoré nastáva kvôli princípu neobmedzeného toku informácií bez možnosti ich overenia pred zverejnením (a častokrát aj po ňom) na webe (Cowan, 2005: 6-11).

Náboženský a spirituálny obsah nie sú výnimkou prispôsobenia sa spôsobom nových médií. Naopak, významne dopomohli k normalizácii týchto tém v modernej spoločnosti. Závěry štúdie Barna Research v Kalifornii z roku 1996 dokonca urgovali na cirkevné organizácie aby začali pôsobiť v kyberpriestore skôr, ako bude príliš neskoro na to dobehnúť elektronickú hranicu; neo-pohanská komunita sa aktívne podieľala na tvorbe vlastných webových stránok, vďaka čomu vznikol rastúci trend spolupráce a zdieľania vedomostí v rámci tohto spoločenstva (Helland in 2004: 26-27). Digitálny priestor je dynamické a rozmanité prostredie poskytujúce útočisko pre rôzne podcasty, webové stránky a blogy so spirituálnou tematikou, ale aj pre protináboženské platformy (Hoover, 2006: 48). Osvojenie si nových médií teda predstavovalo signifikantný posun v prístupe k náboženstvu širokou verejnosťou.

3.1 KOMUNITY A ONLINE PRIESTOR

Formovanie identity je v súčasnosti do značnej miery ovplyvnené našou prítomnosťou na internete. Rozšírené používanie platforiem sociálnych médií význam tejto online identity ešte znásobilo. Sú priestormi pre sebvýjadrenie, spojenie, kultiváciu a prezentáciu rôznych aspektov svojho života, čo môže zasiahnuť do vnímania a formovania našich súkromných a profesionálnych vzťahov. Zároveň sú prostriedkom pre skúmanie a kontakt s rôznymi komunitami a ustanovovaním ďalších identít. Náboženské naratívy slúžia ako základ na vytváranie väzieb medzi rozdielnymi skupinami v spoločnosti, čím prispievajú k rozvoju a posilňovaniu sociálnych identít (Lövheim, 2004: 60).

Sociálna teória kladie dôraz na koncepciu *komunity*. V predchádzajúcich

ponímaníach bola komunita charakterizovaná jednotlivcami, ktorí zdieľali fyzickú lokalitu, kolektívnu identitu a súbor noriem, hodnôt a kultúrnych praktík. Obzvlášť kľúčovým bolo miesto, nakoľko fyzická blízkosť umožňovala osobné interakcie a podporu dôverných vzťahov medzi členmi, pričom sa v týchto komunitách často objavovala diferenciácia na základe postavenia – to viedlo k neformálnej hierarchii a organizačným štruktúram (McQuail, 2010: 148-149). Počítačom sprostredkovaná komunikácia uviedla do teórie pojem *virtuálna komunita*. Dawson (2004) navrhuje šesť odlišných identifikátorov, ktoré vyznačujú online komunity: *interaktivita; stabilita členstva; stabilita identity; netizenship a sociálna kontrola; osobný záujem a výskyt vo verejnom priestore* (Dawson in Cowan, 2005: 56). Napriek tomu že väčšinu z uvedených možno spozorovať aj v *offline* spoločenstvách, fyzická rozptýlenosť členov je významný odlišiteľ, ktorý je nahradený digitálnou komunikáciou nových médií presahujúcu možnosti bezprostredného fyzického prostredia (McQuail, 2010: 150). Podľa Cowana (2005) sa predovšetkým jedná o jav, ktorý sa nedá definovať v ustanovených významoch pojmov „existencie“ a „neexistencie“ a pevným súborom charakteristík – ide o komplexný a dynamický fenomén zahŕňajúci skôr zoskupené súbory zámerných asociácií (Cowan, 2005: 57). Zobrazenie neo-pohanských komunit však môže byť v porovnaní s tradičnými komunitami náročné hneď z niekoľkých dôvodov, zatiaľ čo absencia fyzickej blízkosti je iba jedným z nich. Neprítomnosť neverbálnych náznakov v online interakciách komplikuje presné posúdenie dynamiky vzťahov v komunite. Premennivá a decentralizovaná povaha online komunit sťažuje definovanie jasných hraníc alebo kritérií členstva. Okrem toho online prostredie umožňuje anonymitu a využívanie pseudonymov, čo sťažuje identifikáciu a charakteristiku jednotlivcov v rámci komunity (Cowan, 2005: 62). Rozmanitá a globálna povaha online neo-pohanských komunit zvyšuje zložitosť presného zobrazenia kultúrnych a duchovných praktík.

Online priestor poskytuje možnosti vzdelávania sa v tejto oblasti prakticky každému, kto o to prejaví záujem. Historicky sa ľudia praktizujúci čarodejníctvo často spájali s väčšími a spoločne pracujúcimi zoskupeniami a prítomnosť jedného praktizujúceho obvykle vyvolávala predstavu existujúceho sabatu. V porovnaní so súčasným pohanstvom je však vyššia pravdepodobnosť osamelých vyznávačov bez fyzického, no zato s novými možnosťami online covenu. Napriek pomerne otvorenej a prívetivej náture neo-pohanstva, na sociálnych sieťach môžeme častokrát vidieť negatívne reakcie voči osamelým praktizujúcim. Takíto „samotáři“ sú podľa Cowana (2005) zvyčajne označovaní zo strany

rituálnych skupín ako menej autentickí alebo nedostatočne oddaní pohanskej ceste a cítia sa marginalizovaní. Zsvätenosť a výcvik získané v uzavretom spoločenstve vytvára napätie (Cowan, 2005: 83-84) a pocit privilégia a nadradenosti. Prirodzene je spochybňovaná vlastná viera a praktiky a prichádza vzbudenie potreby komunity. Ľudia ich vyhľadávajú kvôli podpore a spojeniu, učeniu a zdieľaniu vedomostí, validácii a akceptácii, možnosti zapojenia sa do rituálnych praktík, ale aj kvôli pohodliu, ktoré ponúka kyberpriestor v rámci interakcií a spojenia. Legitimácia praktík a viery je pritom nemiznúcim problémom v rámci moderného pohanstva práve kvôli otvorenej povahe a jednoduchšej dostupnosti k širokému spektru informácií (Cowan, 2005: 84). Praktizujúci si svoju identitu samozvaných pohanov obhajujú najrôznejšími spôsobmi, pričom na tejto ceste sebapoznania mnohokrát zistia napr. to, že niekto z ich rodiny sa venoval spirituálnej praxi, či dokonca že boli v minulých storočiach obvinení z čarodejníctva (tu do úvahy prichádza otázka aj argument rozpamätania sa na minulé životy). Problém nastáva vtedy, keď je osamelému praktizujúcemu odmietnutá akákoľvek pomoc. Namiesto legitímneho remesla a viery sa môže dostať do pavučiny algoritmov a dezinformácií – čo nie je iba potenciálne nebezpečné pre samotného jednotlivca, ale v prípade, že sám začne tvoriť takýto obsah, môže mať zlé účinky na široký okruh ďalších ľudí. Cowan (2005) uvádza, že v rôznych kultúrnych kontextoch by sa akcie, ktoré zahŕňajú predvádzanie identity či údajnej autority, ako napríklad v modernom pohanstve, zvyčajne odmietli ako obyčajná podvodná taktika zameraná na zneužitie dôverčivých a nič netušiacich jednotlivcov. Hodnotenie identity a autority sa v rámci moderného pohanstva líši od iných kultúr. Preto zapojenie sa do náboženských aktivít, ktoré sa cudzincom môžu zdať pochybné, nie je ničím nezvyčajným ani výnimočným (Cowan, 2005: 189).

3.2 ALGORITMUS ALEBO „AK TO PRÁVE POZERÁŠ, JE TO PRE TEBA“

Viac ako 1,1 miliardy aktívnych používateľov na celom svete, dostupnosť vo vyše 160 krajinách a nástroje, ktoré si podmanili používateľov, influencerov a svetové biznisy – *TikTok* sa oficiálne stal gigantom na poli sociálnych platforiem. Svojím používateľom umožňuje vytvárať a zdieľať (prevažne krátke) videá²⁷, v ktorých je často prezentovaná kreativita, talent, humor alebo osobné zážitky. Ponúka celý rad funkcií vrátane filtrov,

²⁷ Najnovšia aktualizácia dovoľuje uverejňovať videá až do dĺžky 60 minút.

Dostupné z: <https://www.tiktok.com/discover/Upload-videos-up-to-60-minutes-long-update>

efektov, hudby a nástrojov na úpravu, poskytujúce možnosť tvorby pútavého obsahu. Globálny dosah a rôznorodá komunita sú však iba niektoré z atribútov, ktorými sa platforma vyznačuje. Masívny úspech je síce skrytý v produkcii používateľov, avšak v centre diania figuruje výnimočný mechanizmus, ktorý si podmanil svet sociálnych sietí – TikTok *algoritmus*.

Algoritmické médiá hrajú významnú úlohu pri formovaní našich každodenných aktivít; náš život sa stáva čoraz viac prepojený s algoritmickým mediálnym prostredím (Bucher, 2018: 1). Nejedná sa o nový jav, ktorý prišiel s vývojom TikToku. Hoci platformy sociálnych médií pre valnú väčšinu slúžia na spájanie sa s ľuďmi a uľahčovanie komunikácie, údaje a interakcie používateľov majú pre spoločnosti nenahraditeľnú hodnotu. Sociálnosť a prepojenosť sú cennými zdrojmi, ktoré stoja v popredí ako hnacia sila vzniku nových obchodných modelov – motivácia udržať používateľov angažovaných a aktívnych nie je prejavom altruistických zámerov (Bucher, 2018: 6), ale spočíva v podpore účinnosti reklamných a monetizačných stratégií, nakoľko tieto do určitej miery determinujú úspech spoločností pôsobiacich v oblasti sociálnych médií. Online aktivity používateľov sú vždy predmetom niekoho finančného prospechu (Bucher, 2018: 6).

Keď prejdete procesom vytvorenia účtu na TikToku, vstúpite do dynamického sveta obsahu. Ten je možné vyhľadávať prostredníctvom konkrétnych kľúčových slov, heštegov alebo napr. prostredníctvom populárnych zvukov a filtrov. Hlavným kanálom je však tzv. *For You Page* – a skutočne sa jedná o *vašu stránku*. Tá je prispôsobená na základe záujmov a správania jednotlivých používateľov na platforme. Cieľom je zobrazovať každému ľudskému subjektu obsah, ktorý môže pobaviť, inšpirovať alebo informovať, a to aj od tvorcov, akých nesledujete. Čím viac času strávi používateľ na TikToku, tým lepšie dokáže algoritmus pochopiť preferencie a správanie; a následne vytvoriť personalizovaný kanál obsahu. Chápanie sveta, druhých a nás samotných prostredníctvom algoritmov je formované komplexnou súhrou faktorov, ktoré presahujú rámec jednoduchých kódovaných inštrukcií a tak aj samotných algoritmov (Bucher, 2018: 15). Na to, aby algoritmus určil výber a poradie videí zobrazujúcich sa na „FYP“, musí najskôr analyzovať množstvo signálov od používateľov. Tieto zahŕňajú napr. lajky, komentáre, vyhľadávanie, sledované účty a dĺžku sledovania konkrétnych videí²⁸. Taina Bucher (2018) hovorí o dôležitosti rozlišovania medzi deterministickými algoritmi (predprogramované) a učiacimi sa algoritmi. Tieto, známe aj ako *algoritmy strojového učenia*, dokážu predpovedať výstupy na základe

²⁸ Podrobné špecifiká algoritmu TikToku nie sú verejnosti známe.

predchádzajúcich príkladov vzťahov medzi vstupmi a výstupmi (Bucher, 2018: 24) – prostredníctvom používateľskej interakcie sa učia predpokladať a následne ukazovať potenciálne žiaduci obsah. „Používatelia sú kľúčoví pre vývoj a údržbu základných kódovacích systémov, pretože neustále zásobujú systém novými údajmi“ (Bucher, 2018: 28). Hoci sa v základoch algoritmu jedná o súbor inštrukcií na riešenie výpočtových problémov, jeho význam a zmysel je rozdielny v odvetví technológie a matematiky a oblasti sociológie a mediálnych vied. Vyzdvihnutie matematickej kvality však nestavia algoritmy do protikladu k ľudskému úsudku – sú súčasťou mechanizmov, ktoré do ľudských činností uvádzajú a prioritizujú kvantifikáciu, proceduralizáciu a automatizáciu (Gillespie in Bucher, 2018: 31). Vplyv algoritmov sa prejavuje v rôznych aspektoch od charakteru, akým používatelia sociálnych médií pracujú s platformami, až po integráciu algoritmov do novinárskych postupov a diskurzu; ovplyvňujú ľudské správanie a formujú spôsob, akým ľudia myslia, konajú a reagujú (Bucher, 2018: 31). Obavy, ktoré dnes vyvolávajú algoritmy, sa neobmedzujú len na technologickú oblasť, ale odrážajú aj širšie sociálne problémy súčasnej spoločnosti.

Prečo je však dôležité poznať a chápať aspoň základy algoritmu pri sledovaní obsahu na TikToku? Praktiky odporúčania obsahu prispôbeného konzumným zvyklostiam jednotlivcov zohrávajú úlohu pri podpore a rozvíjaní subkultúr (Miller, 2022: 2). Warren (2020) sa vo svojom výskume zameranom na podskupinu používateľov YouTube, ktorí svoj obsah dedikujú vytváraniu a informovaniu o vlastných oltároch Morrigan²⁹, venuje subkultúram. Udáva, že pojem „pohanský YouTube“ sa vzťahuje na videá týkajúce sa pohanských a čarodejnických tém (Warren, 2020: 289). V rámci komunity tvorcov YouTube sa pojem *komunita* používa na označenie rôznych podskupín, pričom každá komunita sa odlišuje interakciami a zapojením medzi prispievateľmi prostredníctvom sledovania a vzájomných interakcií (Warren, 2020: 290). Rovnaký prístup môžeme aplikovať aj na TikTok a jeho subkultúry, ktoré sa týkajú čarodejníckeho a spirituálneho obsahu. Najjednoduchšie je ich určiť na základe *heštegov*, ktoré sú zdieľané spolu s videami. Tieto subkultúry sa pritom neobmedzujú iba na sociálne siete – nájsť ich môžeme aj v *offline* svete. Príkladom je komunita milovníkov literatúry a s tým spojeným obsah. Na TikToku sa videá tohto charakteru zväčša objavujú s použitím heštagu #BookTok v popise. Vplyv je tak silný, že dnes sa v zahraničných, ale aj slovenských či českých kníhkupectvách stretávame so sekciami venovanými #BookTok odporúčaniam. V digitálnom priestore sa však rozdiely

²⁹ Významná keltská bohyňa v írskej mytológii spájaná so smrťou, vojnou a osudom.

medzi rôznymi oblasťami často stierajú a prekrývajú. Určiť jeden hešteg pre celú pohanskú komunitu sa stáva takmer nemožným. Pohanské náboženstvo, ako aj pohania, zahŕňajú rôzne praktiky a tradície. Jedným z najpoužívanejších heštegov v tomto prípade predstavuje #WitchTok – označuje digitálnu subkultúru (Miller, 2022: 1) TikToku, pozostávajúcu zo samozvaných čarodejníc a ľudí, ktorí sa venujú spiritualite či majú záujem o túto tematiku. Hoci si príspevky môže prezerat' ktokoľvek, funkcie platformy, ako sú zobrazenia, lajky, sledovanie a komentáre, prispievajú k interaktívnej a participatívnej kultúre v rámci danej subkultúry (Burgess and Green; Keating in Warren, 2020: 292). Obsah sa pritom líši najrôznejšími spôsobmi: vykladači tarotu; tvorcovia kúziel; vlogeri pridávajúci obsah o živote pohanov; majitelia malých biznisov predávajúci čarodejnícke a spirituálne nástroje a pomôcky; rady na zber bylín; informovanie o astrologických udalostiach; poskytovanie tipov na veštickú prácu; čítanie rún; historické informácie o pohanstve... obsahu, ako aj tvorcov, je na výber skutočne mnoho. V apríli 2024 mal tento hešteg sám o sebe vyše 6,2 milióna videí³⁰.

Je logické a správne domnievať sa, že sa v takomto množstve obsahu neskrývajú iba užitočné rady alebo altruistické príspevky skúsených praktizujúcich. Práve tu prichádza problém *informačného preťaženia*, ktorý na každom, kto je vo svete čarodejníctva a spirituality nováčikom, zanechá pocit úzkosti. Na TikToku sa môžeme stretnúť s typom komunikácie priamo sa vzťahujúcej na obsah TikToku – *meta komunikáciou*. Jednou z obľúbených foriem metaobsahu je tzv. „ak toto vidíte“ video (Schellewald, 2021: 1449). Trend konšpirituality a jej sily a šírenia na sociálnych sieťach sme priblížili v predchádzajúcej kapitole. Kelley Cotter, Julia R. DeCook, Shaheen Kanthawala a Kali Foyle (2022) tento fenomén spájajú s algoritmami a predstavujú nový koncept *algoritmickej konšpirituality*, ktorá posúva jej pôvodnú verziu na vyššiu úroveň. Podľa nich sa algoritmom pripisuje duchovný význam, nakoľko jednotlivci nachádzajú osobné spojenia a symboly v obsahu, ktorý im algoritmus odporúča. Používatelia TikToku sa tak často dostávajú do situácií, kedy vnímajú algoritmicky upravený obsah ako znamenie určené špeciálne pre nich a vytvárajú si s ním hlboké osobné prepojenie, ktoré vysvetľujú kombináciou mystiky a presvedčenia o algoritmoch. Vo svete týchto spojení neexistujú náhody, iba *synchronicity*. Túto myšlienku však podporujú aj samotní tvorcovia obsahu tým, že svoje príspevky

³⁰ Heštegy s podobným obsahom dosahujú na platforme obdobne veľký úspech. Jedná sa napr. o #spirituality (5,5 mil. videí), #spiritual (2,9 mil. videí), #witchcraft (2,1 mil. videí), #witch (3,8 mil. videí). Iné heštegy, napr. #babywitch (386 tis.), ktorý je okrem iného používaný ako pojem pre začiatočnícke vyznávačky čarodejníctva, alebo #wicca (547 tis.), dosahujú vysoké, státisícové počty uverejnených videí.

prezentujú ako osobne určené jednotlivým používateľom. Tým výslovne naznačujú, že objavenie sa ich videa na FYP nie je technická manipulácia, ale skôr výsledok algoritmicky sprostredkovaného osudu (Cotter et al., 2022: 8).

V spirituálnom (online) svete sa tento koncept prejavuje rôznymi spôsobmi. Napríklad vykladači tarotu sa prihovárajú sledujúcim prostredníctvom symbolík numerológie (predovšetkým repetitívne čísla ako 111, 222, 333 atď., ktoré sa môžu zobrazíť v rôznych formách – počet lajkov na príspevku, komentáre, dĺžka videa, čas na hodinkách a iné) alebo zovšeobecneným tvrdením (týkajúce sa partnerstva, kariérneho života, zdravia...), ktoré sa môže potenciálne vzťahovať na široké publikum. Niektorí používatelia predstavujúci sa ako čarodejníci a pohania môžu naznačovať, že ak na svojej FYP vidíte videá s konkrétnym božstvom, môže to byť interpretované ako znamenie, že sa s vami snažia nadviazať spojenie a/alebo chcú s vami spolupracovať. Oblíbenou metódou je však aj rozhodnutie tvorca *nepoužiť žiadne heštegy* vo videu. Vynechaním heštegov a iných identifikačných prvkov (filter, hudba) tvorca zamýšľa, aby sa posolstvo dostalo k tým, ktorým bolo určené ho vidieť, pričom predpokladá, že video bude menej viditeľné pre algoritmus (Cotter et al., 2022: 12) a tým pádom bude pôsobiť dôveryhodnejšie na používateľov. Tí interakciou s tvorcami prejavujú pocit viery a dôvery v schopnosť algoritmu poskytnúť odpovede a usmernenia na ich životné problémy a otázky (Cotter, et al. 2022: 13) a predikovať ich osudy a budúcnosť na základe rôznych typov vešteckých techník, astrologických výkladov, kúziel či receptov. Stojí za zmienku, že tvorcovia obsahu môžu používať algoritmickú konšpiráciu ako marketingovú stratégiu (Cotter, et al. 2022: 14) pre získanie potenciálnych zákazníkov. Nie je teda prekvapením, že s príspevkami, ktoré začínajú vetou „ak to práve pozeráš, je to pre teba“ prichádza častokrát aj ich zakončenie s presmerovaním na profil tvorca a odkazy v *bio*, zväčša ponúkajúce platené služby ako sú osobné výklady, personalizované kúzla alebo formy seminárov a kurzov, ktoré vám majú zaručene pomôcť na vašej spirituálnej ceste.

3.2.1 „INTERACT THREE TIMES TO CLAIM“

Pre tých, ktorí vedľa čo hľadajú, ako majú pristupovať k nájdeným informáciám a ako na ne reagovať, je Internet cenným zdrojom poznatkov. Mnohí sa však môžu stratiť v digitálnej pasci obsahu. Harald Walach (2021) upozorňuje na cyklus klamaní spôsobený algoritmi uprednostňujúcimi kliknutia pred kvalitou. Poukazuje na digitálny vek, ktorý zrýchľuje spracovanie informácií a vytvára neustálu potrebu noviniek, čo vedie

k roztrieštenosti mysle a rozdelenej pozornosti, pričom môže dôjsť ku strate kontaktu s realitou a podľahnutiú pôvabu virtuálneho obsahu (Walach, 2021: 159-161). Množstvo informácií sa môže stať zaťažujúcim. Hoci spiritualita mieri na zakotvenie jednotlivca v prítomnom okamihu (Walach, 2021: 161), nadmerná konzumácia takéhoto obsahu môže vyústiť do špirály psychologických problémov. TikTok a iné platformy často využívajú taktiky zapojenia používateľa ako napr. „interact three times to claim“ (trikrát interaguj, aby si si uplatnil nárok) na zvýšenie aktivity na ich príspevkoch. To však môže mať škodlivé účinky na duševné zdravie. Používatelia môžu nadobudnúť strach, že vynechanie alebo nezapojenie sa do konkrétneho obsahu bude mať negatívne dôsledky a v následku toho pociťujú úzkosť a nadobudnú pocit povinnosti zúčastňovať sa každého takéhoto príspevku, ktorý sa za pomoci algoritmov na ich FYP stane pravidelným obsahom. Podobná stratégia bola populárna prostredníctvom e-mailových reťazových správ, alebo ako príspevky a súkromné správy na Facebooku. Pohlcujúca povaha TikToku však disponuje silnejším vplyvom. Ponorenie sa do spirituálneho obsahu bez kritického zhodnotenia môže viesť k tomu, že jednotlivci uviaznu v špirále dezinformácií plných konšpiratívnych teórií, a tvorcov, ktorí využívajú ich dôverčivosť pre vlastné dosahy. Vystavovanie sa takému obsahu môže vytvárať kognitívnu disonanciu a prispieť k vybudovaniu problémov, ako je napr. forma spirituálnej *psychózy* (Farias, 2004: 122-123). Tento stav zahŕňa stratu kontaktu s realitou a prežívanie delúzií alebo halucinácií súvisiacich so spirituálnym prebudením. Všetko navôkol (vrátane každého nového videa na FYP) sa interpretuje ako znamenie vyššej moci a každá synchronicita či symbol sú predmetom vzájomného prepojenia napriek tomu, že nemajú žiadny súvis (Farias, 2004: 122-123). Kvôli obmedzeným opatreniam nie je možné zabezpečiť kvalitu, presnosť a vhodnosť informácií v množstve, ktoré je dnes v krátkom čase dostupné na vyhľadanie – v dôsledku toho nastala éra neobmedzeného šírenia klamstiev, konšpiračných teórií, propagandy či rôznych hnutí a proti-hnutí (Cowan, 2004: 258).

3.3 KÚZLA NA PREDAJ: KOMERCIALIZOVANÁ SFÉRA

Dnes sa rozdielne kultúrne sféry navzájom výrazne ovplyvňujú – čím sa stierajú hranice medzi rôznymi oblasťami v súčasnej spoločnosti. Produkcia, vplyv a šírenie sú prepojené s využívaním moderných komunikačných technológií a nových médií. Diskurzy prechádzajú zmenami a adaptáciami, pretože sú sprostredkované novými komunikačnými kanálmi (Asprem & Granholm, 2013: 10). Nástup aktuálnych digitálnych technológií

signifikantne rozlišuje praktizovanie spirituality v súčasnosti od obdobia pred stovkami rokov. Druhy náboženských praktík ako napr. rituály sú teraz prepojené s médiami, zatiaľ čo kedysi by sa na ne nazeralo ako na oddelené oblasti (Grimes, 2006: 3-4). Rovnako je konštrukcia sociálneho sveta čoraz viac prepojená s používaním médií (tie nie sú len súčasťou - sú konštruované spoločnosťou a rovnako ju konštruujú). Vzájomné prepojenia medzi rôznymi médiami sa stávajú komplexnejšími - čím sa dostávame ku konceptu *medializácie*, známej aj pod pojmom *mediatizácia* (angl. *mediatization*). Tá pojednáva o procese, v ktorom prvky sociálnych alebo kultúrnych aktivít dostávajú mediálnu podobu – vykonávajú sa prostredníctvom interakcie s médiom a sú ovplyvnené jeho prostredím a logikou (Hjarvard In Aspren & Granholm, 2013: 11). Súčasná spoločnosť sa nachádza v tzv. hlbokéj medializácii/mediatizácii (Couldry & Hepp, 2017: 37-38). Aspren a Granholm (2013) na tento koncept nazerajú priamo cez spirituálnu sféru a odkazujú na rozlišovanie medzi *silnou (priamou)* a *slabou (nepriamou)* medializáciou/mediatizáciou. *Priamu* medializáciu v tomto ponímaní vysvetľujú ako formu mediatizácie, ktorá sa vyznačuje potrebou využívania internetu, napr. počas rituálov zasvätenia. *Nepriama* medializácia podľa nich odkazuje napr. na populárne kultúrne interpretácie, ktoré signifikantne formujú chápanie konkrétnych aktivít a rituálov (Aspren & Granholm, 2013: 12). Jedna z významne populárnych foriem mediatizácie náboženstva prišla v 70. rokoch 20. storočia so vznikom tzv. *televangelizmu*. Spolu s prémiovými káblovými službami ako Home Box Office ukázali možnosti televízneho vysielania, čo signifikantne zmenilo pohľad na vzťah náboženstva s médiami, s dôrazom na kultúrne a divácke hľadisko (Hoover, 2006: 43).

Fenomén medializácie ešte viac posilnil sociálne médiá, ktorých používanie spôsobilo transformáciu v oblasti spirituality v súčasnej spoločnosti. Virtuálna sféra sa stala prosperujúcim centrom, kde sa môžu stretávať ľudia zo všetkých kútov sveta, aby skúmali, diskutovali a zdieľali svoje duchovné skúsenosti. Digitálne prepojenie prelomilo tradičné bariéry komunikácie a informovanosti a umožnilo všemožným druhom spirituality a náboženstva prekročiť geografické hranice a kultúrne obmedzenia. Pri jednoduchom vyhľadávaní na internete o akejkoľvek jasnej či nejasej náboženskej viere nájdeme nielen množstvo webových stránok s informáciami o tejto viere, ale aj odkazy na rôzne iné viery a praktiky, pričom tu je prítomná snaha o aktívne prispievanie vlastnými myšlienkami a zapojenie sa do diskusie (Partridge, 2005: 135). Moderný svet sa veľmi dobre zhoduje so spiritualitou, pretože podporuje individuálnu voľbu na základe osobných preferencií

a potrieb, čím dáva dôraz na možnosť voľby. Zároveň povzbudzuje jednotlivcov, aby konzumovali náboženské produkty a služby pre vlastnú potrebu – a podporili tak trend komercializácie spirituality (Partridge, 2004: 34), ktorý v hlboko medializovanom svete prekvitá. Online interakcie formujú názory a pohľady. Dostupnosť a frekvencia konkrétnych tvrdení ovplyvňujú dôveryhodnosť poznatkov pre jednotlivcov v online svete (Staemmler in Miller, 2022: 6), pričom paradoxne prístupnosť vedomostí je práve jedným z atribútov, ktoré robia z kyberpriestoru atraktívne miesto pre všetkých duchovných hľadajúcich (Partridge, 2005: 141).

Douglas Ezzy (2006) pojednáva o koncepte *tradičného čarodejníctva* a tzv. *bieleho čarodejníctva*. Tradičné čarodejníctvo spája so zavedenou formou pohanského náboženstva a charakterizuje ju ako malú, súkromnú komunitu, zameranú na oslavy prírody, plodnosti a kolobehu života a smrti, ktorá zdôrazňuje rozvoj seba, sociálnu spravodlivosť, feminizmus a environmentálne záujmy. Na druhej strane, biele čarodejníctvo, opisuje ako viac verejný a komerčne dostupný fenomén objavujúci sa počínaním 90. rokov 20. storočia. Tento druh ponúka techniky sebauspokojenia, zaručuje úspechy v bohatstve, kariére a vzťahoch bez toho, aby spochybňovalo rodové roly alebo do hĺbky riešilo environmentálne otázky. Hovorí o tom, ako tradičné čarodejníctvo kritizuje konzumný spôsob života a považuje ho za škodlivý pre jednotlivca, spoločnosť a planétu. Biele čarodejníctvo buď neberie do úvahy výzvy ľudskej existencie, alebo sa ich snaží prekonať výlučne pre individuálny prospech. Poukazuje na to, že zatiaľ čo tradičné čarodejníctvo zahŕňa výmenu vedomostí aj tovarov ako darov mimo trhu, biele čarodejníctvo prevzalo komodifikovanú náтуру a väčšina výmen je čisto tovarového charakteru (Ezzy, 2001: 42). Uvádza však i to, že aj novodobé pohanské a čarodejnícke náboženstvá ako Wicca sa usilovali o publicitu a robili si vlastnú reklamu, aby oslovili ľudí. Problém však vidí v rozlíšení druhov propagácie, pričom biele čarodejníctvo má byť na rozdiel od vyššie zmienenej Wiccy úzko prepojené s propagáciou konzumu. Obzvlášť tým hovorí o široko dostupných produktoch, príručkách a manuáloch plných optimizmu, ale aj o tvorbe televíznych seriálov a knižných príbehov, ktoré sú smerované na masový trh a sú priamo spájané s konzumným kapitalizmom (Ezzy, 2006: 15-20). Jenkins (2006) v tejto povahe spomína fenomén *transmediálneho rozprávania príbehov*. Komodity už dávno začali presahovať predaj mediálnych textov (napr. komiksov a filmov) – stávajú sa nekonečnou studňou zbožia, ktoré môže byť konzumované na rôznych mediálnych platformách. Zároveň môžu byť rozšírené napr. aj o zážitky z atrakcií v zábavnom parku (Jenkins, 2006: 96). Vhodným čarodejníckym príkladom je postava

Wandy Maximoff z Marvel komiksov.

Denise Cush (2007) vychádza z vyššie uvedenej teórie Douglasa Ezzyho, avšak upozorňuje na to, že s rozmachom Internetu a dostupných informácií, ako aj komerčnej produkcie s tematikou čarodejníctva, mizne na prvý dojem jednoznačný rozdiel medzi „tradičným“ a „bielym“ čarodejníctvom a vzťah medzi nimi začína byť komplexnejší a vzájomne sa prepletajúci (Cush, 2007: 49). Tento koncept je dnes možné aplikovať aj na sociálne platformy akou je TikTok. Množstvo tvorcov, ktoré na platforme pôsobí, môže propagovať rôzne produkty a výrobky, avšak automaticky už nespádajú do kategórie „bieleho čarodejníctva“. Niektorí uprednostňujú komerčný úspech, zatiaľ čo iní sa snažia spojiť komerčný úspech s cieľmi osobného rastu (Ezzy, 2001: 42). S tým prichádza aj otázka autenticity a kvality tvoreného obsahu a predávaných produktov. Spotreba je významnou spoločenskou praxou, ktorú v súčasnej dobe nie je jednoduché oddeliť z odvetví života – širšia perspektíva náboženstva ju pritom priamo uznáva (Lofton in Miller, 2022: 2). Avšak nie každý, kto sa identifikuje ako čarodejník alebo pohan, je iba konzumentom exploatačných materiálov – mnohí sú dobre informovaní, kriticky mysliaci ľudia, ktorí vyjadrujú svoje vlastné duchovné a teologické perspektívy (Cush, 2007: 45). Je zreteľné, že konzumácia neo-pohanských a spirituálnych foriem už dávno presiahla výskyt iba v kinematografii či literatúre. Chris Miller (2022) vo svojom výskume spotrebiteľskej a materiálnej kultúry na #WitchTok-u upozorňuje na materialistickú stránku čarodejníctva, ktorá sa na TikToku prejavuje v rôznych formách. Hovorí najmä o profiloch venujúcich sa predaju *súprav pre čarodejníctvo* (angl. Witch Kits), ale aj o alternatívnej forme tzv. *tipov pre čarodejnice na rozpočte* (angl. Budget Witch Tips). Tvrdí, že používatelia v rámci čarodejníckej komunity vykazujú silný presah medzi čarodejníctvom a konzumerizmom, pretože sú fixovaní na hľadanie dokonalých produktov a neustále rozširujú svoje zbierky. Ich eklektická náтура sprístupňuje možnosť ďalšej tvorby nových produktov a budúcich predajov (Miller, 2022: 13-14). Moderné čarodejníctvo a spiritualita sa do určitej miery transformovali na náboženstvo konzumu, keďže oslavujú široké trhové publikum. Nemôžeme prestať zdôrazňovať to, akú významnú úlohu pri tomto rozšírení zohral vznik celosvetovej siete (Cowan, 2005: 186).

V ére sociálnych médií sa používatelia identifikujúci sa ako čarodejníci a neo-pohania prispôbili používaniu týchto platforiem na otvorený predaj produktov a svojich vedomostí. Medializácia foriem spirituality a čarodejníctva odráža širší trend zvýšeného záujmu o alternatívne a holistické prístupy k osobnej pohode, sebapoznaniu a zdraviu.

Zároveň vyvolala debaty a diskusie o kultúrnom prisvojení, etike a komercializácii týchto praktík. Temné časy honov na čarodejnice zanikli, avšak digitálny svet prináša nové tienisté stránky konšpirituality, krajne pravicových ideológií a podvodov využívajúcich pohanskú symboliku a vyznávanie spirituálnych praktík - s ktorými sa spoločnosť musí vysporiadať. Zachovanie kritického myslenia a rozlišovania je dôležité na to, aby sme sa v mori algoritmom poháňaného obsahu venovali autentickým a zmysluplným praktikám a zároveň sa vyhli potenciálnym nástrahám a zavádzajúcim informáciám, v ktorých je dnes jednoduché stratiť správny smer. Faktom súčasnej doby však zostáva, že druhy neo-pohanstva, spoločne s celou spoločnosťou prešli transformáciou, a ich vyznávači vysielajú jasnú správu – *stále existujeme, a už sa odmietame skrývať*.

PRAKTICKÁ ČASŤ

1 CIEĽ VÝSKUMU

Cieľom výskumu našej diplomovej práce je bližšie porozumenie a vnímanie toho, ako čarodejníctvo vyznávajúci používatelia sociálnej platformy TikTok interagujú s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom na uvedenej sociálnej sieti. To zahŕňa jeho vplyv na ich názory, náboženské presvedčenia a v neposlednom rade, ich dennú rutinu. Zaujímá nás, ako používatelia vnímajú obsah tvorcov na platforme TikTok v rámci výskytu dezinformácií, využívania spirituálnych tém a symboliky pre pravicovú politiku, rozvoja trendu konšpirituality a komercializácie čarodejníctva, ktoré sa s rozmachom sociálnych sietí a vďaka algoritmickým vzorcom rozšírilo, a teda zapríčinilo prechod čarodejníctva aj do mainstreamových oblastí sociálnych a kultúrnych sfér. Výsledkom by mali byť bližšie poznatky o aktívne sa vyvíjajúcom prostredí sociálnych médií, spirituality a čarodejníctva a širšieho sociokultúrneho kontextu, v ktorom sa prelínajú.

2 METODOLÓGIA VÝSKUMU

Pre našu záverečnú prácu sme si vybrali metódu kvalitatívneho výskumu. Oproti kvantitatívnemu prístupu je založený na jeho schopnosti preniknúť do individuálnych emócií a skúseností, čo umožňuje diferencované pochopenie recepcie procesov tvorby významov. To sa týka interpretácií a pochopenia zmyslu určitých udalostí, prežitkov alebo informácií jednotlivcov či skupín. Nakoľko sa zameriavame na vnímanie a skúsenosti čarodejníctvo praktizujúcich používateľov TikToku, kvalitatívny prístup nám vďaka jeho uznaniu jedinečných a rôznorodých perspektív ponúka osobité príbehy, ktoré nemožno jednoducho generalizovať na väčšiu populáciu (Hendl, 2005: 52). To mnohí vnímajú ako nevýhodu. Metodológia výskumu musí byť primerane prispôsobená pre dôkladné pochopenie témy výskumu. Pre nás teda kvalitatívny prístup predstavuje vhodnejšiu metódu skúmania, nakoľko zahŕňa výskum a pochopenie konkrétneho sociálneho alebo ľudského problému s využitím rôznych metodologických prístupov (Creswell & Poth, 2018: 8). Jeho pružný a neštruktúrovaný charakter zapríčiňuje jeho ťažkú *replikovateľnosť* – čo ho odlišuje od kvantitatívneho výskumu (Hendl, 2005: 52). Hoci by sme mohli poňať skúmanie čarodejníctva z roviny zobrazovania vyznávačov na sociálnych sieťach či v symbolike čarodejníctva v populárnej kultúre, aktívne zapojenie sa do práce so samotnými

praktizujúcimi prostredníctvom rozhovorov pre nás predstavuje zmysluplnejšiu voľbu. Creswell a Poth (2018) identifikujú niekoľko spoločných charakteristík kvalitatívneho výskumu. Zohľadňujú *prírodnosť* prostredia, v ktorom výskum uskutočňujeme. V tomto prístupe pojednávajú o tom, ako *výskumník* preberá kľúčovú úlohu ako primárny zberateľ údajov – k tomu využíva *viaceré zdroje*, ako napr. rozhovory, pozorovanie či analýzu už existujúcich dokumentov. Značný dôraz je kladený na samotných *účastníkov*, pričom sa do popredia dostávajú *ich* perspektívy a skúsenosti. Vyzdvihuje sa komplexnosť výskumnej témy, ktorú sa výskumník snaží prostredníctvom kvalitatívneho výskumu zachytiť. Nakoniec, tento typ výskumu uznáva možnosť vzniku viacerých interpretácií – a to nie len zo strany výskumníka, ale aj čitateľov a účastníkov výskumu (Creswell & Poth, 2018: 43-44).

2.1 HĽBKOVÉ ROZHOVORY

Pre náš výskum sme si zvolili metódu zberu dát prostredníctvom *hlbkových rozhovorov*. Herbert J. Rubin a Irene S. Rubin (2012) pojednávajú o rozhovoroch v kvalitatívnych výskumoch. Kvalitatívne rozhovory opisujú ako nástroj zberu dát vo výskume, ktorého cieľom je získať bohaté a podrobné informácie. Prezentujú *tri* kľúčové charakteristiky, ktoré ich odlišujú od iných formátov rozhovorov:

- 1) Výskumník sa snaží získať skôr hlboké než jednoduché odpovede typu „áno“ alebo „nie“/„súhlasím“ alebo „nesúhlasím“. Zaujíma sa o zachytenie príkladov, skúseností rozprávání a príbehov, ktoré poskytujú diferencované pochopenie výskumnej témy.
- 2) V hlbkových kvalitatívnych rozhovoroch sa používajú *otvorené* otázky – tieto umožňujú respondentom odpovedať akýmkoľvek spôsobom. Uvedený prístup nabáda respondentov, aby svoje odpovede rozvinuli, vyjadrili nesúhlas s otázkou alebo predstavili nové problémy a perspektívy. Opytujúci sa vyhýba špecifickým kategóriám odpovedí, čím vytvára priestor, aby sa respondenti mohli slobodne podeliť o svoje myšlienky a skúsenosti.
- 3) Otázky kladené počas hlbkových kvalitatívnych rozhovorov *nie sú* pevne stanovené. Vedúci rozhovoru sa môže flexibilne odchýliť od vopred stanoveného súboru otázok, zmeniť ich znenie, vynechať otázky, ktoré nie sú v danom čase relevantné, alebo dokonca vytvoriť nové otázky priamo na mieste, aby nadviazal na vznikajúce poznatky. Táto prispôbivosť umožňuje dynamický a citlivý proces rozhovoru, ktorý môže odhaliť nové rozmery výskumnej témy (Rubin & Rubin, 2012: 29).

V rámci hĺbkových kvalitatívnych rozhovorov existujú aj ich rôzne formy. Pre nás bola príhodná podoba *polo-štruktúrovaných rozhovorov*. Tieto rozhovory sa zvyčajne uskutočňujú ako plánované a dlhšie trvajúce rozhovory medzi výskumníkom a respondentom a stoja na stanovenej konkrétnej téme, pre ktorú bol vypracovaný obmedzený počet otázok – vedúci rozhovoru však plánuje klásť doplňujúce otázky, vďaka čomu sa môže hlbšie ponoriť do témy (Rubin & Rubin, 2012: 31). Pre náš výskum sme dopredu vypracovali tzv. *interview guide* (známy aj ako sprievodca či plán rozhovoru), ktorý slúži ako pomôcka pre osobu vedúcu rozhovor pri kladení otázok a diskusii s účastníkmi. Poskytuje štruktúrovaný rámec pre proces rozhovoru. Zvyčajne obsahuje zoznam otázok, na ktoré sa osoba vedúca rozhovor môže odvolávať (Smulowitz, 2017: 1). Hlavným cieľom sprievodcu je podľa Smulowitz (2017) získať od účastníkov bohaté dáta na dosiahnutie cieľov výskumnej štúdie, pričom tento poskytuje výskumníkovi flexibilitu v prípadnom odchýlení sa od plánu rozhovoru, ako aj umožnení následných a dodatočných otázok na preskúmanie neočakávaných informácií a perspektív, ktoré účastníci v priebehu rozhovoru poskytnú. Väčšina „interview guides“ patrí do kategórie polo-štruktúrovaných (Smulowitz, 2017: 1-2) – rovnako je tomu aj v našom prípade. Vzor nášho interview guide (vrátane príkladov dodatočných otázok, ktoré sme položili respondentom počas rozhovorov) je dostupný v prílohách práce pod označením „Príloha č. 2 – Interview guide“.

2.1.1 TRACE INTERVIEW

Vzhľadom na naše zameranie sa na platformu TikTok a používateľov, ktorí aktívne konzumujú čarodejnícky a neo-pohanský obsah na tejto sieti, sme sa rozhodli začleniť do našej metodiky aj tzv. *trace interview*, pomocou ktorého sme mohli priamo nazrieť na digitálne stopy účastníkov rozhovorov - čo nám umožnilo komplexnejšie pochopenie ich skúseností a názorov v tejto oblasti. „Trace interview“ zahŕňajú používateľov, s ktorými sa zapájame do diskusie a úvah o dátach vytvorených ich vlastnými online aktivitami (Latzko-Toth, Bonneau & Millette, 2022: 161). Guillaume Latzko-Toth, Claudine Bonneau a Mélanie Millette (2022) zdôrazňujú, že trace interviews existujú v mnohých podobách, pričom ich prístupy spočívajú v rôznych spôsoboch skúmania digitálnych stôp respondentov (Latzko-Toth, Bonneau & Millette, 2022: 161). Na základe prípadových štúdií pojednávajú o doplnení trace interview do rozhovorov. Tvrdia, že takáto kombinácia umožňuje komplexnejšie pochopenie každodenných praktík účastníkov so sociálnymi médiami, nakoľko rozširuje konvenčné polo-štruktúrované rozhovory. Tie zväčša poskytujú základné

informácie o používaní médií účastníkmi a ponúkajú pohľad na ich skúsenosti so sociálnymi médiami, no nemusia zachytiť detailnejší opis ich aktivít (Latzko-Toth, Bonneau & Millette, 2022: 162). Praktiku trace interview sme použili ako doplnok vopred vybraných otázok³¹, ktoré sa zameriavali predovšetkým na vyhľadávanie obsahu a jeho vizuálnu stránku, pohanskú symboliku v takýchto príspevkoch či príklady sledovaných účtov. Tieto nám účastníci rozhovorov ukázali skrz ich osobné TikTok profily a následne sme o nich hlbšie diskutovali. Zaradenie trace interview do zhromažďovania dát môže podľa Dubois a Forda (2015) zvýšiť kvalitu a užitočnosť predmetných dát, ako aj generovať nové poznatky počas samotného rozhovoru (Dubois & Ford, 2015: 2087).

2.2 INTERPRETAČNÁ FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA

Pretože cieľom nášho výskumu je preskúmať a bližšie pochopiť žité skúsenosti subkultúry používateľov na TikToku, rozhodli sme sa pre analýzu dát využiť výskumnú metódu *IPA (Interpretačná fenomenologická analýza)*. Virginia Braun a Victoria Clarke (2013) hovoria o tom, ako sa IPA predovšetkým zameriava na skúmanie životných skúseností ľudí a významov, ktoré týmto skúsenostiam pripisujú. Tento prístup podľa nich predpokladá, že jednotlivci uvažujú o svojich skúsenostiach a interpretujú ich, aby im dali zmysel. Snahou výskumníka je v tejto výskumnej metóde porozumenie účastníkovmu úsiliu o pochopenie zmyslu jeho sveta. IPA je vhodnou metódou pre analýzu menších vzoriek a zameranie sa na výpovede jednotlivcov, ktorých individuálne skúsenosti vplývajú na ich identitu a vyskytujú sa v špecifických kontextoch (Braun & Clarke, 2013: 181-182).

IPA zahŕňa proces analýzy, ktorý začína *prepísom dát* a pokračuje nasledujúcimi krokmi:

- *Čítanie a oboznámenie sa s dátami*: ponorenie sa do prepísaných dát; zaznamenávanie si prvých poznámok pozorovania alebo bodov potenciálneho záujmu,
- *Počiatkové kódovanie*: identifikácia dôležitých prvkov (napr. frázy, vety, odseky), ktoré zachytávajú kľúčové skúsenosti, perspektívy a názory,
- *Hľadanie tém*: preskúmanie kódovaných jednotiek a hľadanie opakujúcich sa vzorov alebo tém, ktoré sa v dátach objavujú; vytvorenie počiatkových tém,
- *Vyhľadávanie súvislostí a nadradených tém*: analyzovanie vznikajúcich tém, pričom

³¹ Konkrétne otázky, pri ktorých sme použili metódu trace interview sú označené v *interview guide* – ten sa nachádza v prílohe tejto práce ako „Príloha č. 2“.

sa snažíme nachádzať nadradené témy, ktoré zahŕňajú viacero vznikajúcich tém a poskytujú pochopenie skúseností respondentov,

- *Opakovanie predchádzajúcich krokov* v ďalších prípadoch pre zabezpečenie ich dôkladného preskúmania,
- *Identifikovanie tém v celom dáta sete*: komplexné preskúmanie analyzovaných údajov a hľadanie spoločných a nadradených tém, ktoré sa týkajú celého dáta setu,
- *Písomné zakončenie analýzy* ilustrujúce zistenia vrátane podrobného komentára a v ňom použitých konkrétnych výňatkov zo zozbieraných dát pre poskytnutie komplexného opisu zistení (Braun & Clarke, 2013: 202-203).

Kvalitatívny výskum nazerá na kódovanie ako na prístup, pri ktorom môže byť určitý výňatok kódovaný viacerými spôsobmi (na základe zachytenia rôznych prvkov v údajoch môže byť jedna fráza kódovaná viackrát). IPA využíva princíp *kompletného kódovania*, pri ktorom sa kódujú všetky relevantné dáta bez predchádzajúceho výberu – až neskôr sa v analytickom procese stávajú predmetom selektívnosti (Braun & Clarke, 2013: 206-207). Na rozdiel od iných metód, cieľom IPA nie je vytvoriť stručné kódy, ale skôr poskytnúť stručné komentáre k údajom. Braun a Clarke (2013) hovoria o *troch* hlavných úrovniach komentovania: *deskriptívne* (zamerané na prežívané svety a významy respondentov); *lingvistické* (používanie jazyka a komunikáciu); a *abstraktné* alebo *konceptuálne* (interpretujú skúsenosti z pohľadu výskumníka) (Braun & Clarke, 2013: 214).

Braun a Clarke (2013) upozorňujú na komplexnosť procesu analýzy, nakoľko je počas nej výskumník konfrontovaný napr. s opakovaniami určitých krokov ako čítanie dát či vyhľadávanie kódov a ich následné zoskupovanie do tém atď. V tomto procese môžeme naraziť na nutnosť upustiť od určitých kódov, obzvlášť ak sa postupom analýzy stávajú menej relevantnými pre zodpovedanie výskumných otázok (Braun & Clarke, 2013: 235). V práci sme postupovali podľa vyššie uvedených krokov, pričom sme tieto opakovali najskôr zvlášť pri každom rozhovore samostatne a následne pri celom dáta sete. Ilustrácia nájdenej tém spolu s interpretáciou výsledkov a odpoveďami na výskumné otázky sú dostupné v kapitole 3.

2.2.1 VIZUÁLNE HODNOTENIE TIKTOK PROFILOV

Aby sme sa uistili, že sme sa s našimi respondentmi nestreli úplne nepripravení, rozhodli sme sa iniciovať vlastné prezretie a zoznámenie sa s niekoľkými TikTok profilmi, ktoré zdieľajú čarodejnicky a spirituálny obsah. Cieľom tejto podkapitoly je poskytnúť

základné charakteristiky týchto profilov, ktoré sme sledovali formou *predvýskumu*. Na takéto vizuálne hodnotenie sme si vybrali tri rôzne profily na TikToku:

1. *nám odporučila priateľka,*
2. *sa objavil medzi prvými videami po tom, ako sme si vyhľadali #witchcraft,*
3. *sme vybrali náhodne spomedzi niekoľkých profilov, ktoré sa nám zobrazili na našej for you page v dôsledku interakcie s prvými dvoma profilmi.*

Počas písania našej záverečnej práce sme tieto profily sledovali a pravidelne navštevovali ich stránky, aby sme sa hlbšie zoznámili s obsahom, ktorý vytvárajú. Všimli sme si rôzne aspekty, ako napr. vizuálnu estetiku ich videí; používanie virálnych zvukov, hudby alebo efektov; ich komunikáciu so sekciou komentárov; či frekvenciu zverejňovania. Tento prístup slúžil okrem iného ako forma *senzitivácie* – čím nám dopomohol k vypracovaniu interview guide pre hĺbkové rozhovory s respondentmi. Dôležité je zmieniť, že žiadny z vybraných TikTok účtov pre takúto formu hodnotenia *nepatril* našim respondentom a jednalo sa tak o iných používateľov a tvorcov obsahu. Predmetnú metódu sme si zvolili kvôli jej doplnkovému charakteru, nakoľko nám poskytla bližší prehľad o vizuálnom obsahu a témach prítomných na TikToku, ktoré sa týkajú čarodejníctva a neo-pohanstva. Tým, že sme prostredníctvom rozboru prenikli do tejto subkultúry TikToku, sme získali lepšie kontextuálne povedomie o symbolike a interpretáciách, používajúcich sa v rámci takéhoto obsahu. Toto porozumenie obohatilo našu analýzu odpovedí z rozhovorov a ponúklo nám ako výskumníkom priestor pre zamyslenie sa nad vlastnými predsudkami a správnosti formovania otázok pred uskutočnením rozhovorov – čo umožnilo otvorenejšie a nezaujatejšie skúmanie perspektív, ako aj hlbšie ponorenie sa do diskusie s respondentmi. Hodnotenie je súčasťou analýzy v tretej kapitole.

2.3 VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Na základe nášho teoretického zasadania práce a v kombinácii s cieľom výskumu sme formulovali nasledovné štyri výskumné otázky, skrz ktoré sme preskúmali špecifické aspekty interakcií, presvedčení a vnímania používateľov TikToku vyznávajúcich čarodejníctvo súvisiace s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom na tejto platforme:

Výskumná otázka č. 1: *Ako čarodejnícky a spirituálny obsah TikToku formuje presvedčenia a denné praktiky používateľov vyznávajúcich čarodejníctvo?*

Výskumná otázka č. 2: *Ako vnímajú používatelia TikToku vyznávajúci čarodejníctvo trend dezinformácií a konšpirituality na tejto platforme?*

Výskumná otázka č. 3: *Ako používatelia TikToku vyznávajúci čarodejníctvo interpretujú a reagujú na výskyt spirituálnych tém a symboliky v kontexte pravicovej politiky na tejto platforme?*

Výskumná otázka č. 4: *Ako pozorujú a hodnotia používatelia TikToku vyznávajúci čarodejníctvo komercializáciu pohanstva na platforme?*

2.4 PROCES ROZHovorOV A VÝBER RESPONDENTOV

Rozhovory boli hlavnou metódou a zdrojom dát pre náš výskum. Uskutočnili sme dvanásť kvalitatívnych hĺbkových rozhovorov v pomere 50% (6) fyzických stretnutí a 50% (6) online stretnutí (konkr. na platformách Zoom a Google Meet). Online rozhovory boli zvolené predovšetkým kvôli geografickej vzdialenosti, časovému vyťaženiu alebo iným dôvodom zo strany respondentov, ktoré im nedovoľovali osobnú formu stretnutia. Pri osobných rozhovoroch sme sa zamerali na vytvorenie príjemného a bezpečného prostredia pre účastníkov. Pred stretnutím sme s účastníkmi viedli otvorené rozhovory o najlepšom a najvhodnejšom mieste pre rozhovory, pričom sme v dvoch prípadoch zvažovali uskutočniť stretnutie v priestore ich domovov. Niektorí účastníci vyjadrili obavy hovoriť o svojich skúsenostiach na verejných miestach vzhľadom na osobnú a často stigmatizovanú povahu tejto témy. Chceli sme zabezpečiť, aby sa nachádzali na mieste, kde sa budú cítiť príjemne a budú sa môcť slobodne vyjadriť. Všetky osobné stretnutia sa nakoniec odohrali v respondentami vybraných kaviarňach. Pred každým rozhovorom sme účastníkom predložili formulár *informovaného súhlasu* (Príloha č. 1) – tento im bol zaslaný e-mailom alebo odovzdaný osobne. Účastníci boli informovaní o tom, že účasť je dobrovoľná a že môžu od rozhovoru kedykoľvek, z akýchkoľvek dôvodov, odstúpiť. Zdôraznili sme, že ich rozhodnutie odstúpiť bude rešpektované bez nejakých negatívnych dôsledkov. Po základných formalitách sme započali rozhovor, ktorý sme viedli podľa predpripraveného *Interview guide*.

Je dôležité poznamenať, že ôsmi (66,67%) z našich respondentov sa otvorene hlásia k svojmu záujmu o čarodejníctvo a neo-pohanstvo a zapájajú sa do súvisiacich príspevkov na platformách sociálnych sietí pod vlastným menom. Zvyšní štyria respondenti (33,33%) sa s nami podelili o to, že svoj záujem a účasť na týchto praktikách držia v tajnosti z rôznych dôvodov, ktoré nám ďalej priblížili aj počas samotných rozhovorov (na TikToku vystupujú bez vlastnej fotografie a pod prezývkou alebo vygenerovaným menom, ktoré priamo neindikuje ich totožnosť). Aby sme zabezpečili zachovanie anonymity našich účastníkov,

ich identita zostáva *úplne anonymizovaná*. V rámci tohto procesu dostali účastníci na začiatku rozhovoru možnosť vybrať si vlastné prezývky alebo nám umožniť, aby sme ich neskôr pridelili. Pre zachovanie tematiky rozhovorov sme my, ako aj respondenti, vybrali z mien pohanských bohýň a postáv s čarodějnickou osobnosťou. Tabuľka nižšie obsahuje *zvolené mená* účastníkov, ich *vek*, *pohlavie*, *formu rozhovoru*, ktorou sme s účastníkmi stretnutie viedli a *dĺžku* každého jednotlivého rozhovoru.

Tabuľka č. 1: Informácie o účastníkoch a podrobnosti rozhovorov

<u>Meno</u>	<u>Vek</u>	<u>Pohlavie</u>	<u>Forma rozhovoru</u>	<u>Dĺžka rozhovoru</u>
Aradia	21	Žena	Online	52 minút
Circe	19	Žena	Online	51 minút
Elphaba	26	Žena	Osobne	47 minút
Freya	25	Žena	Osobne	65 minút (1 hodina 5 minút)
Hecate	17	Žena	Osobne	74 minút (1 hodina 14 minút)
Isis	22	Žena	Online	58 minút
Lilith	20	Žena	Osobne	71 minút (1 hodina 11 minút)
Loki	25	Muž	Online	47 minút
Morena	18	Žena	Osobne	54 minút
Morrigan	22	Žena	Online	50 minút
Persephone	19	Žena	Osobne	53 minút
Wanda	24	Žena	Online	59 minút

3 ANALYTICKÁ ČASŤ

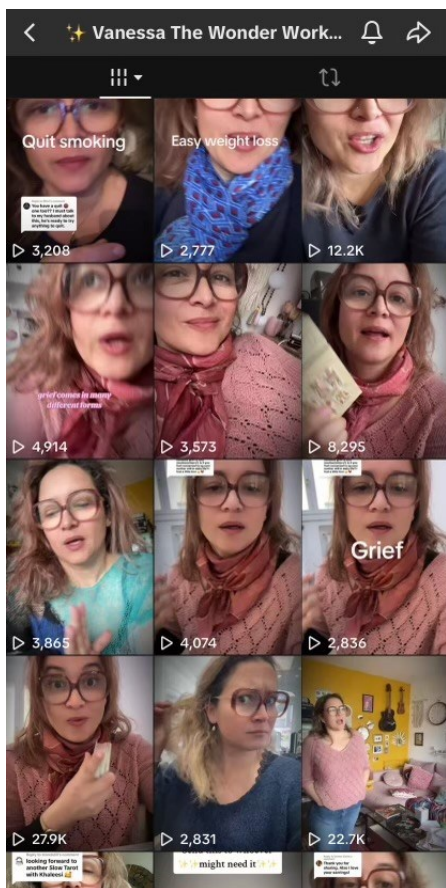
3.1 VIZUÁLNE HODNOTENIE VYBRANÝCH TIKTOK PROFILOV

3.1.1 @vanessaandheriphone

Vanessin³² TikTok profil sa už na prvý pohľad vyznačuje prirodzenou *autentickosťou*. Názov jej účtu, ktorý priamo naznačuje, že svoj obsah nahráva pomocou jej iPhone, zohráva dôležitú úlohu pri jej prezentácii na tejto platforme. Videá na jej profile sú primárne nahrávané skrz *selfie* kameru jej telefónneho zariadenia a nevyznačujú sa žiadnymi významnými grafickými úpravami (videá sú nezostrihané, alebo sú v nich badateľné iba základné strihy medzi pasážami; rovnako neobsahujú žiadne signifikantné úpravy vizuálneho charakteru). Vanessa sa nešpecializuje iba na jeden druh obsahu – neobmedzuje sa iba na videá zamerané výlučne na čarodejníctvo alebo spiritualitu. Najviac obľúbenými a sledovanými videami sú však *tarotové výklady*, pričom niektoré z videí s touto tematikou nazbierali milióny pozretí a státisíce lajkov. Okrem tarotových výkladov využíva Vanessa svoj profil na TikToku pre zdieľanie aspektov jej osobného života. Prostredníctvom zábavných efektov sa zapája do virálnych trendov na TikToku. Okrem toho komunikuje so svojimi divákmi prostredníctvom informačných videí o jej nadchádzajúcich cestách či rozpráva o vlastných každodenných zážitkoch.

Ústrednou postavou videí je samotná Vanessa, pričom väčšina z nich je zaznamenávaná tak, že sedí priamo pred kamerou a komunikuje s divákmi. Táto črta je viditeľná naprieč celým jej profilom (obr. č. 1). Pri hľadaní špecifických videí sa tak tieto môžu jednoducho stratiť medzi, na prvý pohľad, *homogénnym* obsahom. Takéto voľby vo videách by mohli naznačovať snahu o *osobnejšie spojenie* so svojimi sledujúcimi, čím by sa vysvetľovali jednoduché a nenáročné vlastnosti Vanessiných videí. Namiesto rozsiahlych a zložitých úprav sa prezentuje a (do určitej miery možno) spolieha na jej vlastnú *energiu* a *osobnosť*, čím dáva vo videách vyniknúť svojmu skutočnému „ja“.

³² V čase dokončovania práce mal profil 619.8K sledujúcich a 11.9M lajkov.

Obr. č. 1 – Vaneesin profil

Obr. č. 2 – Ukážka videa

Signifikantným spoločníkom Vanessy na videách sú jej tarotové balíčky, ktoré používa pri výkladoch. Videá tohto obsahu výrazne prispievajú k celkovej sledovanosti jej profilu. Napriek tomu, že má státisíce sledujúcich, väčšina jej videí dosiahne v priemere okolo 3-4 tisíc pozretí. Občas však video získa väčšiu popularitu a stane sa *virálnym*. Toto kolísanie sledovanosti možno pripísať skutočnosti, že mnohé jej videá sú zverejnené *bez* heštegov. Zámerné zdieľanie videí, pri ktorých tvorca vyzdvihuje dôležitosť načasovania a objavenia sa na stránke for you page používateľa pritom priamo rezonuje s princípom videí „if you're seeing this, it means that it's for you“ (ak to práve pozeráš znamená to, že toto video je pre teba). Druh tohto obsahu je podmienený *algoritmom* TikToku. Avšak, v spirituálnej komunite odkazujú jednotlivci na zásah vyššej moci, ktorá dané video priniesla na stránku používateľa. Zároveň sa na väčšine videí tvorcov zobrazuje tzv. *vyhľadávací panel*, ktorý automaticky používateľa presmeruje k ďalšiemu relevantnému obsahu. To iba podporuje výskyt videí s čarodejníckou a spirituálnou tematikou na for you page používateľov TikToku.

Obr. č. 3 – „Look, no hashtags!“

Pokiaľ ide o estetické zameranie, Vanessine videá nevykazujú explicitné znaky uprednostňovania či zvýrazňovania určitej vizualizácie jej obsahu – k čomu dopomáha faktor toho, že je na videách primárne iba ona. Napriek tomuto absentujúcemu prvku sa však v jej videách môžeme stretnúť s pravidelnými odkazmi na ponuku jej *platených služieb*, ktoré sa nachádzajú v linku na Vanessinom profile. Zaujímavé je poznamenať (aj podľa slov Vanessy), že TikTok začal *obmedzovať* širiteľnosť videí, ktoré priamo propagujú služby v rámci platformy. Aby toto obmedzenie obišla, Vanessa vo svojich videách používa frázu „bink in my lio“ (po správnosti by bola „link in my bio“) ako prostriedok na zmätenie algoritmu a zabezpečenie toho, aby sa jej videá dostávali k širšiemu publiku.

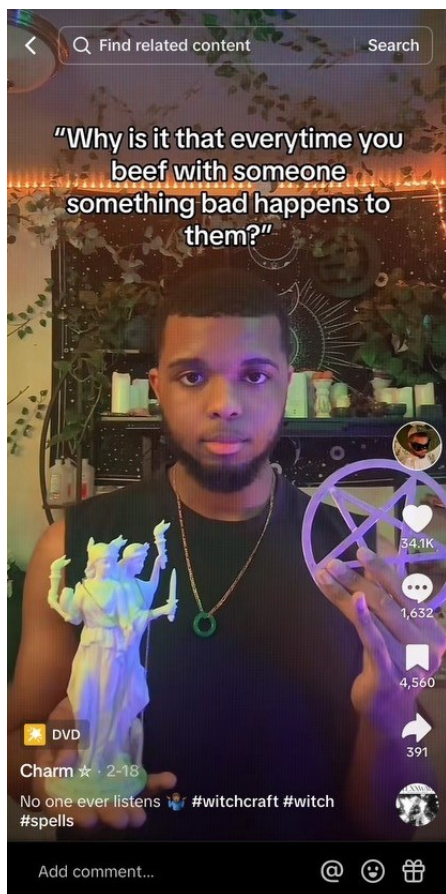
Prostredníctvom video-odpovedí na komentáre Vanessa interaguje so svojimi sledujúcimi a vytvára zároveň nový obsah. Na jej profile môžeme nájsť aj tzv. *playlisty*, obsahujúce tematicky rozdelené videá (obr. č. 2 je z playlistu s názvom „Slow tarot“). Vanessa obsah na TikTok pridáva pravidelne, a to takmer na dennej báze.

3.1.2 @charmcaster333

TikTok profil Charm ☆³³ (vlastným menom Josiah) sa venuje tvorbe videí, v ktorých sú prominentnými témami *zaklínadlá* (na čo priamo poukazuje aj názov profilu) a *satirický obsah*, humorne zobrazujúci rôzne situácie, ktoré môžu nastať počas, a po vrhaní kúziel. Na zdôraznenie *absurdnosti* niektorých prípadov sa v jeho videách často používa hyperbola. Väčšina videá Josiah je nahrávaná v jeho dome, primárne v miestnosti, ktorá pôsobí ako spálňa. Interiér, mnohokrát viditeľný v pozadí na videách vyžaruje *spirituálnu energiu* – čo naznačuje, že miestnosť slúži ako osobný a posvätný priestor, v ktorom sa pravdepodobne odohrávajú rituály aj mimo kameru. Osobný a personalizovaný priestor praktizujúceho je pritom považovaný za významnú súčasť samotného vyznávania. Či už sa jedná o energetické zosúladenie miestnosti s praktizujúcim či symboliku a reprezentáciu skrz fyzické elementy (napr. kryštály, sviečky, sošky a pod.), tieto sú dôležitým aspektom pri spojení sa s čarodejnictvom a jeho praktickým vyznávaním.

Josiah na komický opis širokej škály situácií, s ktorými sa ľudia vyznávajúci čarodejnictvo môžu stretnúť, používa *virálne zvuky* – tieto sú v určitom období populárne a využívané mnohými tvorcami naraz, čo v konečnom dôsledku zvyšuje šancu pre objavenie sa videa na for you page používateľov skrz algoritmus. Týmto prístupom Josiah zároveň potvrdzuje svoju *aktívnu účasť* na čarodejníckej praxi a humorne satirizuje komunitu, do ktorej patrí. Sekcia komentárov k videám je plná súhlasných a zábavu vykazujúcich reakcií od sledujúcich, čo poukazuje na skutočnosť, že väčšina z nich aktívne praktizuje čarodejnictvo. Ako súčasť komunity v obsahu nachádzajú dávku *rezonancie* a *pobavenia*.

³³ V čase dokončovania práce mal profil 387.7K sledujúcich a 27.3M lajkov.

Obr. č 4. – @charmcaster333

Obr. č. 5 – Profil Josiaha

Po vizuálnej stránke sa jedná o starostlivo pripravený obsah upravený tak, aby podčiarkol bizarnosť zobrazovaných situácií. S priemernou frekvenciou zverejňovania každé 3-4 dni môžeme hovoriť o pomerne stálom trende *relevancie* pomedzi sledujúcimi, nakoľko Josiah na svojich videách neustále získava desaťtisíce videní a lajkov. Skutočnosťou je, že v popisoch videí sa často objavuje *#witchcraft* a ďalšie podobné variácie, čo aktívne prispieva k udržaniu obsahu v subkultúre čarodejníctva - no zároveň predstavuje potenciálny problém v tom, že sa videá môžu jednoducho *stratiť* v množstve obsahu pod týmto heštagom.

Vizuálna stránka príspevkov odhaľuje starostlivo naaranžované a estetické prostredie, ktoré zahŕňa prvky spojené s čarodejníctvom. Ako výrazné pozadie v niektorých videách slúži *oltár* ozdobený sviečkami a soškami božstiev, či inými symbolmi súvisiacimi so spiritualitou a čarodejníctvom (rituálne misky na pálenie, vlajka s tarotovými kartami na stene).

Obr. č. 6 – Ukážka videa

Okrem zábavy a satiry je na profile link odkazujúci na webovú stránku Josiah, kde si môžu jednotlivci zakúpiť jeho služby – primárne sa jedná o ponuku *kúziel* v cenovej hodnote desiatok až stoviek dolárov. Josiah svojim sledujúcim ponúka aj možnosť *spoplatneného členstva* v jeho Patreon komunite. Uvádza, že na tejto platforme vyučuje kúzla a v niektorých svojich videách ukazuje satirické situácie, ktoré zažil so svojimi študentami. Obsah prezentovaný na tomto profile predstavuje spojenie zábavy a satiry, pričom zachytáva každodenné situácie, rezonujúce u čarodejníctvo vyznávajúcich jednotlivcoch; aj menej bežné scenáre, ktoré vyvolávajú pobavenie v komunite.

3.1.3 @moonstreetkits

Moon Street Kits³⁴ je účet na TikToku, ktorý sa zameriava na špecializovaný predaj ručne vyrobených nástrojov a produktov pre praktizovanie čarodejníctva. To sú napríklad *sviečky s kryštálmi*, *celestiálne misky*, *spell jars*, *prenosné oltáre* ale aj *witch kits* s bylinkami

³⁴ V čase dokončovania práce mal profil 732.6K sledujúcich a 11.5M lajkov.

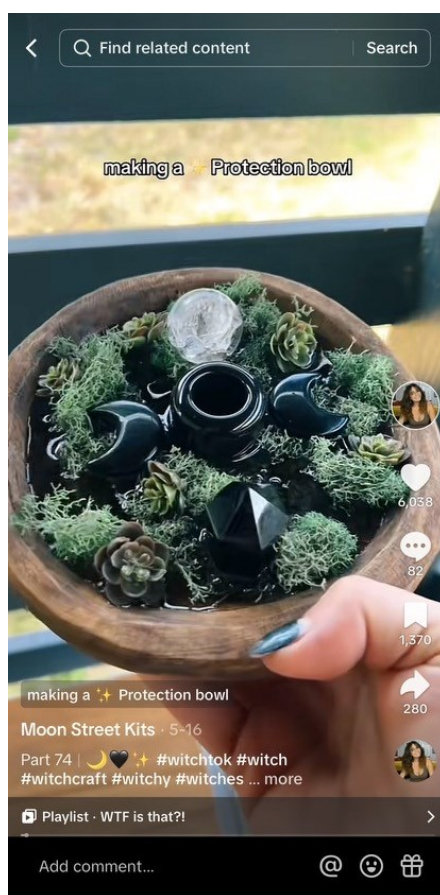
a olejmi. Obsahová stránka profilu pozostáva predovšetkým z videí ukazujúcich ich produkty – finálnych výrobkov, ale aj procesov výroby či vykonávania rituálov. Tieto vizuály sú sprevádzané *hlasovými komentármi*, týkajúcich sa rôznych tém vrátane obchodových aspektov, kúziel, nápadov, názorov a návodov *krok za krokom* pre vytvorenie ochranných predmetov či menších kúziel.

Obr. č. 7 – Profil Moon Street Kits

Videá vytvorené Moon Street Kits uprednostňujú *estetický* aspekt – čo je pre ich biznis pochopiteľné. Ich cieľom je prezentovať svoje výrobky *atraktívnym* a *vizuálne lákavým* spôsobom, ktorý má získať potenciálnych zákazníkov. Videá sa vyznačujú jasnými farbami a často ukazujú produkty zblízka, alebo zdieľajú postup ich výroby. Sprievodné komentáre majú *ironický* a miestami *neseriózný* podtón, ktorým autorka priamo oslovuje svoje publikum. Hoci primárnym cieľom je propagovať a predávať svoje výrobky, poskytujú aj zaujímavé informácie pre ľudí, ktorí si neplánujú zaobstarať nič z ich produktov. Jedná sa o *návody na rituály*, *tvorbu vlastných bylinkových zmesí*, ale zdieľajú aj poznámky a komentáre, týkajúce sa praktizovania čarodejníctva.

Hoci sa väčšina obsahu zameriava na propagáciu a predaj produktov, občas sa medzi nimi objavia aj záblesky z osobného života tvorkyne. Dokonca aj v týchto osobných videách zostáva tematické prepojenie s čarodejníctvom alebo spiritualitou, čím sa zachováva konzistentné zameranie celého profilu. Moon Street Kits si udržiava pravidelný režim zverejňovania príspevkov približne 3 až 4-krát týždenne, pričom neustále dosahuje značný počet lajkov a zobrazení na svojich videách. Využívajú *#witchcraft* a jeho ďalšie populárne varianty, pod ktorými subkultúra čarodejníctva zdieľa príspevky.

Obr. č. 8 – Ukážka videa

Zaujímavým prvkom prístupu Moon Street Kits je používanie zábavného a niekedy až sarkastického podtónu pri oslovovaní publika. Tento slúži na vyvolanie reakcie ľudí praktizujúcich čarodejníctvo - najmä zdôrazňujú to, že základné kúzla *nie sú* také odstrašujúce, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Moon Street Kits svojich sledujúcich ubezpečuje, že duchovia nespôsobia škodu tým, ktorí nepraktizujú denne. Uvedomujúc si tlak a frustráciu, s ktorými sa v čarodejníckej komunite často obzvlášť noví praktizujúci stretávajú, a ktoré pramenia z informačného preťaženia a prirodzených obáv spojených

s témou čarodejníctva a spirituality, sa Moon Street Kits snaží svojim sledujúcim pripomenúť, že zachovanie *čistých úmyslov* je najdôležitejším prvkom praktizovania aj zložitejších rituálov. Svoje publikum nabádajú, aby sa venovali pravidelnej praxi a skúmali kreatívne spôsoby, ako využívať zdroje, ktoré sú ľahko dostupné u nich doma. Zároveň účinne propagujú svoje produkty, ktoré sú v ich videách v centre pozornosti.

3.2 ANALÝZA ROZHOVOROV

Nasledujúca analýza v tejto práci je rozdelená do *troch tém: I. Čarodejnická osobnosť, II. Úskalia ideológií v digitálnej ére a III. Komerčná čarodejnica*. V prvej téme sa zameriavame na vplyv čarodejnických praktík na presvedčenia a každodennú rutinu respondentov. Zaoberáme sa vnútornými aspektami čarodejníctva praktizujúcich osôb, pričom kladieme dôraz na ich začlenenie rituálov a transformačných účinkov na ich názory. Prechodom do druhej časti sa skúma prítomnosť spirituálneho a čarodejníckeho obsahu na TikToku v kontexte dezinformácií a pravicovej politiky. Táto časť skúma, ako sa uvedené ideológie pretínajú s obsahom čarodejníckej komunity na platforme. Napokon, tretia časť skúma marketizáciu a komodifikáciu čarodejníctva. Venuje sa komerčným aspektom čarodejníctva na platforme a skúma, ako sa v rôznych formách objavuje na TikToku ako produkt. Je dôležité poznamenať, že naša analýza v žiadnej z jej častí *nezaujíma pozitivistický postoj* v predmetných oblastiach, ale slúži ako prostriedok na interpretáciu a porozumenie názorov a postojov našich respondentov v rámci skúmanej subkultúry na TikToku.

I ČARODEJNÍCKA OSOBNOSŤ

Čarodejníctvo a neo-pohanstvo sú hlboko osobné a individuálne cesty, na ktorých praktizujúci často prijímajú svoje vlastné jedinečné interpretácie a vyjadrenia presvedčení. Osobné skúsenosti a seba-identifikácia jednotlivcov sú významným zdrojom informácií pre bližšie pochopenie introspektívnych ciest jednotlivcov, prepojených s čarodejníctvom a neo-pohanstvom. Téma „Osobnosť“ pojednáva o týchto skúsenostiach. Tu sa zameriavame na skúmanie hodnôt a denných praktík – tie sa častokrát odohrávajú v súkromnej a domácej sfére. Prežívanie skúseností v každodennom živote dotvára spirituálnu stránku človeka, pričom sa berie do úvahy individualita čarodejnícnych praktík, ako aj spoločné základné presvedčenia zdieľané naprieč komunitou.

SPIRITUÁLNE PREBUDENIE

„Spirituálne prebudenie“ sa zameriava na dôvody, pre ktoré sa ľudia rozhodujú vybrať si alternatívnu cestu viery v porovnaní s tradičnými monoteistickými (a abrahámskymi) náboženstvami. Napríklad Freya poznamenala, že sa „stretla s ľuďmi, ktorých vždy čarodejníctvo fascinovalo kvôli príbehom a mytológiám, s ktorými sa stretli už v detstve. Všimla som si ale že rastie počet ľudí, ktorí sa k čarodejníctvu obracajú kvôli tomu, v akom stave sa dnes nachádza svet.“ Nebola jediná kto implikoval že to, čo ľudí privádza k hľadaniu alternatívnych možností je pocit *frustrácie*. Náš svet sa stáva čoraz viac polarizovaným, pričom politika, ekonomika a následky pandémie COVID-19 tieto rozpory ešte umocňujú. Ostatní respondenti mali podobný názor – nie všetci sa však touto cestou k praktizovaniu čarodejníctva dostali. Takéto názory sa zhodujú s tvrdením Annette Hill (2011), ktorá poukazuje na vzrast duchovných a alternatívnych spirituálnych prebudení počas silného odrazu neistoty v spoločnosti (Hill, 2011: 9-10). Helen A. Berger a Douglas Ezzy (2007) zase poukazujú na príbehy mladých ľudí vyznávajúcich čarodejníctvo, v ktorých objavujú zmysel a optimizmus prostredníctvom svojich duchovných praktík uprostred vzostupov a pádov života – to sa týka každodenných záležitostí, ako aj riešenia náročných situácií (Berger & Ezzy, 2007: 23-24).

Podobné tendencie sa však nedajú generalizovať na celú komunitu. Hoci sú následky súčasnej doby faktorom, ktorý umocňuje presvedčenia aj našich respondentov, prevládajúcim dôvodom pre hľadanie alternatívnych smerov viery je pre nich *náboženská trauma*.

„Pre mňa je to vec traumy z kresťanstva, čo je vcelku vtípné, lebo som si nemyslela, že niečo ako náboženská trauma existuje [...] Pamätám si, ako nám na základnej škole hovorili, že ak zhreším, zhorím v pekle. Alebo keď mi niekto na ulici povedal, že ma Boh nemiluje kvôli tetovaniu. Vždy som sa ohľadom toho cítila zvláštne, lebo som nadobudla pocit, že nikam nepatrím. Keď som objavila čarodejníctvo [vieru], došlo mi, že tu nič také neplatí. Mohla som byť sama sebou. Našla som si svoj smer, ktorý ma baví, zaujíma ma a nenecháva ma cítiť sa viac zle ako dobre... Nie je to tak, že by som znevažovala náboženstvo iných. Mne ale doteraz [kresťanstvo] nikdy nič pozitívne nedalo.“ (Persephone)

Tento výňatok priamo poukazuje na tzv. *náboženský trauma syndróm*, opisujúci (primárne) kresťanov, ktorí sa rozhodli opustiť svoje náboženstvo kvôli jeho toxickému vplyvu a tvorbe psychického stresu. Reštriktívne náboženské presvedčenia môžu spôsobiť dlhotrvajúce poškodenie v rôznych aspektoch života (Stone, 2013: 324) a podporiť

vyhľadávanie iných spirituálnych smerov. Naši respondenti sú sotva „nábožný“ podľa oficiálnych cirkevných alebo štandardných sociologických kritérií. Diskusia vedená na túto tému nás priviedla k tomu, ako veľmi dôležitý je pre ľudí koncept *viery*. Rovnako ako je *strach* opisovaný ako základná ľudská emócia, ktorá je takmer podstatou ľudského bytia, viera k nemu môže byť prirovnaná; a môže na ňu byť kladená rovnaká váha dôležitosti. *Veriť v niečo* je univerzálnou ľudskou vlastnosťou - aj keď sa môže prejavovať v presvedčení, že nič náboženské či spirituálne neexistuje. Čarodejnícke praktiky pre valnú väčšinu spoločnosti nemusia pôsobiť ako nábožensky založené v prípade, že si pod náboženstvom predstavujú veľmi jasný obraz abrahámskych náboženstiev. A zatiaľ čo naši respondenti praktizujú vyznávanie iných spôsobov viery, z kresťanskej cirkvi nikdy oficiálne neodišli. Počas našich rozhovorov sme sa stretli s ich rôznymi opismi negatívneho vplyvu, ktoré malo kresťanstvo na dospievanie našich respondentov.

„[...] a ako žena som sa nikdy necítila docenená. Je to patriarchálne náboženstvo. Ak som ja ako žena blízko k Bohu, tak muž sedí vedľa neho a spolu sa na nás akurát tak dobre bavia.“ (Freya)

„Myslím že to bolo niekedy okolo puberty, kedy som prestala veriť. Stále viac som nechápala, ako všetci kázali, že Boh všetkých miluje rovnako – a potom niekoho odsúdi na večné utrpenie len preto, že ho neuctieva. Je to celkom vtipné, lebo práve na TikToku som videla video takého pána, ktorý o tom hovoril. Že správanie Boha je kruté a nehumánne [...] akoby si vyberal obľúbencov.“ (Elphaba)

„Božiu lásku som nikdy necítila. Zato som ale cítila dosť strachu z toho, že mi bolo už od malička hovorené ako keď nebudem poslúchať a dodržiavať desatoro, skončím vo večnom zatratení.“ (Isis)

„Nechápem koncept toho, že niekto zámerne zabije človeka, ale keď to oľutuje, Boh mu odpustí a nechá ho ísť do neba. Ďakujem pekne, ale ak je toto norma, radšej budem v pekle so všetkými potetovanými gay ľuďmi, ktorí neverili v Boha. Znie mi to ako lepšia spoločnosť ((smiech)).“ (Morrigan)

Zatiaľ čo sa môže zdať, že to bol primárny dôvod pre obrátenie sa na praktizovanie čarodejníctva, všetci zdôraznili, že sa jednalo o jeden z *niekoľkých* dôvodov. V pozadí sa podľa respondentov vždy nachádzal záujem o túto tematiku vyplývajúci zo stretu s čarodejníctvom a spiritualitou v rôznych štádiách a oblastiach ich života. Pre jednotlivcov, ktorí zažívajú náboženskú traumu, môžu sociálne platformy ako TikTok slúžiť ako cenný priestor, ktorý potvrdzuje ich pocity a uisťuje ich, že nie sú sami, kto sa s takýmito emóciami

stretol. To je dôležité najmä v uzavretých spoločenstvách alebo rodinných bublinách, kde môže byť alternatívnych pohľadov na náboženstvo málo, alebo žiadne. Z rozprávania našich respondentov sme nadobudli dojem, že názory niektorých z nich sú podmienené veľmi osobnými skúsenosťami. Ostatní zase poukázali na záujem plynúci z *kníh* a *filmov*. Priznávajú však, že aj bez predchádzajúcich skúseností je dnes TikTok určite spôsobom pre zoznámenie nových praktizujúcich s alternatívnym vyznávaním.

„*Vždy ma to zaujímalo. Už ako malá som zbierala kamienky, varila elixíry z blata a milovala všetko, čo aspoň trochu pôsobilo magicky.*“ (Wanda)

„*Zaujímavé na tom [TikTok] je, že si to nemusia ani vyhľadávať. Stačí si pozrieť zopár videí o nejakom seriáli a majú to tam.*“ (Loki)

Lokiho odpoveď priamo poukazuje na algoritmus TikToku, ktorého fungovanie nie je verejnosti známe. TikTok sa dostal do popredia ako sociálna platforma s rôznorodým obsahom. Stal sa prostredím, na ktorom čarodejníctvo aj spiritualita nachádzajú živý a kreatívny priestor na vyjadrenie, čo znamená aj jeho presun do mainstreamu a potenciálne získanie nových, záujem prejavujúcich používateľov.

MIEŠAJ V SMERE HODINOVÝCH RUČIČIEK

Denné rutiny v oblasti čarodejníckej viery a spirituality nie sú ovplyvnené iba osobným presvedčením – slúžia aj na podporu a rozvíjanie samotnej viery a povahy jednotlivca. Hoci sa prehlbovanie chápania vlastného vyznávania čarodejníctva primárne spája s viditeľnými zmenami v živote jednotlivca, každodenné praktiky sú základom tvoriacim a podporujúcim väčšie zmeny. Jednou z prvých praktík, s ktorými sa stretli naši respondenti na ich ceste k praktizovaniu čarodejníctva sú *afirmácie*. Tie aplikovali do svojich životov rôznymi spôsobmi: Circe ich má niekoľko zapísaných v telefóne; Loki si ich niekoľko vytlačil a dal si ich v *práci na nástenku*; Wanda praktizovala *pozitívne tvrdenia*, ktoré opakovala pred zrkadlom. Circe sa pri položení tejto otázky zasmiala, čo sme hneď brali ako znak pre rozvinutie diskusie. Popísala nám jej skúsenosť s tým, ako takmer každé druhé video na jej for you page ukazovalo jednu a tú istú vetu dokola: „*I don't chase, I attract*“ (*Ja sa nenaháňam, ja priťahujem*). Podľa nej sú tieto videá robené na podobný princíp a prevažne začínajú vysvetľovaním ako mozog nerozlišuje medzi realitou a predstavivosťou. Preto ak si niekto bude opakovať pozitívnu afirmáciu, mozog ju nakoniec prijme ako pravdivú, čo povedie k zmene žitej reality.

„*Myslím si že to je skôr o tom naučiť sa k sebe hovoriť láskavo, nejako sa upokojiť.*“

Ak to niekto bezmyšlienkovite rozpráva desať minút pred zrkadlom, tak asi okej, ale nemôže čakať žiadne veľké veci. Dôležitá je denná prax.“ (Circe)

Persephone nám popísala skepticizmus, ktorý pociťovala pri afirmáciách. taktiež sa stretla s videami, kde ľudia sľubovali rýchle výsledky pri zaradení afirmácií do svojich rutín. Tvrdenie vyššie v konečnom dôsledku bolo familiárne všetkým našim respondentom. Nie každý ho do svojej dennej rutiny však zaradil a hľadali skôr alternatívy.

„Začala som sledovať jednu slečnu lebo sa mi páčilo, akým spôsobom o týchto veciach hovorila. Vždy sledujúcim povedala, že všetko majú robiť intuitívne a vyberať si to, čo s nimi rezonuje. To pochopenie osobnej rezonancie a načúvania sebe je podľa mňa najsilnejšia lekcia, ktorá sa týka každého dňa a vlastne aj celého praktizovania.“ (Freya)

Kladné afirmácie sú pritom častokrát súčasťou *svojpomocnej literatúry* a dnes zohrávajú významnú úlohu aj v čarodejníctve a iných náboženstvách a ich prezentácií v online svete. Slúžia nielen ako nástroje osobného rozvoja, ale tvoria aj súčasť širšieho duchovného rámca zahŕňajúceho rituály a praktiky, prostredníctvom ktorých ľudia aktívne transformujú svoje seba-pochopenie a celkové ja, ktoré sa odráža aj v sociálnych aktivitách (Berger & Ezzy, 2007: 113). Jednou z najviac zmienených aktivít, ktorú zaradili respondenti do svojich rutín je *meditácia* – spomínajú ju takmer tri štvrtiny respondentov. Zväčša ju kombinujú s inými praktikami, ktoré môžu byť úzko prepojené s praktizovaním čarodejníctva, ako *pálenie sviečok, pálenie vonných tyčiniek, trávenie času v prírode* a pod. Trvanie jednotlivých meditácií opisujú ako veľmi individuálne a *intuitívne*, čo sa odráža aj na častosti meditácie. Každodennú meditáciu praktizuje iba Elphaba a Freya, ktoré v nej nachádzajú *pocit pokoja*. Meditácie pritom čerpajú z rôznych platforiem a duchovných prostredí, ktoré sa nešpecifikujú čisto iba na čarodejníctvo.

„Pomáha mi [meditácia] uzemniť sa. Nie vždy mám čas alebo chuť ísť na prechádzku, ale nutne potrebujem vypnúť a na chvíľu sa zastaviť.“ (Elphaba)

„Mám dojem že vždy keď meditujem, dostanem inú perspektívu na veci. Nieкто by tomu povedal placebo efekt, ale ľudská myseľ, keď pracuje v pokoji, je úplne iné miesto, než aké normálne poznáme.“ (Freya)

Podľa slov Lokiho nachádza väčší význam v drobných veciach, ktoré tvoria jeho deň. Podobný názor má aj Morrigan a Circe, ktoré nám povedali že veľa z týchto, častokrát nepovšimnutých detailov, robili už predtým *podvedome*. Jednou z nich je *miešanie kávy v smere hodinových ručičiek*. Tento jednoduchý úkon má vraj v spojení s formou *vizualizácie* a *zámeru* priniesť človeku šťastie. Morrigan nám opísala, ako si teraz viac

vedome všima činnosti, ktoré kedysi robila viac-menej automaticky. Podľa jej slov v týchto momentoch dáva do každej aktivity *zámer* a pocit *prítomnosti* – tie jej pomáhajú žiť v danom momente. Vidieť ich replikáciu na TikToku pre ňu znamenalo určitý druh *konfirmácie*.

„Niekde som čítala, že malé návyky vytvárajú našu realitu. Na 100% to potvrdiť neviem, ale na takých 80-90% to je pravda ((smiech)).“ (Morrigan)

Medzi ďalšie praktiky, o ktorých respondenti hovorili, patrilo napr. sledovanie mesačného cyklu, pravidelné čítanie tarotu alebo tzv. *kuchynské čarodejníctvo*, ktoré ku príkladu pracuje so sezónnymi surovinami a používa rôzne bylinky, pričom tieto počas varenia prispôsobuje zámerom. Analyzovanie energií pomocou tarotových výkladov je podľa Lokiho prospešné, ale neodporúčal by ho zapojiť do každodennej rutiny. Naprieč rozhovormi sme si všimli opakujúci sa vzorec, pri ktorom respondenti zdôrazňovali potrebu *individuality* v duchovnej ceste každého človeka – to sa týka aj zaradenia praktík do svojho každodenného fungovania. Northrup (1995) rozoberá opakujúce sa model správania, vyskytujúci sa v (primárne) ženských rituálnych skupinách, pričom zdôrazňuje najmä tému *obyčajnosti*. V tomto kontexte sa obyčajnosť vzťahuje na každodenný rytmus a činnosti života (Northrup, 1997: 111). Greenwood (2000) zase nazerá na čarodejníctvo prostredníctvom konceptu iného sveta, ktorý definuje ako duchovnú oblasť, koexistujúcu s bežným svetom. Rituály sú podľa nej prostriedkom kontaktu s týmto svetom a ich cieľom je transformácia jednotlivcov aj širšieho univerza (Greenwood, 2000: 1). Prelínanie náboženstva a každodennosti je pritom obvyklejšie, než by sa mohlo zdať. Čarodejníctvo je *žitie* náboženstvo, ktoré rutinným činnostiam, aktivitám a predmetom každodenného života dodáva *význam*. Meredith B. McGuire (2008) počas svojho výskumu o populárnych náboženstvách a ich žití zistila, že praktizovanie vyznávania náboženstva v dnešnej dobe presahuje základné procesy, ako je napr. zúčastňovanie sa omši v prípade kresťanstva. Vytvorenie spojenia medzi domácim prostredím a božstvom je už bežnou záležitosťou a náboženská identita jedinca môže byť komunikovaná skrz oblečenie, šperky, hrnčeky na kávu, kuchárske knihy a iné predmety, ktoré integrujú do svojich domovov a každodenného života (McGuire, 2008: 78). Podľa Lilith je populárne zdieľanou manifestáciou týchto spojení na TikToku nosenie šperkov so *zacomponovaným kryštálom*. Podobné praktiky spájajúce sa s čarodejníctvom sú dnes častejšie známe pod pojmom *New Age* a ich etické princípy a orientácie sú v súčasnosti už hlboko zakorenené v mainstreamovej kultúre (Ross in Possamai, 2000: 19).

„Neprejde deň, aby som nemala svoj náhrdelník, alebo aspoň prsteň so záhnedou³⁵. Kedysi som šperky vôbec nenosila, no dnes sa cítim nesvoja, ak by som mala ísť von bez nich [...] Bavia ma sledovať videá, kde vysvetľujú vlastnosti kamienkov. Určite to bolo v jednom z prvých videí, ktoré som na TikToku videla – hovorili tam že krištál' je univerzálny kameň, ktorý si môžeš naprogramovať ako chceš. Tak som si ho hneď kúpila.“ (Lilith)

ZDIEĽANIE EMPATIE (AJ K SEBE)

Síce nám respondenti povedali, že do svojho bežného režimu začlenili určité praktiky, ich život sa zmenil aj v iných smeroch, ktoré sú úzko spojené so spoločnosťou a prírodou. Hoci sa nevyhnutne neoznačujú za aktivistov, tvrdia, že ich náboženské presvedčenie má hlboký vplyv na ich osobné správanie voči životnému prostrediu. Prejavujú väčšiu ohľaduplnosť pri činnostiach, ako je *zbieranie odpadkov, recyklácia* a dokonca aj *zvažovanie environmentálnej politiky* pri voľbách. Svoje súčasné správanie vnímajú skrz náboženské praktiky a presvedčenia, ktoré *pozmenili* ich vzťah k prírode, zvieratám a iným ľuďom. Čarodejníctvo v nich vzbudzuje zmysel pre starostlivosť a poskytuje im perspektívu toho ako sa zmeniť a správať sa lepšie k prostrediu a živým tvorom naokolo seba, než aby im dávalo konkrétne pravidlá alebo príkazy, ktoré by nedobrovoľne plnili. Rituály a praktiky v rámci čarodejníctva a iných prejavoch pohanstva pritom vychádzajú z koncepcie *animizmu*, ktorá zahŕňa vieru v posvätnosť prírody (Quilty, 2019: 21-22). Magliocco (2012) tvrdí, že súčasná obozretnosť voči prírode a jej vnímanie ako cítiacej a posvätnej pramení z presvedčenia, že starovekí pohania k nej mali v porovnaní s modernými postindustriálnymi západnými spoločnosťami bližší vzťah (Magliocco, 2012: 154). Jedným z hlasných argumentov počas toho, keď sme sa pýtali ako čarodejnícky a neo-pohanský obsah na TikToku ovplyvnil presvedčenia našich respondentov, bolo vnímanie a vysielanie *empatie*. Tá má (aj pre našich respondentov) veľký význam, pretože (ako uviedla Isis) *podporuje hlbší zmysel empatie voči sebe samým, ale aj voči okoliu*. Morena zdôraznila, že odkedy sa vydala na cestu čarodejníctvom, má väčší pocit spokojnosti so svojim konaním v komunikácii so sebou, ale aj v sociálnych prejavoch v živote.

„[...] a extrémne sa bojím pavúkov. Ale teraz, hlavne ak to je nejaký maličký, ktorého vidím prebehnúť na podlahe, nezabijem ho. Z časti to je pre to, že pavúky sú vraj podľa

³⁵ Záhneda je v spirituálnej komunite známa ako kameň, ktorý prináša úľavu od strachu, zmierňuje depresie a podporuje emocionálny pokoj. Údajne bojuje proti stresu, zvyšuje odolnosť v ťažkých situáciách, pomáha pri rozhodovaní a neutralizuje negatívne energie.

Googlu znamenie šťastia [...] Spomenula som si na to klasické, čo nám hovorili rodičia: oni sa boja viac teba, ako ty jeho.“ (Morena)

TikTok bol pre našich respondentov obzvlášť benefičný vo vyhľadávaní spôsobov, ako manipulovať pri *likvidácii rituálnych predmetov*. Nakoľko vyše polovica z nich uviedla, že niekoľkokrát do mesiaca praktizujú väčšie a na prípravu *zložitejšie* rituály, TikTok tvorcovia im pre tieto účely poskytli cenné informácie o kreatívnych a nepoškodzujúcich metódach. Subkultúra čarodejníctva na TikToku skrýva množstvo informácií, medzi ktorými je neľahké navigovať iba jeden smer. Úskalia charakteristické pre informačné preťaženie TikToku môžu na prvý pohľad prevažovať nad pozitívami, obzvlášť pre neskúsených používateľov. Pravdou je, že predovšetkým platformy ako TikTok predstavujú studnicu jednoducho dostupných informácií pre komunity, ktoré sa na nej rozrastajú. Tým, že naši respondenti majú dlhšie skúsenosti s vyhľadávaním obsahu na TikToku, dnes sa v ňom orientujú už s väčším sebedomím. Praktizovanie čarodejníctva sa pritom spája s hlbokým vzťahom k prírode a mnoho ľudí s ním začne aby sa k nej naspäť priblížili. Už z princípu vzniká nevyslovená potreba starať sa o život prírody a okrem rituálov preniesť túto starostlivosť aj do svojich bežných úkonov.

„Pálim veľa vonných tyčiniek a vždy mi bolo ľúto ich len tak vyhadzovať [...] Tak som zistila, že si popol z nich môžem odložiť a spraviť si čiernu soľ³⁶.“ (Elphaba)

„Nevedela som, že aj klasický kuchynská soľ je škodlivá pre rastliny. Nie že by som ju niekedy predtým do nich vysypala, ale predtým som o tom nevedela.“ (Wanda)

Preukázané formy empatie, ktoré respondenti praktizujú ako súčasť svojich presvedčení a vyznávania však nie sú ojedinelým javom. Naopak, predstavujú jeden z dôvodov, prečo sa niekto môže ubrať cestou k čarodejníctvu a pohanských praktikám. Jasný etický systém založený na uvedomelosti a vnímaní je podľa Berger a Ezzyho (2007) zakorenený tzv. *radikálnej forme empatie*. Tá stojí na dôslednom vyjadrení, že praktizovanie čarodejníctva zvyšuje schopnosť prijatia a aj keď sa aktívne vyznávači neusilujú o spoločenské alebo politické zmeny, mnohí vnímajú svoj spôsob života ako prostriedok pre vytvorenie ekologicky udržateľnejšieho, spravodlivejšieho a súcitnejšieho sveta (Berger & Ezzy, 2007: 207). V našich rozhovoroch sme identifikovali opakujúce sa témy vedúce k akceptácii, osobnému rastu a inkluzívnosti. Uvedomovanie si vplyvu svojho konania na seba a iných, rovnako ako seba-prijatie a sebaláska sú súčasťou morálneho rámca, ktorý

³⁶ Čierna soľ je zväčša zmes zo soli, popola zo spálených vonných tyčiniek a bylín, ktorá sa používa pri ochranných rituáloch

vnímajú v konverzáciách s čarodejníctvom vyznávajúcimi jednotlivcami aj Berger a Ezzy (2007). Tvrdia, že čarodejníctvo je častokrát vnímané ako ponuka etického systému usmerňujúca ich správanie vo svete (Berger & Ezzy, 2007: 207), ktorý je dnes v mnohých ohľadoch vnímaný ako *nespravodlivý*.

II ÚSKALIA IDEOLÓGIÍ V DIGITÁLNEJ ÉRE

Sociálne médiá sa stali neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života a zaplavujú nás neustálym prúdom informácií. V dnešnej digitálnej dobe však čoraz častejšie čelíme náročnej úlohe orientovať sa v mori zavádzajúcich informácií, dezinformácií a alarmujúcemu nárastu pravicových ideológií, ktoré sú šírené naprieč online sociálnymi platformami. Niektoré z týchto ideológií si preberajú pohanské symboly a predstavujú alternatívnu perspektívu, ktorá často kontrastuje s dominantnou západnou ideológiou – tá predovšetkým prioritizuje feminizmus, zameranie sa na seba a inkluzívnosť. Tomuto alternatívne pohľadu sa podarilo preniknúť na mainstreamové platformy, čo ešte viac komplikuje naše chápanie zdieľania a schopnosti rozpoznania takéhoto obsahu.

VO VÍRE OBSAHU

Naši respondenti považovali svoje prvé skúsenosti s TikTocom za niečo podobné, ako keby sa *prepadli do obrovskej králičej nory*. Záujem o čarodejníctvo a spiritualitu v spojení so stovkami dostupných videí venujúcim sa tejto tematike spočiatku pôsobilo ako *bezplatná encyklopédia* nových znalostí, no čoskoro na nich toto novoobjavené množstvo obsahu na začalo pôsobiť pohlcujúco. Okrem toho, s každým novým videom na *for you page* sa stretávali s protichodnými informáciami, odlišnými pohľadmi a zavádzajúcimi príspevkami. Zatiaľ čo jeden TikTok profil hovoril ako robiť jednu vec, iný dôrazne tvrdil pravý opak. Hecate, ktorú by TikTok subkultúra označovala za *baby witch*, sa s nami podelila o svoju osobnú skúsenosť, keď sa cítila *ohromená* nekončiacim obsahom na TikToku. Ocítla sa vo víre protirečivých rád a názorov, v dôsledku čoho sa cítila *dezorientovaná a neistá* svojim vlastným praktizovaním. V snahe získať hlbší prehľad a nájsť si vhodnú cestu pre pokračovanie v učení sa rozhodla na nejaký čas ustúpiť od neustáleho prúdu obsahu na TikToku.

„Čím viac videí som pozerala, tým viac stratená som bola. A čím viac informácií som mala, tým viac som sa cítila, že vlastne všetko čo robím je totálne zle. Musela som s tým prestať. Namiesto motivácie niečo robiť som s tým chcela seknúť.“ (Hecate)

U našich respondentov sme identifikovali podobné skúsenosti, čo je možné považovať za objavujúci sa vzorec naprieč rozhovormi. Takéto nadmerné množstvo informácií je známe ako *informačné preťaženie*, ktoré podľa Farhoomanda a Druryho (2002) môže viesť k pocitom zahltenia a preťaženia - čo spôsobuje zvýšenú úroveň stresu, a v dôsledku toho môžu používatelia zažívať v spojení s pobytom v online priestore negatívne pocity a zvýšené emocionálne napätie (Farhoomand & Drury in Chung et. al., 2023: 3). Množstvo informácií na internete je súčasným problémom, ktorý sa netýka iba TikToku – je však neustále podporovaný *voľným tokom* informácií. Ten by sa dal považovať za *základ* internetu. Okrem toho sa spája s fenoménom *replikácie* informácií, pričom poukazuje na významný rozdiel medzi *obsahom* a *kreativitou* (Cowan, 2005: 8-9). Vyhybanie sa preberaniu každého videa, ktoré sa im objaví na TikToku významne upravilo skúsenosti respondentov s platformou.

„Naučila som sa to ťažkým spôsobom ((smiech)). Strávila som hodiny pozeraním videí, len aby som zistila ako nabíjať kryštály, a nakoniec som mala pocit, že neustále robím chyby [...] Pripadalo mi to ako nekonečný kolobeh, v ktorom som spravila krok dopredu len na to, aby som si pozrela nejaké video a vrátila sa o päť krokov späť. Šialená skúsenosť. Až potom mi došlo, že naučiť sa všetko z TikToku nie je tá cesta. Dôverovať tomu, že každé video je pravdivé, je hlúpe [...] Začala som si teda kupovať knihy, pozerat' weby... a proste hľadať informácie inde.“ (Aradia)

Odpoveď od Aradie najlepšie zachytila esenciu, ktorá sa šírila naprieč skúsenosťami našich respondentov. Priznali, že skôr či neskôr sa presunuli k literatúre a iným zdrojom - nakoľko sa podľa nich pri serióznom záväzku voči praktizovaniu *nedá* fungovať iba na informáciách z TikToku, ktoré sú s narastajúcim záujmom o spiritualitu častokrát zavádzajúce a orientujú sa iba na senzáciu. Tento *nie vždy spoľahlivý odrazový mostík* sa pod človekom môže buď zlomiť a nechať ho spadnúť do priepasti chaosu množstva informácií; alebo ho odrazí na druhú stranu, čím sa vyhne tomu najviac virálnemu klamlivému obsahu a pokračuje vo svojej ceste poznania ďalej. Prístup k informáciám bol vždy veľmi dôležitý pre spoznávanie neo-pohanských praktík, pričom súčasná éra *hlbokej mediatizácie* (Couldry & Hepp, 2017: 37-38) ponúka širokú škálu tradičných a nových mediálnych platforiem, z ktorých môžu praktizujúci čerpať. Zhromažďovanie, interpretácia, spájanie a zdieľanie informácií z rôznych zdrojov vedie k rozvoju ich vlastných jedinečných a *eklektických* foriem vyznávania (Renser & Tiidenberg, 2020: 4). Tento dôraz kladený na individualizmus je pritom jedným z hlavných argumentov, ktorý pri získavaní poznatkov

zdôraznili aj naši respondenti. Pri otázke, odkiaľ dnes získavajú informácie a čo by prípadne odporučili začiatočníkom, ale aj pokročilým, ktorí čerpajú svoje znalosti iba z TikToku, všetci odpovedali jednotne: *literatúra*.

„*Knihy sú o dosť viac cool ako videá. Dáva mi to pocit takej 'starej školy' keď si robím poznámky, zapisujem veci [...]*“ (Isis)

„*Výhodou je, že sa k ním vždy môžem vrátiť. Video si uloží a zabudnem naň, alebo ho vymažú. Čo ak si deaktivujú účet? Ale svoje knihy mám vždy na policičke. Ak s tým chce niekto začať alebo ho to zaujíma, je veľa kníh, ktoré stoja za prečítanie.*“ (Elphaba)

„*Každý relevantný tvorca by ti povedal, aby si si kúpila knihy. Ak to nepovie, je treba ísť za niekým iným [...]. Oni chcú, aby si bola závislá od ich videí. To ale nie je okej, lebo väčšinou ani sami nevedia, o čom hovoria.*“ (Loki)

AJ POST-FAKTICKÁ KOMUNITA MÁ HRANICE PRE DEZINFORMÁCIE

Dezinformácie sa stali neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života, najmä vďaka rozšírenosti sociálnych médií a obrovskému množstvu dostupných informácií. Ako spoločnosť sme boli svedkami výrazného nárastu konšpiračných teórií týkajúcich sa odvetvia zdravotníctva; najmä počas pandémie COVID-19. Takýto obsah je na sociálnych platformách naďalej aktívnou zložkou, tvoriacou diskusie. Používatelia TikToku často interpretujú algoritmicky vybrané príspevky, akoby to boli *božské znamenia* určené špeciálne pre nich. Obyčajná *náhoda* ako vysvetlenie stretnutia s rezonujúcim obsahom je odmietaná a procesu je pripisovaná mystická náтура (Cotter K. et al., 2022: 2918). Konšpiritualita bola implicitne umiestnená ako niečo, čo ukazuje „zakázané poznanie“ (nejaké „navyššie vedomosti“), než aby bola vnímaná kvôli jej pochybnej náture. Zmysel konšpirituality a šírenia dezinformácií sa však opiera o veľmi dôležitú ľudskú vlastnosť: *dôveru*. Existuje a prežíva tým, že vníma a konštruuje ľudské bytosti ako prirodzene motivované veriť hocičomu, čo im vnútorne dáva *zmysel*. Takéto konštrukcie často súvisia aj s náboženstvom - a spiritualita dnes predstavuje veľkú súčasť (a prichýnila sa k vzniku samotného pojmu) konšpirituality.

„*To čo je pre mňa dezinformácia, je pre niekoho iného čistá pravda.*“ (Morrigan)

„*Rýchlo som pochopila, že hádať sa s nimi je zbytočné [...]. Oni majú svoju pravdu, a tú im ničím nevyvrátiš.*“ (Freya)

Vo väčšine prípadov sa o „dezinformáciách“ hovorilo v súvislosti s inými ľuďmi,

nakol'ko naši respondenti preukázali silnú oddanosť k overovaniu si (aj tých čarodejnícych) informácií. Ukázalo sa významné zistenie týkajúce sa vnímania dezinformácií našimi respondentmi, pričom prejavili tendenciu rozlišovať medzi *dôležitosťou* rôznych prípadov dezinformácií, ktoré sa objavili aj na ich for you page na TikToku. Toto rozlišovanie je ovplyvnené ich osobnými skúsenosťami, záujmami a presvedčeniami. Napríklad pri diskusii o účinkoch nosenia kryštálov nám Wanda vyjadrila názor, že hoci „kryštály nemusia nevyhnutne viditeľne pomáhať, nijako mi ale neubližujú“. Určujúci faktor dezinformácií spočíva v *potenciálnej škode*, ktorú môžu spôsobiť - či už v oblasti zdravia, politiky alebo spoločnosti ako celku. Preto respondenti dávajú inú *váhu* dezinformáciám či konšpiračným teóriám, týkajúcich sa napr. postavenia Zeme vo vesmíre, ako dávajú rodovo podmieneným dezinformáciám, ktoré sú častokrát poháňané nenávisťou. V rámci toho sme zistili, že takéto rozlišovanie má svoje opodstatnenie aj v sledovaní obsahu. A teda, že respondenti prejavili určitý *záujem* a *interakciu* s takýmito „nevinnými“ videami – a to obzvlášť kvôli ich *zábavnej hodnote*.

„Začneš pozeraním toho aké dobré sú pre teba bylinkové čaje a ani nevieš ako, odrazu máš for you page plnú konšpiračných teórií o vesmíre; o tom, ako je Zem peklo [...]“
(Freya)

„Je to moja 'guilty pleasure' ((smiech)).“ (Loki)

Komentáre tohto typu poskytujú príklady, kedy aj osoby nestotožňujúce sa s trendami konšpirituality nezámerne napomáhajú k jej šíreniu a priamo poukazujú na diferenciáciu medzi konšpiračnými teóriami a dezinformáciami, a čisto pravícovým obsahom. Hovoria o tom, že v konšpiráciách sa dá nájsť určitá miera *absurdnosti*, ktorá sa môže pretaviť do zábavy. Prelínanie kultúrnych záujmov do algoritmov a vzniku konšpirituality sa označuje ako *algoritmická konšpiritualita* (Cotter K. et al., 2022: 2918) – a tá sa neohliada na to, či jej používatelia sociálnej platformy skutočne veria, alebo pre nich predstavuje iba predmet *pobavenia*. Prirodzene, vznikajú otázky o vplyve takéhoto obsahu na skúsenosti a presvedčenia používateľov na platforme a o tom, či je ľahko rozpoznateľné že videá, ktoré sledujú, sú v súlade s konšpiratívnym obsahom. Zároveň sa otvára diskusia o možnostiach zmiernenia šírenia takejto tvorby a jej potenciálne škodlivých účinkov. To aj v diskusii s našimi respondentami objavilo celkom očividne ako *nemožné*. Napríklad v súvislosti s videami typu „if you're seeing this, it means that it's for you“ Isis uviedla: „[...] predtým som si pozrela každé jedno také video. Vôbec mi nenapadlo, že to môže mať niečo spoločné s algoritmom [...] Videá bez heštegov boli ešte nedávno spirituálnou

komunitou považované za úprimné – kým kedysi sme o tom nerozmýšľali, teraz sa pýtam samej seba, či je to naozaj video pre mňa, alebo algoritmus jednoducho chce, aby som si to myslela.“ V kontexte, kedy je na takéto videá nazerané ako na *neúprimné*, výslovne sa menia z *posolstiev* na čisto výplňový obsah, ktorý sa *musí* niekedy objaviť na for you page používateľa, ak so spirituálne orientujúcimi sa príspevkami interaguje.

„Neviem, či sa tomu vôbec dá nejako vyhnúť.“ (*Lilith*)

„[...] na rovinu - je veľká šanca, že každý z nás kedysi olajkoval takýto content.“ (*Persephone*)

Limitovanie dezinformačného obsahu je pritom dlhodobo aktuálnou témou, s ktorou sa snaží vysporiadať celý online priestor. Spiritualita je sama o sebe komplexným javom, čo ďalej komplikuje predpoklad, že pri nahlasovaní príspevkov na TikToku sa nedá priamo určiť čo je a čo nie je *klasifikované* ako zavádzajúci a potenciálne nebezpečný obsah.

„Myslím, že sme to tak trochu už akceptovali - že to tu proste je a nedá sa toho úplne zbaviť.“ (*Hecate*)

Komentáre od našich respondentov poukazujú na určitú mieru *akceptácie*, ktorú každý z nich prejavil voči šíreniu dezinformácií a konšpiratívneho obsahu. Hoci dôrazne nesúhlasia s tým, aby sa takýto obsah na TikToku objavoval, rozlišovanie medzi tvorcami, ktorí používajú senzačné časti čarodejníctva a neo-pohanstva, a tými, ktorí skutočne poskytujú zmysluplný obsah, je čoraz ťažšie. Tento jav sa stáva pevnou súčasťou skúseností používateľov obzvlášť v prípade, kedy ľudia prijímajú algoritmicky doporučený obsah ako pravdivý odraz ich vnútorných vlastností a presvedčení (Cotter K. et al., 2022: 2915). Z rozprávání respondentov je zrejme že existujú algoritmické obmedzenia, ktoré limitujú kontrolu používateľov nad vlastnými for you stránkami. Kontrola celej platformy je logicky nereálna. Ako naznačila diskusia o vnímaní dezinformačného čarodejníckeho a konšpiratívneho obsahu, pokusy o výrazné obmedzenie ich šírenia by mohli potenciálne riskovať vymazanie obľúbených (a podľa nich pravdivých) tvorcov našich respondentov. Nakoľko spiritualita a vyznávanie čarodejníctva v základe popierajú vedeckú pravdivosť, je ťažké identifikovať dezinformácie v prostredí, ktoré by sa dalo celé vo vednom kontexte považovať za *dezinformačné*. Aradia v tomto zmysle uviedla, že: „[...] tento obsah je určite pre celú našu komunitu škodlivý, ale zároveň udržiava záujem a láka k nám nových ľudí [...] Musíme dúfať, že časom si všetci nájdeme tých kvalitných a správnych tvorcov.“ Jej odpoveď indikuje komplexnosť situácie, ktorá prirodzene sama žiada komplexné riešenie. TikTok je svojou povahou predovšetkým určený na *zábavu*. Pozeranie a chápanie

dezinformácií a konšpiračných teórií sa môže u jednotlivých ľudí značne líšiť, čo vedie k rozmazaniu hranice toho, čo sa považuje za „prijateľnú dezinformáciu“ a čo nie. Klasifikácia dezinformácií tak, ako nám ich uviedli respondenti počas rozhovorov podporuje existenciu vzorca, podľa ktorého sa tieto zosúladujú s osobnými názormi jednotlivcov – čím vzniká rôznorodá škála interpretácií. Zábavná hodnota pritom často pramení aj zo zdieľania dezinformácií a konšpiračného obsahu ľuďmi, ktorí sa s ním nestotožňujú na osobnej úrovni, ale chcú ho s niekým zdieľať, pretože ho vnímajú ako prostriedok pobavenia.

COTTAGECORE? HLAVNE AKO ESTETIKA

„Cottagecore? Hlavne ako estetika“ indikuje náhľad do vnímania tohto pojmu našimi respondentmi - predovšetkým v súvislosti s estetikou, a nie tak v spojení s pravicovými ideológiami. Zaznamenali sme jasný náznak toho, že naši respondenti sa na TikToku nestretli s používaním pohanskej symboliky v kontexte pravicových ideológií. Vzhľadom na túto skutočnosť sme sa rozhodli poskytnúť im zopár informácií o pojmoch ako „eco-fašizmus“ a „eco-feminizmus“, keďže vyjadrili badateľný *zmätok* a *neistotu* v tom, čo si majú predstaviť pod videami, súvisiacimi s týmito témami. Počiatočná diskusia podnietila respondentov k hlbšiemu zamysleniu sa nad obsahom, ktorý sledujú, a s akým sa na TikToku už stretli. Keďže pre nich boli v zmysle poznania najvýraznejšie pojmy „*cottagecore*“ a „*tradwife*“, naše hlavné zameranie sme situovali na ne. Výsledok naznačuje stotožňovanie sa a vedomé sledovanie skôr *inkluzívne* a ľavicovo orientovaných tém, bežne sa spájajúce so súčasným západným vnímaním čarodejníctva a spirituality, majoritne zastúpeným na mainstreamových sociálnych platformách.

Musíme uviesť, že počas stretnutí s našimi respondentami bolo zrejmé, že mnohí z nich stelesňujú, čo by sa dalo považovať za *typické vizuálne* znaky spojené s vyznávaním čarodejníctva, príp. iných foriem spirituality. Predovšetkým pri osobných rozhovoroch sme mali možnosť si všimnúť *šperky s inkorporovanými kryštálmi*, ale aj viditeľné *tetovania* predstavujúce čarodejnícke a duchovné motívy. Jedna z našich respondentiek mala tetovanie zobrazujúce kartu „*Mága*“ z tzv. *Velkej arkány* tarotových kariet. Vzhľad respondentov rozhodne signalizoval spojenie s estetickými a symbolickými aspektmi pohanstva a čarodejníctva. Bolo zrejmé, že pre väčšinu z nich sa oddanosť svojej viere a praktizovaniu nevzťahuje len na vnútorné praktiky a rituály, ale aj na ich vonkajšie vyjadrenie – predovšetkým prostredníctvom vzhľadu.

Hoci respondenti prejavili nevedomú neznalosť v rámci vyššie zmienených pojmov,

preukázali poznanie aspektov, ktoré sú všeobecne známe a uznávané ako ich *súčasť*, ako napr. koncepcia *tradičných rodových rolí*, *antifeminizmus*, *mizogýnia* či samotný trend *tradwives*. Uviedli, že *drvivá väčšina* videí, zobrazujúcich sa na ich for you page, bola priamo od ľudí v rámci danej komunity – a rovnako zdieľali *progresívne* a *západné* hodnoty, ktoré sú dnes všeobecne prevládajúce pri pojednávaní o tomto náboženstve. Cielená nenávisť voči čarodejníctvu praktizujúcim jedincom bola *občasná* a priam *mizivá* v porovnaní so zvyšným obsahom. Nebola však neexistujúca. Naše respondentky opísali niekoľko príkladov, keď boli *ženy* vo videách vystavené posmechu a mizogýnnym poznámkam, prevažne zo strany mužov. Tí odkazovali na historické *hony na čarodejnice* a vyjadrovali znepokojujúce komentáre o nutnosti prinavrátenia takýchto procesov. Persephone v referencii konkrétneho prípadu uviedla, že muž na videu mal „šialený pohľad [...] hovoril, že musíme znova začať čarodejnice páliť na hranici“. Keďže Loki je jediným mužským účastníkom našich rozhovorov, zaujímal nás jeho pohľad na tieto skutočnosti.

„Veľmi dobre si uvedomujem mizogýniu a urážlivé poznámky na adresu žien. Odmietam pred tým zatvárať oči [...] Nerozumiem, prečo má spoločnosť tendenciu podporovať ženskú bolesť – ale patriarchát na tom určite prosperuje. Som muž, verím v čarodejníctvo. Tiež som sa osobne stretol s niekoľkými divnými poznámkami o mojom náboženstve a vzhľade – väčšinou ale boli kamarátskeho charakteru, také podpichovanie, ktoré nemá nikomu ublížiť. Nikoho to v konečnom dôsledku nezaujímal, že čo robím a ako to robím [...] Kamarátky, ktoré sú tiež čarodejnice, zase dostávajú enormné množstvo nenávisťných komentárov. Ďaleko prevyšujú akúkoľvek negatívnu skúsenosť, ktorú som doteraz mal ja.“ (Loki)

Hony na čarodejnice pritom zohrali významnú úlohu pri zavádzaní nového patriarchálneho poriadku, v ktorom boli ženy, ich telá a práca *komodifikované* a *kontrolované* štátom (Federici, 2004: 186). Ideály ženskosti a domácnosti sa formovali prostredníctvom mučenia a popráv čarodejníc, ktorých úlohou bolo potlačiť ženy od získania akejkoľvek moci – to bolo vnímané ako hrozba a zbraň proti mužom v spoločnosti (Siapera, 2019: 36). Čarodejníctvo je aj kvôli histórii primárne spájané so ženami. Objavovanie sa mizogýnnych komentárov je podľa Eugenie Siapera (2019) úzko prepojené s minulosťou a do popredia sa dostávajú vždy, keď sa správanie žien považuje za ohrozujúce alebo vymykajúce sa *mužskej* kontrole. Siapera zároveň tvrdí, že ich výskyt naznačuje zmeny v spoločenskom poriadku, ako aj v politickej sfére - a dnešné verejné prejavy mizogýnie na sociálnych sieťach označuje za *online hon na čarodejnice* (Siapera, 2019: 36-

37).

Ukázalo sa, že obsah zdôrazňujúci najmä pozitívne, feministické, inkluzívne a diverzné aspekty čarodejníctva a spirituality prispel k obmedzeniu kontaktu respondentov s touto stranou tematiky. Oficiálne aj ľudové náboženské tradície majú pritom vo svojej podstate *ambivalenciu*. Tie isté kultúrne zdroje sa môžu využívať na presadzovanie dominancie, nerovnosti a násilia, ako aj na spoluprácu, harmóniu a vzájomný rešpekt (McGuire, 2008: 53), čo sa odráža aj v sfére sociálnych sietí, na ktorých cirkuluje každý deň množstvo (aj nového) obsahu. Niektoré respondentky boli s pojmom „tradwife“ čiastočne oboznámené, pričom ho vnímali ako glorifikáciu *starých časov*, a v niektorých prípadoch ako silne *antifeministický*. Keďže však tieto videá neboli v súlade s ich názormi a záujmami, venovali im minimum pozornosti. Isis ako jediná zmienila funkciu TikToku pre označenie videa ako „*nemám záujem*“, čo algoritmu TikToku oznamuje, že používateľ *nechce* vidieť podobný obsah. Prípadne je možné je aj *blokovanie* či *nahlásenie* profilov a ich obsahu – ani jedna z týchto možností však nezaručuje úplné odstránenie neželaných príspevkov na for you page.

Po tom, ako sme pojem „cottagecore“ vysvetlili v súvislosti s krajne pravicovými ideológiami, naši respondenti sami prejavili možné prepojenie s trendom tradwives. Bezvýhradne však vnímali cottagecore predovšetkým ako *estetickú* voľbu, ktorá ovplyvňuje aj ich preferencie v oblasti oblečenia a túžbu po *pokojejšom živote na vidieku*. Tieto pocity *nie sú* ojedinelé – spojenie s prírodou sa považuje za základ ideológie čarodejníctva a formuje sa v kontraste s odcudzením od prírody, ktoré bolo ovplyvnené osvietenským myslením a odpútaním sa od fyzického tela (Greenwood, 2020: 111). O „cottagecore“ sme najmä diskutovali v súvislosti s *oblečením*. Niektoré členky začlenili jeho vizuálne prvky do svojej módy skrz nosenie *korzetov s výšivkami prírodných znakov, ľanových košiel' či šiat*. Táto estetika naberá na popularite a označujúcim procesom artikulácie sa môže prepojiť s čímkoľvek, čo jej určí nový význam. Zdieľaným názorom bolo, že akonáhle začali praktizovať čarodejníctvo a o danú tematiku sa podrobnejšie zaujímali, *zmenil* sa aj ich štýl obliekania a nazeranie na módu, ktorý naturálne smeroval k zaradeniu cottagecore a naturálnych prvkov do osobného štýlu.

„*Nemusia to byť veľké zmeny – stačia drobné, na prvý pohľad nepatrné... ako pozeranie na látku alebo väčšia všímavosť pri výbere vecí, ktoré kupujem.*“ (Aradia)

V súčasnej spoločnosti sa personálne estetické voľby dostávajú do popredia pri formovaní svojho *ja*, ktoré naberá stále sa *vyvíjajúcu* a *fluidnú* náтуру. Identita človeka je

pominuteľná a podlieha neustálej konštrukcii a transformácii (Berger & Ezzy, 2007: 237). Vyjadrenia respondentov, ako aj ich vizuálna reprezentácia počas rozhovorov, túto myšlienku podporujú. Elementy reprezentujúce prírodu sú pritom aktívnou zložkou čarodejníckej estetiky – a to kvôli jej historickému, súčasnému, ideologickému, ako aj popkultúrnemu zasadeniu. Kathryn Ryan a Antoaneta Tileva (2022) vyzdvihujú prácu Joyce Cheney, ktorá vo svojom dlhoročnom projekte o lesbickom separatizme nahliada na ranné štádiá vidieckeho života, zdieľanom naprieč týmito komunitami. U ich členov mala objaviť silnú túžbu získať vedomosti o ľudovom liečiteľstve, zapojení sa do čarodejníckych praktík a prijať vidiecky životný štýl prostredníctvom obliekania a interakcie s prírodným prostredím (Ryan & Tileva, 2022: 167). V tomto kontexte Ryan a Tileva zdôrazňujú, že mnohí používatelia TikToku, ktorí sa dnes venujú cottagecore alebo v súvislosti s ním vytvárajú obsah, v skutočnosti *nezažili* život v chalupe na vidieku, dojenie kráv, pestovanie bylín alebo živobytie bez moderných vymožeností. Poukazujú na ich významovú dôležitosť, keďže s ich popularizáciou prichádza ich častejšie *vykonávanie* a *estetizácia*. Tým, že sa jednotlivci zaoberajú cottagecore čisto estetickým spôsobom, môžu skúmať vytváranie identity mimo tradičných noriem (Ryan & Tileva, 2022: 166) – čo sa týka aj praktizovania čarodejníctva.

„Páči sa mi, ako v tom vyzerám [...] považujem to za znamenie, že nie som určená pre prácu v korporáte ((smiech)) – mám utekať bez topánok, rozprávať sa so zvieratami, zbierať bylinky a vyvolávať lesných duchov ((smiech)).“ (Wanda)

Primárnym stretom väčšiny našich respondentov s cottagecore na TikToku bolo vyhľadávanie príspevkov pod rovnomenným heštegom. Hoci niektorí uviedli, že pod heštegom cottagecore hľadali *inšpiráciu*, nevedeli nám s istotou povedať, že by sa stretli s videami, presahujúcimi čisto *estetickú* podstatu cottagecore. Aj keď im algoritmus TikToku mohol príležitostne zobrazovať videá súvisiace s pravicovými ideológiami a pohanskou symbolikou, ich priamu súvislosť si neuvedomovali. Freya uviedla, že hoci sa jej na for you page stránke objavilo niekoľko tradwife populárnych videí, väčšina z nich sa zameriavala na každodennú rutinu tzv. *stay at home* matiek. Tie predovšetkým zdieľali informácie ohľadom ich dní a starostlivosti o deti - čo momentálne nerezonuje so záujmami Freyi, ale ani ostatných našich respondentov, nakoľko sú *bezdetní* a zameriavajú sa na svoje *vnútro* a *osobnostný rast*.

III KOMERČNÁ ČARODEJNICA

Pri vstupe do oblasti čarodejníctva nemožno prehliadnúť všadeprítomnú komercializáciu v rámci komunity a širšej populárnej kultúry, ktorá je do veľkej miery podporovaná vplyvom popkultúry a sociálnych médií. Keď sa ponoríme do tohto sveta, prirodzene sa vynárajú otázky *autenticity* a *dôvery* v obsah, ktorý vidíme. Kľúčovým sa stáva rozlišovanie medzi skutočným obsahom vytvoreným jednotlivcami, ktorí sa o svoje skúsenosti a vedomosti chcú skutočne podeliť, a senzačným obsahom, objavujúcim sa na for you page používateľov TikToku - často riadenou algoritmami. Rozlišovanie medzi týmito dvoma typmi obsahu sa stáva nevyhnutným na orientáciu v množstve informácií, zabezpečenie zmysluplnejšieho a autentickejšieho zapojenia sa do čarodejníckej komunity a podpory tvorcov, ktorí nie sú hnaní konzumerizmom a honbou za interakciami.

PLASTOVÉ KRYŠTÁLY A LÁSKA ZA ROHOM

Po vstupe do sveta čarodejníctva je zrejmé, že v komunitách a širšej kultúre (či už sa jedná o online subkultúru náboženstva alebo pop-kultúru) s ním spojenej významne začali prevládať komerčné tendencie. TikTok sa vyvinul nad rámec platformy *iba* na zdieľanie obsahu. Mnoho jednotlivcov teraz využíva TikTok ako prostriedok generovania príjmu. Sieť príspevkov je prepletená naratívmi, ktoré prioritizujú kapitalistické prvky súčasného čarodejníctva – v zásade by sa jednalo o oxymoron, nakoľko tradičné čarodejníctvo stojí viac-menej v opozícii kapitalizmu, ktorý je skôr spájaný s charakteristikou New Age (York, 1995: 164) Tým, že sa tieto svety prelínajú na viacerých úrovniach je však zodpovednosťou každého praktizujúceho si vybrať, či sa vydá cestou konzumu.

Lenže čarodejníctvo, ako určitá estetika, bolo komercializované a komodikované dávno pred jeho prítomnosťou v online priestore. Vzhľadom na popularitu platformy a množstva obsahu však vzniká otázka *dôveryhodnosti*, ktorá v konečnom dôsledku stavia spirituálne a neo-pohanské praktiky do negatívneho svetla honby za ziskom a zneužívajúceho „šarlatánstva“. Aradia sa domnieva, že väčšina spirituálneho obsahu, ktorý sa objavuje na for you page je zámerne ten, čo sa snaží používateľovi aplikácie niečo *predať*. Z jej vystupovania sme nadobudli pocit, že si plne uvedomuje sociálne siete ako platformy obchodných nástrojov. Prejavila však nesúhlas s praktikami, ktoré sú podľa jej názoru prominentné naprieč obsahovou stránkou pre drvivú väčšinu používateľov. Z rozhovorov s respondentmi sme pochopili tento negatívny postoj, nakoľko sa všetci stretli so spôsobmi generovania zisku spojeného s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom, ktoré významne

pozměnili ich vnímanie používateľskej skúsenosti na TikToku. Najbežnejší spôsob sú odkazy v *bio* profilov, vedúce priamo na webové stránky, kde si jednotlivci môžu služby tvorcov zakúpiť. Ďalšou zmienou formou bolo pozývanie sledujúcich, aby sa pripojili ku *komunitě* na *Patreone* tvorcu. Tí si väčšinou justifikujú svoje členské predplatné na *Patreone* vo *výhodách* ako je poradenstvo, týždenné meditácie, zľavy na výklady a iné. Najviac znepokojujúca praktika však kombinuje dosahy TikToku na masy ľudí s psychologickým faktorom, kedy tvorcovia nabádajú používateľov na pripojenie sa do *bezplatných seminárov* (odohrávajúcich sa na iných platformách) len aby poskytl *všeobecné*, na internete jednoducho nájdene informácie o určitej problematike (napr. priťahovaní hojnosti a lásky).

„Prvýkrát som sa cítila akoby som bola súčasťou sekty [...] Potom začali propagovať extrémne predražený program a tvrdili, že to je jedinečná príležitosť, ktorá sa naskytne raz za život. Bolo to nechutné. Vtedy mi napadlo, koľko ľudí má dlhy a aj tak im zaplatia za niekoľkotisícový kurz, pretože sú v tak zúfalej situácii [...] Ten spôsob, akým hovoria... je to veľmi presvedčivé. Sama som na moment premýšľala, že si ten kurz kúpim.“ (Freya)

Russell Belk (2020) zdôrazňuje význam komoditnej kultúry, ktorá má tendenciu premieňať čoraz viac vecí (dokonca aj hlboké zážitky, ako je spirituálna identita jedinca) na výmenné predmety (Belk, 2020: 33). Hovorí o komercializácii ako o procese transformácie niečoho (napr. práve čarodejníctva) na cenný tovar, ktorý sa dá kúpiť a predať. Zahŕňa uplatnenie trhovej logiky, keď sa predtým *netrhový* tovar komodifikuje, mení na značku, propaguje a predáva v kapitalistickom rámci (Belk, 2020: 31). Záujem o formy pohanskej spirituality rastie – čo znamená, že pri správne využitej príležitosti sa komunity, ktoré sa adaptujú na túto trhovú logiku, stávajú *ziskovými*. Na platformách ako je TikTok, jednotlivci propagujú a predávajú rôzne produkty a služby súvisiace s čarodejníctvom, ako napr. zaklínadlá, workshopy, meditačné kurzy, online jogu či tzv. witch kits. Tieto služby nemusia byť vyslovene hmatateľným tovarom. Stále sa však komodifikujú duchovné zážitky tým, že im priradujú cenu a fungujú v rámci trhovej logiky. Tak napríklad *love spells* majú na TikToku veľký úspech, ale populárne sú aj e-shopy s kryštálmi. Chris Miller (2022) vo svojom článku o čarodejníckej subkultúre na TikToku skúma oblasti „materiálneho náboženstva“ - konceptu, ktorý pojednáva o význame a symbolike pripisovanej rôznym predmetom v rámci čarodejníckych praktík, čo v konečnom dôsledku formuje náboženské presvedčenie a perspektívy praktizujúcich. Skúmal, ako sa pod konkrétnymi heštegmi súvisiacimi s čarodejníctvom na TikToku v tejto komunitě prejavujú aspekty komodifikácie. Hľadisko, ktoré v jeho výskume chýba, sú rozhovory s čarodejníctvom praktizujúcimi

používateľmi TikToku. Hoci niektorí z účastníkov našich rozhovorov potvrdili nákup od tvorcov neo-pohanského a čarodejníckeho obsahu na TikToku, väčšina z nich prejavila záujem o alternatívne možnosti zaobstarávania si materiálov. Napr. získavanie kryštálov spájali s ich neetickým získavaním, ale aj ponukou falošného zbožia. Mnohí vyznávači čarodejníctva zdôrazňujú význam vlastnej tvorby alebo zberu potrebných materiálov prostredníctvom spoznávania miestneho prostredia, či podporou environmentálne a morálne orientovaných obchodov. Je však dôležité uznať, že nie každý z nich má prístup k prírodným zdrojom – najmä v prípade mestských rezidentov alebo pri ľuďoch s obmedzenými prostriedkami a týmto smerom zameranými obchodmi vo vlastnom bydlisku. To vytvára napätie, pretože je to v rozpore so základnými princípmi spirituality uctievanie a prepojenie sa s prírodou. Symbolický význam praktizovania čarodejníctva pritom spočíva v podpore *udržateľnej spotreby*. Zdá sa, že medzi rozhovormi sa objavil vzorec, kritizujúci predovšetkým spojenie konzumerizmu s komercializáciou. Dôležitým je zdôrazňovanie nekomercializovaného životného štýlu tvorcami, avšak následná propagácia svojich služieb a produktov demonštruje odlišný prístup. Aj keď sú služby prezentované ako ekologické, stále nahrávajú pojmu marketizácia, čo je v rozpore s nekomerčným postojom, ktorí zastupujú mnohí tvorcovia na TikToku. Čarodejníctvo sa často považuje za praktiku, ktorá je v opozícii voči trhovým ideológiám, pretože prijíma ekofeministické a environmentálne hodnoty a kritizuje kapitalizmus za jeho využívanie prírodných zdrojov (Salomonsen, 2002: 6). Keď sa však hnutie, ktoré tvrdí, že odmieta zavedené inštitúcie a neoliberálnu trhovú logiku, zapojí do tej istej logiky, vznikajú *obavy* o autenticitu a integritu, ako prejavili aj naši respondenti. Tým, že sa hnutie podieľa na trhovu orientovaných praktikách, vzniká potenciálny konflikt medzi jeho ideálmi a skutočnými činmi.

Morena a Hecate nám ukázali priamo TikTok profily, ktoré sledujú a uskutočnili u nich nákup materiálov. Hoci ich skúseností boli *pozitívne*, zdôraznili pochybnosti, ktoré mali.

„Bála som sa, aby mi neprišli sklenené alebo plastové kryštály. To sa stáva často a naozaj som dúfala, že sa to nestane mne.“ (Morena)

„Zakúpila som si online tarotový workshop a po ňom som si objednala ešte aj ich balíček kariet.“ (Hecate)

Ostatných respondentov sme sa pýtali, čo je pre nich okrem *dostupnosti* faktorom ovplyvňujúcim zväzovanie zakúpenia produktu alebo služby aj od tvorcov, ktorých sami na TikToku sledujú. Opakujúcimi pojmami sa stala *autentickosť* a *intuícia*, alebo ich

synonymické výrazy, poukazujúce na tzv. *energetické prepojenie a rezonanciu* respondentov s príspevkami. Jednoducho povedané: pokiaľ pociťovali *dobrú energiu* z tvorcu na videu, vzrástla šanca pre zváženie nákupu a sledovania ich profilu. Ďalším faktorom bol nákup rituálnych pomôcok a služieb od tvorcov, ktorých spoznali najskôr skrz iné sociálne platformy a na TikToku ich začali sledovať až neskôr. Denise Cush (2007) skúmala problém rozlišovania medzi komercializáciou autentického a neautentického čarodejníctva, pričom zistila, že toto rozlišovanie je často *nejasné a prekrýva sa* (Cush, 2007: 49). Nedôverčivosť voči profilom pri nadmernej komercializácii a marketizácii pritom respondenti považujú za kritickú vlastnosť. Rovnako poukazujú na potrebu pýtať sa, či skutočne potrebujú veci, ktoré sú im promované.

„Videla som krásny witch kit – mal asi sedemdesiat druhov rôznych bylín a olejčiek, všetko v takých tých skúmavkových fľaštičkách, hore zaviazané špagátom [...] vedela som, že by som to nepoužívala.“ (Morrigan)

NIE VŠETKO MUSÍ BYŤ POZITÍVNE

Každý profil na TikToku je jedinečný a špeciálny tým, že si používatelia za nimi vytvárajú svoju personalizovanú for you page stránku pomocou interakcie a pozerania videí. Platforma podsúva už úspešné videá, ktoré robia veľkú časť for you page používateľov. Ako je však zrejmé aj z predchádzajúceho rozprávania respondentov, navigácia obsahu na TikToku nie je obmedzená iba na jednu subkultúru – keďže hranice medzi nimi sa čoraz viac vytrácajú. Na mieru šitá povaha obsahu je občas algoritmickejším systémom dopĺňaná rôznorodými príspevkami pre zistenie, či aj taký obsah dokáže získať pozornosť používateľa. Samotná subkultúra spirituality a čarodejníctva obsahuje množstvo tém – tie cirkulujú na základe heštegov, alebo jednoducho interakcií s príspevkami. Pri ukázaní svojich for you page sme u respondentov videli rozdielne videá, týkajúce sa čarodejníckeho obsahu a musíme konštatovať, že každá for you page pôsobila rozdielne a nevedomujeme si, že by sa na nich objavovali rovnaké príspevky. Medzi spleťou videí ako sú napr. *typy pre čarodejnice, satirické skeče zdieľajúce zlyhania počas rituálov či komunikácie s božstvami* sme mali možnosť vidieť jemné rozdiely medzi záujmami našich respondentov, ktoré v konečnom dôsledku umocnili dojem skutočne personalizovaných stránok. Pozornosť sme venovali tomu, či sa im na for you page objavujú aj videá *„interact three times to claim“* (nakolko sme už zistili, že videá *„if you're seeing this, it means that it's for you“* sú obvyklou súčasťou spirituálne orientujúcich sa používateľov). Všetci s nimi boli familiárni –

a predovšetkým si ich spájali s *tarotovými výkladmi*.

„ [...] lásku svojho života som mal stretnúť už aspoň desaťkrát za tento rok ((smiech)).“ (Loki)

Loki poukazuje na trend TikTkových tarotových výkladov, ktoré sa orientujú na vzťahové aspekty životov sledujúcich. Keď vezmeme nám známe informácie o TikTok algoritme, tak podobne ako v predchádzajúcej téme zistíme, že za svoju for you page si do určitej miery zodpovedajú samotní používatelia. V prípade, že sa teda Loki stretol s tarotovým výkladom, ktorý dopozeral do konca, TikTok algoritmus mu podobne orientované videá bude ukazovať ďalej. Dostať na for you page ojedinelé video s označením „ak toto vidíš, je to pre teba“ je jednou z možných variant. Algoritmus sa však na základe používateľskej interakcie rozhodne ukazovať viac podobných videí, čo v konečnom dôsledku znehodnocuje princíp videa „ak toto vidíš, je to pre teba“, nakoľko implikuje, že *každé* video s týmto označením, ktoré používateľ vidí, je preňho. Nižšie uvedený názor od Lilith podporuje skepticizmus na tento druh príspevkov:

„Jediné videá, ktoré si naozaj pozriem, sú tie bez heštegov. Keď ale ani tomu sa už nedá úplne veriť. Preto som si radšej kúpila vlastný tarot.“ (Lilith)

Ako si však „vybudovať“ for you page tak, aby algoritmus nepodsúval rovnaký obsah? Univerzálny návod (minimálne teraz) neexistuje a je iba na používateľovi, či sa rozhodne príspevky analyzovať do väčšej hĺbky.

„Všímam si, ako na videách vystupujú. Či naozaj miešajú karty [...] Hneď ako začnú rozprávať iba o pozitívnych veciach alebo žiadajú interakcie, scrollujem ďalej.“ (Wanda)

„Keď používajú iba virálne zvuky, beriem to ako red flag.“ (Hecate)

Hecate tu stavia do kontrastu využívanie virálnych zvukov, ktoré na TikToku môžu tvorcovia používať pri svojich videách, primárne k získaniu viac interakcií a objavení sa na for you page viacerých používateľov, a negatívny postoj voči takýmto videám. Tento obraz sa snaží vykresliť iba ťažko identifikovateľné zámery samotného tvorca videa, nakoľko nie každý, kto používa virálne zvuky, ich využíva iba za vidinou interakcií. Samozrejme, tvorba obsahu je podmienená možným dosahom na platforme - nie je ale priamou úmerou definujúcou každý príspevok, s ktorým sa naši respondenti stretli. Na základe tohto úryvku však Hecate poukazuje na svoje negatívne skúsenosti, ktoré s týmto typom príspevkov zažila, čo v nej vyvolalo automatickú reakciu pre spochybňovanie pozitívnych zámerov tvorcov čarodejníckeho obsahu na TikToku. Hlavným faktorom, odradzujúcim od sledovania profilov je podľa nich stále viac sa vyskytujúca *toxická pozitivita*. Tá pôsobí ako

dvojsečná zbraň, nakoľko je jedným z hlavných aspektov, ktorý dnes zároveň ľudí láka k sledovaniu spirituálneho obsahu. *Pozitívita* sa stáva kľúčovou zložkou na prekonávanie ťažkých a stagnujúcich situácií. Zatiaľ čo pozitívny prístup k životu môže byť prospešný a pochopiteľný, mnohí s ním zachádzajú do extrémov. Tým, ako sa prekrývajú praktiky čarodejníctva, neo-pohanstva, New Age a iných druhov spirituality sa niekto môže vnímať ako jedinec praktizujúci čarodejníctvo, aj keď sa zaoberá iba pozitívnymi aspektami seba rozvoja, ktoré sa primárne spájajú s hodnotami New Age. Takýto pohľad je však v rozpore s eklektickou náturou súčasného vyznávania a praktizovania, nakoľko je do popredia kladená individuálna cesta a proces praktizovania každého jednotlivca – s čím súhlasia aj naši respondenti. Obzvlášť nás zaujalo tvrdenie Elphaby. Tá hovorí, že vďaka mainstreamu sa k čarodejníctvu dostane veľa nových ľudí. Na druhej strane si nemyslí, že to je vždy benefičné - hovorí obzvlášť o nadmernej *generalizácii* skúseností tvorcami na TikToku.

„Som si istá, že veľa z nás by sa o spiritualitu nezaujímal, keby sa to k nám nedostalo tak veľmi cez TikTok.“ (Morrigan)

„To, že ľudia majú problémy s financiami neznamená, že majú problémy s financiami rovnako. Rovnako to je aj s ďalšími vecami. [...] Zostať pozitívny nie je univerzálne riešenie na všetko.“ (Elphaba)

O prepojení toxickej pozitivity s kultúrou influencerov a podnikania a poukazuje na príliš zjednodušené riešenia, ktoré neberú do úvahy individuálne okolnosti členov ich publika, hovorí Eva Bosveld (2021). V spojení s konceptom komercializácie a neľahkým rozlišovaním reálnej autentickosti od tej predstieranej sa používatelia (ako aj naši respondenti) stretávajú so zneužívaním poňatia starostlivosti o seba a pozitívneho myslenia na zvýšenie predaja spoločnosťami a tvorcami na platforme. Tendenciou je tiež dekontextualizácia problémov – zodpovednosť je kladená výlučne na jednotlivcov namiesto riešenia systémových problémov (Bosveld, 2021: 7).

3.3 ZODPOVEDANIE VÝSKUMNÝCH OTÁZOK

Na začiatku našej diplomovej práce sme si stanovili *štyri výskumné otázky*, prostredníctvom ktorých sme sa chceli priblížiť k lepšiemu poznaniu a pochopeniu skúseností čarodejníctva vyznávajúcich používateľov sociálnej platformy TikTok. Táto sekcia analytickej časti slúži ako zhrnutie analýzy rozhovorov v predchádzajúcej podkapitole do krátkych, zmysluplných odpovedí na výskumné otázky.

Výskumná otázka č.1: *Ako čarodejnicky a spirituálny obsah TikToku formuje presvedčenia a denné praktiky používateľov vyznávajúcich čarodejníctvo?*

Čarodejnicky a spirituálny obsah na TikToku zohráva významnú úlohu pri podpore formovania viery a každodenných praktík používateľov vyznávajúcich čarodejníctvo – na čo poukazuje 1. téma, *Čarodejnická osobnosť*. Tu odhaľuje analýza *tri kľúčové aspekty* tohto vplyvu, ktoré boli badateľné naprieč našimi rozhovormi. Obsah na TikToku oboznamuje používateľov s alternatívnymi cestami viery. Respondenti spomínajú, ako ich algoritmus TikToku vystavuje relevantnému obsahu bez toho, aby ho aktívne vyhľadávali, čím vytvára priestor pre rozvoj čarodejníctva a duchovna a priťahuje nových používateľov. Rozmanitý obsah platformy prispel k tomu, že čarodejníctvo sa dostalo do hlavného prúdu a má potenciál zaujať širšie publikum. *Spirituálne prebudenie* hovorí o dôležitosti viery a dôvodom, pre ktoré jednotlivci hľadajú alternatívne náboženstvá. Lhká dostupnosť aplikácií sociálnych médií, ako je TikTok, indikuje že potenciál osloviť jednotlivcov v oblastiach, kde môžu byť alternatívne pohľady na náboženstvo obmedzené, je teraz významnejší ako kedykoľvek predtým. Naši respondenti zdôraznili, že náboženská trauma často vedie ľudí k spochybňovaniu a nakoniec k opusteniu tradičných náboženstiev, ako je kresťanstvo, čo spôsobuje frustráciu a zmätok. V tejto súvislosti môžu platformy ako TikTok zohrávať kľúčovú úlohu tým, že poskytujú priestor, na ktorom možno nájsť útechu vo vedomí, že vo svojich pocitoch a skúsenostiach nie sú sami. Okrem toho môžu tieto slúžiť ako zdroj vzdelávania a sebapoznávania, ktorý umožňuje skúmať rôzne perspektívy a nájsť vlastnú spirituálnu cestu.

Respondenti si uvedomovali dôležitosť každodennej praxe na svojej spirituálnej ceste. Koncept osobnej rezonancie a intuície sa ukázal ako kľúčový faktor pri výbere praktík, ktoré sa majú začleniť do ich každodennej rutiny tak, ako nám priblížili v téme *Miešaj v smere hodinových ručičiek*. Respondenti zdôrazňovali potrebu individuality na duchovných cestách a naznačovali, že cesta každého človeka je jedinečná. Čarodejníctvo je vnímané ako živé náboženstvo, v ktorom majú význam každodenné činnosti, rituály a predmety. Tieto praktiky formujú náboženskú identitu jednotlivca a sú integrované do jeho domovov a každodenného života. TikTok sa stal platformou na zdieľanie a potvrdzovanie týchto spojení, pričom nosenie šperkov obsahujúcich kryštály je obľúbeným prejavom tejto integrácie. Medzi prvé praktiky, s ktorými sa naši respondenti stretli, patria afirmácie a meditácie. Ďalšie praktiky, ktoré respondenti spomínali, sú napr. sledovanie lunárneho cyklu, pravidelné čítanie tarotu a „kuchynské čarodejníctvo“, ktoré zahŕňa prácu so

sezónnymi surovinami a začlenenie zámerov do varenia. Analýza poukázala na prelínanie náboženstva a každodenného života, čím potvrdila formovanie denných praktík respondentov. Tí vnímajú väčší význam v malých každodenných detailoch, z ktorých už mnohé predtým podvedome praktizovali. Jedným z príkladov je miešanie kávy v smere hodinových ručičiek, čo je jednoduchý úkon, o ktorom sa verí, že prostredníctvom vizualizácie a zámeru prináša šťastie. Malou, za to dôležitou zmenou je vedomé venovanie pozornosti činnostiam, ktoré predtým robili automaticky, a do každej z nich vnášajú zámer a prítomnosť. Videnie týchto postupov, opakujúcich na TikToku, slúži ako pocit konfirmácie.

Napokon, téma *Zdieľanie empatie (aj k sebe)* analyzuje to, ako čarodejnicky obsah podporuje empatiu voči druhým, ale aj voči sebe a životnému prostrediu. Respondenti uviedli, že prejavujú väčšiu ohľaduplnosť k udržateľným činnostiam, ako je zber odpadu, recyklácia a uvedomelá spotreba. TikTok bol pre nich obzvlášť prospešný pri hľadaní kreatívnych a nepoškodzujúcich metód likvidácie rituálnych predmetov, keďže mnohí z nich praktizujú väčšie a zložitejšie rituály viackrát mesačne. Rozhovory odhalili opakujúce sa témy prijatia, osobného rastu a inkluzívnosti. Uvedomenie si svojho vplyvu na seba a na iných, seba prijatie a sebaláska sú súčasťou morálneho rámca vnímaného v rozhovoroch s čarodejnictvom praktizujúcimi respondentmi. Inšpirujú sa morálnym rámcom, ktorý podporuje starostlivosť a spojenie sa s prírodou a zvieratami, prioritizuje osobný rast a posilňuje etickú angažovanosť v spoločnosti.

Výskumná otázka č. 2: *Ako vnímajú používatelia TikToku vyznávajúci čarodejnictvo trend dezinformácií a konšpirituality na tejto platforme?*

Druhá téma, *Úskalia ideológií v digitálnej ére* sa zameriava na to, ako používatelia TikToku, ktorí sa hlásia k čarodejnictvu, vnímajú trend dezinformácií a konšpirituality ako neodmysliteľnú súčasť svojej skúsenosti na tejto platforme. *Vo víre obsahu* hovoria o tom, ako na počiatku vnímali množstvo čarodejníckeho a spirituálneho obsahu ako ohromujúce, čo viedlo k pocitom dezorientácie a neistoty. Napriek tomu, že si uvedomujú potenciálnu škodlivosť takéhoto obsahu, mnohí používatelia s ním interagujú a niekedy ho považujú za formu zábavy. *Aj post-faktická komunita má hranice pre dezinformácie* poukazuje predovšetkým na to, ako používatelia akceptujú prítomnosť zavádzajúceho obsahu ako súčasť skúsenosti s TikTocom, ale zdôrazňujú dôležitosť kritického myslenia a hľadania spoľahlivých zdrojov informácií. Uznávajú, že je náročné rozlišovať medzi senzáčným a zmysluplným obsahom, a vyjadrujú potrebu, aby používatelia časom našli kvalitných a

presných tvorcov. Hoci si uvedomujú potenciálnu škodlivosť dezinformácií a konšpiračného obsahu, považujú to za komplexný problém, ktorý si vyžaduje diferencované riešenia, nakoľko aj oni rozlišujú medzi dôležitosťou jednotlivých dezinformácií na základe ich potenciálnej škodlivosti. TikTok vo svojej podstate slúži predovšetkým na zábavu - táto hodnota bohužiaľ často pramení zo zdieľania dezinformácií a konšpiračného obsahu, ktoré v spleti zábavného a informatívneho obsahu oslovujú ľudí.

Výskumná otázka č. 3: *Ako používatelia TikToku vyznávajúci čarodejníctvo interpretujú a reagujú na výskyt spirituálnych tém a symboliky v kontexte pravicovej politiky na tejto platforme?*

Používatelia TikToku, ktorí sa hlásia k čarodejníctvu konzumujú obsah, zhodujúci sa s príspevkami populárnymi v pravicovom diskurze. *Cottagecore? Hlavne ako estetika* poukázala na to, že tradwives alebo cottagecore pre respondentov nie sú úplnými novinkami – ale ich angažovanosť sa zameriava výlučne na estetické a lifestyle aspekty. Môžu oceniť vizuálne prvky, módné štýly alebo nostalgické témy bez toho, aby rozpoznali alebo identifikovali základný ideologický kontext prítomný v týchto videách. V dôsledku toho si zvyčajne neuvedomujú používanie pohanskej symboliky v krajne pravicových ideológiách na TikToku. Keď sa im predstavili pojmy ako „ekofašizmus“ a „ekofeminizmus“, vyjadrili zmätok. Napriek tomu vo svojom osobnom štýle často stelesňujú prvky spojené s čarodejníctvom a spiritualitou, napríklad šperky so zakomponovanými kryštálmi alebo tetovania zobrazujúce čarodejnícke a spirituálne motívy. Majú všeobecné povedomie o trende „tradwife“ – považujú ho za glorifikáciu starých čias a v niektorých prípadoch za silne antifeministický. Vo všeobecnosti však uprednostňujú obsah, ktorý zdôrazňuje pozitívne, feministické, inkluzívne a rozmanité aspekty čarodejníctva a spirituality. Uznávajú existenciu mizogýnnych komentárov na TikToku, ale naznačujú, že sa na ich for you pages objavujú iba ojedinele – zmienkou bola možnosť využitia funkcie TikToku pre označenie videa ako „nemám záujem“, čo indikuje algoritmu, že používateľ nechce vidieť podobný obsah. Okrem toho má každý používateľ možnosť zablokovať alebo nahlásiť profily a ich obsah. Je však dôležité poznamenať, že žiadna z týchto akcií nezaručuje úplné odstránenie neželaných príspevkov z for you page. Mnohí respondenti zdôraznili, že sa zámerne tomuto obsahu vyhýbajú, nakoľko nie je v súlade s ich presvedčením. Namiesto toho sa rozhodli ignorovať ho alebo s ním neinteragovať. V porovnaní s niektorými konšpiračnými teóriami mu chýba zábavná hodnota a obsah považujú za čisto propagujúci mizogýniu a antifeministické hodnoty. Negatívne komentáre sú často spojené s historickými

honmi na čarodejnice, čo naznačuje chcenie oživenia takýchto praktík. Zaoberanie sa konceptom cottagecore ako estetiky umožňuje skúmanie a formovanie identity mimo tradičných noriem spoločnosti.

Výskumná otázka č. 4: *Ako pozorujú a hodnotia používatelia TikToku vyznávajúci čarodejníctvo komercializáciu pohanstva na platforme?*

Respondenti majú zmiešané postrehy a hodnotenia týkajúce sa komercializácie pohanstva a čarodejníctva na tejto platforme, o čom hovorí tretia téma, *Komerčná čarodejnica*. Uznávajú, že TikTok sa stal miestom, na ktorom mnohí jednotlivci používajú obsah súvisiaci s čarodejníctvom ako prostriedok na získanie príjmu. Niektorí respondenti síce nakupovali od tvorcov na TikToku, ale zároveň vyjadrili nespokojnosť s praktikami, ktoré vnímali ako vykorisťovateľské alebo neautentické naprieč autormi videí na platforme. Vyjadrili obavy o dôveryhodnosť a integritu komercializovaného obsahu, ako aj o komodifikáciu spirituálnych zážitkov – jednalo sa napr. o spochybňovanie pravosti výrobkov kvôli rozmachu falošných spirituálnych obchodov (to sa prejavuje v množstvách predaných falošných kryštálov). Respondenti v téme *Plastové kryštály a láska za rohom* zdôrazňovali dôležitosť kritického myslenia, spochybňovania nevyhnutnosti propagovaných produktov a hľadania autentických zážitkov. Pri rozhodovaní o kúpe zohrávajú významnú úlohu faktory ako autenticita a intuícia. Téma *Nie všetko musí byť pozitívne* poukazuje na vyjadrenia respondentov o tom, že uprednostňujú tvorcov, ktorí preukazujú autenticitu a poskytujú skutočné spirituálne vedenie – na rozdiel od rozsiahle širenej toxickéj positivity. Hoci sa do určitej miery zapájali do komerčných prvkov, prejavovali aj skepsu a túžbu po nekomerčných formách pohanstva. Celkovo sa v komercializácii pohanstva na TikToku orientujú s rozvážnym prístupom a hľadajú skutočné spojenia a zážitky uprostred komercializovaného prostredia.

3.4 DISKUSIA

Rozhovory uskutočnené v rámci nášho výskumu boli pre nás neuveriteľne obohacujúce a zaujímavé. Poskytli nám obrovské množstvo dát, s ktorými sme následne mohli počas analýzy pracovať. Vzhľadom na povahu výskumných otázok sme však museli prejsť viacerými opakovaniami krokov analýzy - vytvárať nové témy, následne ich spájať, písať a prepisovať. Aby sme sa uistili, že naša analýza čo najlepšie zodpovie výskumné otázky, ku koncu sme zostali s množstvom dát, ktoré boli z nášho pohľadu veľmi zaujímavé; ale pre potreby našej analytickej časti nepotrebné, čo považujeme za najväčšiu limitáciu

výskumu. Keďže sme celkovo uskutočnili rozhovory s dvanástimi respondentmi, bolo pre nás dôležité, aby sme do zápisu analýzy zahrnuli každého z nich. Ďalším faktorom, ktorý do určitej miery mohol ovplyvniť zber dát, sú online rozhovory – tie boli všeobecne kratšie a nemali takú atmosféru ako osobné stretnutia. V ideálnom prípade by bolo vhodnejšie osobné stretnutie sa so všetkými respondentami. Avšak vzhľadom na súkromné dôvody či geografické limitácie sa niektoré rozhovory museli uskutočniť bez osobného kontaktu.

Presnosť výskumu je ovplyvnená povahou skúmania ľudského správania a presvedčení, ktoré môžu podliehať zmenám a byť ovplyvnené aktuálnou situáciou a náladou respondentov. Je dôležité si uvedomiť, že nemožno dosiahnuť aplikovanie výsledkov na celú komunitu vyznávačov čarodejníctva a vyvodené závery sú špecifické pre túto konkrétnu výskumnú vzorku. Musíme podotknúť, že tento výskum predstavuje iba malý a čiastočný prieskum danej témy. Počas analýzy sme sa niekoľkokrát zamysleli nad možnými rozšíreniami ďalšieho výskumu - a ako by konkrétne vyzerali výsledky, keby sme robili rozhovory s jednotlivcami z výrazne kontrastných koncov spektra presvedčení vo vyznávaní čarodejníctva a spirituality. Pokiaľ by sme sa mali rovnakej téme venovať na širšej škále, napr. v dizertačnej práci, rozhodne by sme sa pokúsili o oslovenie respondentov s protichodnými názormi.

Rozhovory neboli neoceniteľným zdrojom dát iba pre našu prácu – domnievame sa, že mali vplyv aj na nás ako výskumníkov. Veríme, že sme zároveň aj my našim respondentom poskytli nové a zaujímavé informácie, o ktorých možno doteraz nevedeli. Zaoberanie sa tak komplexnou témou, ponorenie sa do rozsiahlej literatúry a napokon stráviť hodiny rozhovormi s jednotlivcami, ktorí žijú podľa presvedčení založených na vyznávaní čarodejníctva, zanechali na nás ako výskumníkov trvalý a pozitívny vplyv.

ZÁVER

Táto diplomová práca si za cieľ stanovila preskúmať, ako používatelia TikToku, ktorí sa identifikujú ako praktizujúci čarodejníci, interagujú s čarodejníckym a neo-pohanským obsahom na tejto platforme a ako ho vnímajú.

Teoretická časť tejto práce sa na začiatku zameriavala na teoretické priblíženie čarodejníctva a alternatívnych spirituálnych praktík. Ponorili sme sa do skúmania najvýznamnejších nových náboženstiev a hnutí v rámci hlavného prúdu neo-pohanskej komunity, konkrétne Wicca a hnutia New Age. V rámci tej istej kapitoly sme skúmali historický kontext čarodejníctva - predovšetkým hony na čarodejnice a s nimi súvisiace súdne procesy, ktoré sa odohrali v 14. až 16. storočí, pričom sme zdôraznili politický charakter týchto udalostí. Venovali sme sa aj vplyvnému textu *Malleus Maleficarum*, ktorý zohral významnú úlohu pri identifikácii čarodejníč, ale v súčasnosti je známy predovšetkým pre mizogýnnu náтуру tejto príručky. V štúdiu sme ďalej skúmali prepojenie medzi náboženstvom a populárnou kultúrou, pričom sme zdôraznili, ako sa v spoločnosti prelínajú. Tri podkapitoly boli venované ilustrácii toho, ako bolo čarodejníctvo vždy kultúrnym aspektom vyjadreným prostredníctvom hudby, literatúry a kinematografie.

Druhá kapitola našej práce sa v úvode progresívnych hnutí, vychádzajúcich z čarodejníctva a spirituálnych presvedčení. Tieto zahŕňajú spirituálne praktiky na podporu liberalizmu, inkluzívnosti, ekológie a demokracie. Následne sme sa ponorili do post-faktického sveta a skúmali význam používania pohanskej symboliky ako nástroja pravicovej politiky. Uviedli sme príklady prepojení medzi okultizmom a nacizmom, pričom sme zdôraznili, ako bola pohanská symbolika začlenená do vizuálnych reprezentácií tradicionalistických a nacistických ideológií. Okrem toho sme sa zaoberali novými trendami na sociálnych sieťach, akými sú napr. „tradwives“ a využívanie estetiky cottagecore na podporu tradičných rodových rolí a antifeministickej a mizogýnnej agendy. Kľúčové ťažisko našej práce pojednávalo o fenoméne konšpirituality, ktorý sa podľa teoretického hľadiska nachádza na pomedzí medzi pravicovými ideológiami a liberálnym, západným pohľadom na čarodejníctvo a neo-pohanstvo, ktoré dnes prevažuje v mainstrame. V rámci tejto podkapitoly sme zmienili aj ezoterickú scénu v Českej republike.

Tretia kapitola našej práce sa zaoberala alternatívnou spiritualitou v oblasti sociálnych médií. Opisovali sme, ako sa náboženstvo prispôbilo novým digitálnym platformám a technológiám, pričom sme zdôraznili úlohu online komunít pri konštruovaní individuálnych a skupinových identít. Poukázali sme na potenciál online covenov, ktoré

v súčasnosti umožnili osamelým praktizujúcim spojiť sa s podobne zmýšľajúcimi jednotlivcami, ale predstavili sme aj možné obmedzenia v rámci čarodejníckej komunity. V podkapitolách sme sa zaoberali algoritmi a vplyvom TikToku, pričom sme poukázali na rôzne spôsoby zverejňovania obsahu a jeho výsledné účinky. Ďalšia z podkapitol pojednávala o komercializácii čarodejníctva a jeho medializácii, pričom sme sa inšpirovali prácami o tradičnom čarodejníctve a jeho porovnaníach s jeho komodifikovanými obdobami. Zistili sme, že čarodejníctvo bolo vždy spojené s komercializáciou prostredníctvom populárnej kultúry a predaja rôznych literárnych žánrov. Teoretickú časť sme uzatvorili jasným posolstvom, ktoré prevládalo v súčasnej literatúre a výskumoch o čarodejníctve: veriaci v toto remeslo stále existujú a už necítia potrebu skrývať sa.

Vykonalí sme kvalitatívny výskum s cieľom zistiť, ako sa čarodejníctvo vyznávajúci jednotlivci zapájajú do čarodejníckeho a neo-pohanského obsahu na TikToku, a ako tento ovplyvňuje ich skúsenosti a presvedčenia. Náš výskum zahŕňal hĺbkové rozhovory a metódu trace interview. Na analýzu zozbieraných dát a zodpovedanie výskumných otázok sme použili interpretatívnu fenomenologickú analýzu (IPA). Okrem toho sme vizuálne hodnotili tri účty na TikToku, ktoré sa špecializujú na čarodejníctvo a spirituálny obsah, čím sme získali bližší prehľad o typoch obsahu súvisiacich s týmito témami na platforme. Podrobne sme opísali priebeh rozhovoru a poskytli relevantné informácie o účastníkoch, ktorí pozitívne reagovali na našu výzvu zúčastniť sa na štúdiu.

V analytickej časti našej práce sme v rámci predvýskumu spravili rozbor troch vybraných účtov na TikToku a poskytli prehľad ich obsahu. Potom sme pristúpili k zodpovedaniu našich výskumných otázok a prezentovali sme zistenia z analýzy. Tieto zistenia a relevantné citácie našich respondentov sme prepojili s existujúcou literatúrou, čím sme podporili ich tvrdenia a poskytli analytickejšie a interpretačnejšie chápanie výskumnej témy. Väčšina našich respondentov zdieľala podobné názory a skúsenosti týkajúce sa čarodejníckeho a neo-pohanského obsahu na TikToku, pričom zdôrazňovali jeho vplyv na ich každodenný život, rituály a vieru. Rozmanitý obsah na platforme priniesol čarodejníctvo do hlavného prúdu a má potenciál osloviť širšie publikum. Respondenti prejavili ich vnímanie trendu dezinformácií a konšpirácií ako neodmysliteľnej súčasť svojej skúsenosti na tejto platforme. Hoci si uvedomujú potenciálnu škodlivosť takéhoto obsahu, mnohí s ním stále interagujú ako s formou zábavy. V zmysle čarodejníctva a pravicových ideológií respondenti tieto interpretovali predovšetkým ako estetické voľby a nie ako politické vyhlásenia. Často si neuvedomujú používanie pohanskej symboliky v krajne pravicových

ideológiach na TikToku. Hoci si uvedomujú trendy ako „tradwife“, vnímajú ich ako glorifikáciu minulosti a niekedy silne antifeministické. Uprednostňujú obsah, ktorý zdôrazňuje pozitívne, feministické, inkluzívne a rozmanité aspekty čarodejníctva a spirituality. Vnímanie a hodnotenie komercializácie pohanstva a čarodejníctva na TikToku bolo najviac rôznorodé. Hoci respondenti uznávajú, že mnohí jednotlivci dnes používajú obsah súvisiaci s čarodejníctvom ako prostriedok príjmu, zároveň vyjadrili nespokojnosť s vykorisťovateľskými alebo neautentickými praktikami tvorcov takéhoto obsahu. Prejavili obavy o dôveryhodnosť, integritu a komodifikáciu duchovných zážitkov.

Je však dôležité poznamenať, že vzory pozorované v našich rozhovoroch nemožno zovšeobecniť na celú čarodejnícku a neo-pohanskú komunitu na TikToku. Domnievame sa, že je potrebný ďalší výskum, nakoľko chápanie a osobné presvedčenie v oblasti náboženstva sú komplexné záležitosti, ktoré si vyžadujú dôkladné skúmanie na pochopenie ľudských skúseností.

SUMMARY

This thesis set out to explore how TikTok users who identify as practicing witches interact with and perceive witchcraft and neo-pagan content on the platform.

The theoretical part of this thesis initially focused on the theoretical introduction of witchcraft and alternative spiritual practices. We delved into an examination of the most prominent new religions and movements within the mainstream neo-pagan community, namely Wicca and the New Age movement. Within the same chapter, we explored the historical context of witchcraft - in particular the witch hunts and related trials that took place between the 14th and 16th centuries, highlighting the political nature of these events. We have also addressed the influential text *Malleus Maleficarum*, which played a significant role in the identification of witches, but is now primarily known for the misogynistic nature of this handbook. In the study, we further explored the connection between religion and popular culture, highlighting how they are intertwined in society. Three subchapters were devoted to illustrating how witchcraft has always been a cultural aspect expressed through music, literature, and cinema.

The second chapter of our thesis introduces progressive movements based on witchcraft and spiritual beliefs. These include spiritual practices in support of liberalism, inclusivity, ecology and democracy. We then delved into the post-factual world and explored the significance of the use of pagan symbolism as a tool of right-wing politics. We provided examples of the links between occultism and Nazism, highlighting how pagan symbolism was incorporated into visual representations of traditionalist and Nazi ideologies. In addition, we discussed new trends on social media such as "tradwives" and the use of cottagecore aesthetics to promote traditional gender roles and anti-feminist and misogynist agendas. A key focus of our work has been on the phenomenon of conspirituality, which, according to theoretical perspectives, is located at the boundary between right-wing ideologies and the liberal, Western view of witchcraft and neo-paganism that is prevalent in the mainstream today. Within this subchapter we have also mentioned the esoteric scene in the Czech Republic.

The third chapter of our thesis dealt with alternative spirituality in social media. We described how religion has adapted to new digital platforms and technologies, highlighting the role of online communities in the construction of individual and group identities. We

highlighted the potential of online covens to enable lone practitioners to connect with like-minded individuals in community, but we also presented the potential limitations within the witchcraft community. In subchapters, we discussed the algorithms and impact of TikTok, highlighting the different ways in which content is published and its resulting effects. Another of the subchapters discussed the commercialization of witchcraft and its media coverage, drawing inspiration from works on traditional witchcraft and comparisons with its commodified counterparts. We found that witchcraft has always been linked to commercialization through popular culture and the sale of various literary genres. We concluded the theoretical section with a clear message that has been prevalent in contemporary literature and research on witchcraft: believers in the craft still exist and no longer feel the need to hide.

We conducted qualitative research to explore how witchcraft-practising individuals engage with witchcraft and neo-pagan content on TikTok, and how this influences their experiences and beliefs. Our research involved in-depth interviews and a trace interview method. We used Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) to analyse the data collected and answer the research questions. In addition, we visually assessed three accounts on TikTok that specialize in witchcraft and spiritual content, giving us a closer look at the types of content related to these topics on the platform. We detailed the interview process and provided relevant information about the participants who responded positively to our invitation to participate in the study.

In the analytical part of our work, we analyzed three selected accounts on TikTok and provided an overview of their content as part of our pre-research. We then proceeded to answer our research questions and present the findings from the analysis. We linked these findings and relevant quotations from our respondents to the existing literature to support their claims and provide a more analytical and interpretive understanding of the research topic. The majority of our respondents shared similar views and experiences regarding witchcraft and neo-pagan content on TikTok, highlighting its impact on their daily lives, rituals and beliefs. The diverse content on the platform has brought witchcraft into the mainstream and has the potential to reach a wider audience. Respondents demonstrated their perception of the trend of misinformation and conspiracies as an inherent part of their experience on the platform. Although they are aware of the potential harmfulness of such content, many still interact with it as a form of entertainment. In terms of witchcraft and right-wing ideologies, respondents interpreted these primarily as aesthetic choices rather

than political statements. They are often unaware of the use of pagan symbolism in far-right ideologies on TikTok. Although they are aware of the trends as „tradwife“, they see them as a glorification of the past and sometimes strongly anti-feminist. They favor content that emphasizes the positive, feminist, inclusive, and diverse aspects of witchcraft and spirituality. Perceptions and evaluations of the commercialization of paganism and witchcraft at TikTok were the most varied. While acknowledging that many individuals today use witchcraft-related content as a means of income, respondents also expressed dissatisfaction with the exploitative or inauthentic practices of the creators of such content. They expressed concerns about the credibility, integrity, and commodification of spiritual experiences.

It is important to note, however, that the patterns observed in our interviews cannot be generalized to the entire witchcraft and neo-pagan community on TikTok. We believe that further research is needed, as understanding and personal beliefs in the area of religion are complex matters that require careful investigation to understand the human experience.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Aitamurto K & Gaidukov A (2013) *'Russian Rodnoverie: Six Portraits of a Movement'*. In Aitamurto K & Simpson S (Eds.) *Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe* (pp. 146-163). New York: Routledge. ISBN 978-1-84465-662-2
- Arnold J (2019) *Mysteries of Eurasia: The Esoteric Sources of Alexander Dugin and the Yuzhinsky Circle*. Diplomová práca. Amsterdam: University of Amsterdam. Department of Religious Studies. Faculty of Humanities.
- Bazeley P (2013) *Qualitative Data Analysis: Practical Strategies*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84920-303-6
- Belk R (2020) *'Commodification as a Part of Marketization'*. In Chaudhuri HR & Belk RW (Eds.) *Marketization: Theory and Evidence from Emerging Economies* (pp. 31-74). Singapore: Springer. ISBN 978-981-15-4514-6
- Ben-Yehuda N (1980) *The European Witch Craze of the 14th to 17th Centuries: A Sociologist's Perspective*. *American Journal of Sociology*, 86(1). Pp 1-31. dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2778849>
- Braun V & Clarke V (2006) *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). Pp 77-101. dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun V & Clarke V (2013) *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84787-582-2
- Beres D, Remski M & Walker J (2023) *Conspirituality: How New Age Conspiracy Theories Became a Health Threat*. New York: Hachette Book Group. ISBN 9781541703001
- Berger HA & Ezzy D (2007) *Teenage Witches: Magical Youth And The Search For The Self*. London: Rutgers University Press. ISBN-13 978-0-8135-4021-4
- Berger HA (2019) *Solitary Pagans: Contemporary Witches, Wiccans, and Others Who Practice Alone*. Columbia: University of South Carolina Press. ISBN 978-1-64336-010-2
- Bosveld E (2021) *Positive Vibes Only: The Downsides of a Toxic Cure-All*. dostupné z: https://sandberg.nl/media/document/original/positivevibesonly_evabosveld.pdf
- Broedel HP (2003) *The Malleus Maleficarum and the Construction of Witchcraft*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0 7190 6441 4
- Bucher T (2018) *If . . . Then: Algorithmic Power and Politics*. New York: Oxford University Press. ISBN 9780190493042
- Chung D, Chen Y & Meng Y (2023) *Perceived Information Overload and Intention to*

Discontinue Use of Short-Form Video: The Mediating Roles of Cognitive and Psychological Factors. Behavioral Sciences, 13(1). dostupné z: <https://doi.org/10.3390/bs13010050>

Clark TR (2023) 'Introduction: What is Religion? What is Pop Culture? How Are They Related?'. In Coody ER, Clanton Jr. DW & Clark TR (Eds.) *Understanding Religion and Popular Culture. 2nd edition* (pp. 1-14). New York: Routledge. ISBN 978-1-003-07972-9

Cotter K. et al. (2022) *In FYP We Trust: The Divine Force of Algorithmic Conspiratorship*. International Journal of Communication. Vol. 16. Pp 2911-2934. dostupné z: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/19289/3798>

Couldry N & Hepp A (2017) *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press. ISBN 978-0-7456-8131-3

Cowan DE (2004) 'Contested Spaces: Movement, Countermovement, and E-Space Propaganda'. In Dawson LL & Cowan DE (Eds.) *Religion Online: Finding Faith on the Internet* (pp. 255-272). London: Routledge. ISBN 0-415-97021-0

Cowan DE (2005) *Cyberhenge: Modern Pagans on the Internet*. New York: Routledge. ISBN 0-203-31345-3

Creswell JW & Poth CHN (2018) *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. 4th edition. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-5063-3020-4

Crowley V (1995) 'Wicca as Modern-Day Mystery Religion'. In Hardman CH & Harvey G (Eds.) *Paganism Today* (pp. 81-93). London: Thorsons. ISBN 0-7225-3233-4

Cush D (2007) *Consumer witchcraft: are teenage witches a creation of commercial interests?* Journal of Beliefs & Values, 28(1). Pp 45-53. dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13617670701251439>

Danesi M (2019) *Popular Culture: Introductory Perspectives. Fourth Edition*. Lanham: Rowman & Littlefield. ISBN 9781538107447

de Blécourt W (2023) 'Witches on Screen'. In Davies O (Ed.) *The Oxford History of Witchcraft and Magic* (pp. 258-286). Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-288405-3

Dubois E & Ford H (2015) *Trace Interviews: An Actor-Centered Approach*. International Journal of Communication. Vol. 9. Pp 2067-2091. dostupné z: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/issue/view/11>

Durnová A (2019) *Understanding Emotions in Post-Factual Politics: Negotiating Truth*. Glos: Edward Elgar Publishing Limited. ISBN 978-1-78811-482-0

Elley B (2022) *Myth and conspiracy among the alt-right: a five-year observation of 4chan's*

/pol/. Dizertačná práca. Canterbury: University of Canterbury. Faculty of Arts.

Ezzy D (2001) *The Commodification of Witchcraft*. Australian Religion Studies Review. Pp 31–44. dostupné z:

<https://openjournals.library.sydney.edu.au/index.php/ARSR/article/view/8944/0>

Ezzy D (2006) *White Witches and Black Magic: Ethics and Consumerism in Contemporary Witchcraft*. Journal of Contemporary Religion, 21(1). Pp 15-31. dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13537900500381609>

Farias M (2004) *A Psychological Study of New Age Practices and Beliefs*. Dizertačná práca. Oxford: University of Oxford. Jesus College.

Farkas J & Schou J (2020) *Post-Truth, Fake News and Democracy: Mapping the Politics of Falsehood*. New York: Routledge. ISBN 978-0-429-31734-7

Farrell-Molloy J (2022) *From blood to soil to ecogram: A thematic analysis of eco-fascist subculture on Telegram*. Diplomová práca. Univerzita Karlova. Fakulta sociálnych vied.

Faxneld P (2017) *Satanic Feminism: Lucifer as the Liberator of Woman in Nineteenth-Century Culture*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-066449-7

Federici S (2004) *Caliban and the Witch*. New York: Autonomedia. ISBN 1-57027-059-7

Gilhus IS (2014) "'All over the place': the contribution of New Age to a spatial model of religion". In Sutcliffe SJ & Gilhus IS (Eds.) *New Age Spirituality: Rethinking Religion* (pp. 35-49). New York: Routledge. ISBN 978-1-84465-714-8

Goldman AJ (2022) 'Post-Truth Implications for COVID-Era Healthcare: Verification, Trust, and Vaccine Skepticism'. In Ehsani S, Glauner P, Plugmann P & Thieringer FM (Eds.) *The Future Circle of Healthcare AI, 3D Printing, Longevity, Ethics, and Uncertainty Mitigation* (pp. 129-146). Cham: Springer. ISBN 978-3-030-99838-7

Greenwood S (2000) *Magic, Witchcraft and the Otherworld: The Anthropology*. New York: Berg. ISBN 1-85973-450-2

Goodare J (2016) *The European Witch-Hunt*. New York: Routledge. ISBN 978-1-315-56045-8

Goodrick-Clarke N (2002) *Black Sun: Aryan Cults, Esoteric Nazism and the Politics of Identity*. New York: New York University Press. ISBN 0-8147-3124-4

Goodrick-Clarke N (2004) *The Occult Roots of Nazism: Secret Aryan Cults and their Influence on Nazi Ideology*. London: Tauris Parke Paperbacks. ISBN 1-86064-973-4

Granhölm K (2013) 'The Secular, the Post-Secular and the Esoteric in the Public Sphere'. In Aspren E & Granhölm K (Eds.) *Contemporary Esotericism* (pp. 309-329). Sheffield:

- Equinox Publishing Ltd. ISBN 978-1-908049-32-2
- Habermas J (2008) *Notes on the Post-Secular Society*. *New Perspectives Quarterly*. Vol. 25. Pp 17-29. dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5842.2008.01017.x>
- Harding S (2008) *Sciences From Below: Feminisms, Postcolonialities, and Modernities*. London: Duke University Press. ISBN 978-0-8223-4282-3
- Hardman CH (1995) 'Introduction by Charlotte Hardman'. In Hardman CH & Harvey G (Eds.) *Paganism Today* (pp. ix-xix). London: Thorsons. ISBN 0-7225-3233-4
- Heelas P (1996) *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. ISBN 0-631-19332-4
- Helland CH (2004) 'Popular Religion and the World Wide Web: A Match Made 2 in (Cyber) Heaven'. In Dawson LL & Cowan DE (Eds.) *Religion Online: Finding Faith on the Internet* (pp. 23-36). London: Routledge. ISBN 0-415-97021-0
- Hendl J (2005) *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2
- Hill A (2011) *Paranormal Media: Audiences, Spirits and Magic in Popular Culture*. New York: Routledge. ISBN 0-203-83639-1
- Hoover SM (2006) *Religion in the Media Age*. New York: Routledge. ISBN 978-0-203-50320-1
- Hutton R (2013) 'Witchcraft and Modernity'. In Nenonen M & Toivo RM (Eds.) *Writing Witch-Hunt Histories: Challenging the Paradigm* (pp. 191-212). *Studies in Medieval and Reformation Traditions*. Vol. 173. ISBN 978-90-04-25791-7
- Jenkins H (2006) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press. ISBN 0-8147-4281-5
- Kakutani M (2018) *The Death of Truth: Notes on the Falsehood in the Age of Trump*. New York: Tim Duggan Books. ISBN 9780525574842
- King U (2004) 'Feminist and Eco-feminist Spirituality'. In Partridge CH (Ed.) *Encyclopedia of New Religions: New Religious Movements, Sects and Alternative Spiritualities* (pp. 379-384). Oxford: Lion Publishing plc. ISBN 0-7459-5073-6
- Latzko-Toth G, Bonneau C & Millette M (2022) 'Small Data, Thick Data: Data Thickening Strategies for Social Media Research'. In Quan-Haase A & Sloan L (Eds.) *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods. 2nd edition* (pp. 157-172). London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-5297-2096-9
- Love NS (2020) *Shield Maidens, Fashy Femmes, and TradWives: Feminism, Patriarchy,*

- and *Right-Wing Populism*. *Frontiers in Sociology*. Vol. 5. dostupné z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2020.619572/full>
- Lövheim M (2004) 'Young People, Religious Identity, and the Internet'. In Dawson LL & Cowan DE (Eds.) *Religion Online: Finding Faith on the Internet* (pp. 59-74). London: Routledge. ISBN 0-415-97021-0
- Laruelle M (2015) *The Iuzhinskii Circle: Far-Right Metaphysics in the Soviet Underground and Its Legacy Today*. *The Russian Review*, 74(4). Pp 563-580 dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43662363>
- Magliocco S (2012) 'Neopaganism'. In Hammer I & Rothstein M (Eds.) *The Cambridge Companion To New Religious Movements* (pp. 150-166). Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-14565-7
- McGuire MB (2008) *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. New York: Oxford University Press, Inc.
- McIntyre L (2018) *Post-Truth*. Cambridge: MIT Press. ISBN 9780262535045
- McQuail D (2010) *Mass Communication Theory. 6th edition*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84920-292-3
- Miller CH (2022) *How Modern Witches Enchant TikTok: Intersections of Digital, Consumer, and Material Culture(s) on #WitchTok*. *Religions*, 13(2): 118. dostupné z: <https://doi.org/10.3390/rel13020118>
- Moore S & Roberts A (2022) *The Rise of Ecofascism: Climate Change and the Far Right*. Cambridge: Polity Press. ISBN 978-1-5095-4538-4
- Morales H (2007) *Classical Mythology: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-280476-1
- Northrup AL (1997) *Ritualizing Women*. Cleveland: The Pilgrim Press. ISBN 0-2898-1213-X
- Partridge CH (2004) *The Re-Enchantment of the West. Vol. 1. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&T Clark International. ISBN 0-567-08408-6
- Partridge CH (2005) *The Re-Enchantment of the West. Vol. 2. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&T Clark International. ISBN 0-567-04133-6
- Possamai A (2000) *A Profile of New Agers: Social and Spiritual Aspects*. *Journal of Sociology*, 36(3). dostupné z:

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/144078330003600306>

Possamai A (2005) *Religion and Popular Culture: A Hyper-Real Testament*. Brussels: Peter Lang P.I.E. ISBN 978-3-0352-6259-9

Quilty EL (2019) *Everyday witches: identity and community among young Australian women practising witchcraft*. Dizertačná práca. Newcastle: The University of Newcastle. Faculty of Humanities and Social Sciences.

Ray PH & Anderson SR (2000) *Cultural Creatives: How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Harmony Books. ISBN 0-609-60467-8

Renser B & Tiidenberg K (2020) *Witches on Facebook: Mediatization of Neo-Paganism*. Social Media + Society. Vol. 6. dostupné z: <https://doi.org/10.1177/2056305120928514>

Rivers N (2017) *Postfeminism(s) and the Arrival of the Fourth Wave*. London: The Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-59812-3

Rubin HJ & Rubin IS (2012) *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-4129-7837-8

Ryan K & Tileva A (2022) *Taking the past out of the pastoral: TikTok's queer 'cottagecore' culture and performative placemaking*. Queer Studies in Media & Popular Culture, 7(3). dostupné z: https://doi.org/10.1386/qsmpe_00077_1

Salomonsen J (2002) *Enchanted Feminism: Ritual, Gender and Divinity among the Reclaiming Witches of San Francisco*. London: Routledge. ISBN 0-203-16028-2

Schellewald A (2021) *Communicative Forms on TikTok: Perspectives From Digital Ethnography*. International Journal of Communication. Vol. 15. Pp 1437–1457. dostupné z: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/16414/3389>

Senholt JCH (2013) *'Radical Politics and Political Esotericism: The Adaptation of Esoteric Discourse within the Radical Right'*. In Asprem E & Granholm K (Eds.) *Contemporary Esotericism* (pp. 244-264). Sheffield: Equinox Publishing Ltd. ISBN 978-1-908049-32-2

Siapera E (2019) *Online Misogyny as Witch Hunt: Primitive Accumulation in the Age of Techno-capitalism*. In Siapera E & Ging D (Eds.) *Gender Hate Online: Understanding the New Anti-Feminism* (pp. 21-44). London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-96226-9

Smulowitz S (2017) *'Interview Guide'*. In Matthes J, Davis CS & Potter EF (Eds.) *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*. dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118901731.iecrm0124>

Stone AM (2013) *Thou Shalt Not: Treating Religious Trauma and Spiritual Harm With*

Combined Therapy. Eastern Group Psychotherapy Society, 37(4). Pp 323-337. dostupné z: <https://doi.org/10.13186/group.37.4.0323>

Sutcliffe SJ (2014) *'New Age, world religions and elementary forms'*. In Sutcliffe S J & Gilhus IS (Eds.) *New Age Spirituality: Rethinking Religion* (pp. 17-34). New York: Routledge. ISBN 978-1-84465-714-8

Sykes S & Hopner V (2024) *Tradwives: Right-Wing Social Media Influencers*. Journal of Contemporary Ethnography. Pp 1-35. dostupné z: <https://doi.org/10.1177/08912416241246273>

Szilágyi T (2015) *'Emerging Identity Markets of Contemporary Pagan Ideologies in Hungary'*. In Rountree K (Ed.) *Contemporary Pagan and Native Faith Movements in Europe: Colonialist and Nationalist Impulses* (pp. 154-174). New York: Berghahn Books. ISBN 978-1-78238-647-6

Taylor B (2020) *'Alt-right ecology: Ecofascism and far-right environmentalism in the United States.'* In Forchtner B (Ed.) *The Far Right and The Environment: Politics, Discourse and Communication* (pp. 275-292). New York: Routledge. ISBN 978-1-351-10404-3

Thorleifsson C (2023) *'Innocence Reinvented: Far-Right Myth-Making in Hungary'*. In Niklasson E (Ed.) *Polarized Pasts: Heritage and Belonging in Times of Political Polarization* (pp. 50-68). New York: Berghahn Books. ISBN 978-1-80073-849-2

von Stuckrad (2013) *'Discursive Transfers and Reconfigurations: Tracing the Religious and the Esoteric in Secular Culture'*. In Asprem E & Granholm K (Eds.) *Contemporary Esotericism* (pp. 226-243). Sheffield: Equinox Publishing Ltd. ISBN 978-1-908049-32-2

Walach H (2021) *'Experience and information: thoughts on spirituality in a time of information flooding'*. In Isetti G et al. (Eds.) *Religion in the Age of Digitalization: From New Media to Spiritual Machines* (pp. 155-164). New York: Routledge. ISBN 978-0-367-80922-5

Ward CH & Voas D (2011) *The Emergence of Conspirituality*. Journal of Contemporary Religion, 26(1). Pp 103-121. dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13537903.2011.539846>

Warren Á (2020) *Altars for the Morrigan: the legitimizing agency of a goddess in the networked flow of authority of a YouTube sub-culture*. Journal of Contemporary Religion, 35(2). Pp 287-305. dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13537903.2020.1761632>

Wendling M (2018) *Alt-Right: From 4chan to the White House*. London: Pluto Press. ISBN 978 1 7868 0236 1

Willin MJ (2004) *Music in Pagan and Witchcraft Ritual and Culture*. Dizertačná práca.

Bristol: University of Bristol. School of Humanities.

York M (1995) *'New Age and Paganism'*. In Hardman CH & Harvey G (Eds.) *Paganism Today* (pp. 157-168). London: Thorsons. ISBN 0-7225-3233-4

INTERNETOVÉ ZDROJE

Bittner P (2020) *Ezosplaining Jaroslava Duška*. Denník Referendum. dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/31281-ezosplaining-jaroslava-duska>

DeMain B (2023) „*It was if Merlin himself could not have concocted a spell more perfect*“: *how Stevie Nicks turned to mythology to conjure up Fleetwood Mac's Rhiannon*. Louder Sound Magazine. dostupné z: <https://www.loudersound.com/features/fleetwood-mac-rhiannon>

Donahue A T (2015) *'We are the weirdos': how witches went from evil outcasts to feminist heroes*. The Guardian. dostupné z: <https://www.theguardian.com/film/2015/aug/28/witches-evil-outcasts-feminist-heroes-pop-culture>

Elliot B (2022) *Harry Potter: Harmless Christian Novel or Doorway to the Occult?* The Christian Broadcasting Network. dostupné z: <https://www2.cbn.com/article/religion/harry-potter-harmless-christian-novel-or-doorway-occult>

Horon S (2023) *Taylor Swift jokes she is 'never beating the sorcery allegations' after a jet appeared in the sky as she was singing about a plane during Argentina show*. Daily Mail Online. dostupné z: <https://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-12746611/Taylor-Swift-jokes-never-beating-sorcery-allegations.html>

Kelly A (2018) *The Housewives of White Supremacy*. The New York Times. dostupné z: <https://www.nytimes.com/2018/06/01/opinion/sunday/tradwives-women-alt-right.html>

Kim D (2018) *The Alt-Right and Medieval Religions*. Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs. dostupné z: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/the-alt-right-and-medieval-religions>

Kolářová M (2023) *Žít Ekofeminismus*. A2. dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/zit-ekofeminismus>

Mikýřova úžasná pouť internetem. „*Helena Houdová - EZO Kněžna Posvátného Podvodu*.” May 2, 2022. 25:16. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=sf7wvxyhsZA>

Mladá M (2021) *Helena Houdová prý zná lék na rakovinu. Stačí zázračná voda, tvrdí*. Přehledně 24. dostupné z: <https://www.prehledne24.cz/celebrity/helena-houdova-pry-zna-lek-na-rakovinu-staci-zazracna-voda-tvrdi/>

Šubrtová D (2021) *Dušek: Očkovat se nenechám. Indiáni raději zemřeli, než se nechat zotročit.* iDnes.cz. dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/jaroslav-dusek-ockovani-covid-vakcinace-nemoc-leky.A210607_100623_lidicky_sub

Zárodňanský R (2023) *Rakovina je volba lidí, kteří nenávidí život, tvrdí Dušek. Kritizuje ho i Hřebejk.* iDnes.cz. dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/jaroslav-dusek-rakovina-cestmir-strakaty-jan-hrebejk.A230718_145441_lidicky_zar

SCHVÁLENO

5.10.23
MT

Institut komunikačných štúdií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce																
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:																
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Haljaková Adriana	Razítko podatelny: <table border="1" style="margin: auto;"> <tr> <td colspan="3" style="text-align: center;">Univerzita Karlova</td> </tr> <tr> <td colspan="3" style="text-align: center;">Fakulta sociálních věd</td> </tr> <tr> <td>Došlo dne:</td> <td style="text-align: center;">11 -09- 2023</td> <td style="text-align: right;">-1-</td> </tr> <tr> <td>Čj:</td> <td style="text-align: center;">220</td> <td style="text-align: right;">Příloh:</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Přiděleno:</td> </tr> </table>	Univerzita Karlova			Fakulta sociálních věd			Došlo dne:	11 -09- 2023	-1-	Čj:	220	Příloh:	Přiděleno:		
Univerzita Karlova																
Fakulta sociálních věd																
Došlo dne:		11 -09- 2023	-1-													
Čj:	220	Příloh:														
Přiděleno:																
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2022																
Fakultní e-mail diplomantky/diplomanta: 46461910@fsv.cuni.cz																
Studijní program/forma studia: Mediální studia (ND_MS), navazující magisterské, distanční																
Název práce v češtině: Moderné čarodejníctvo a alternatívna spiritualita vo svete digitálnych médií																
Název práce v angličtině: Modern witchcraft and alternative spirituality in the world of digital media																
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2022/2023) (diplomovou práci je možné obhajovat <u>nejdříve</u> šest měsíců od schválení tezi) LS 2023/2024																
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Čarodejníctvo a tradičné okultistické praktiky sa stali významnými prvkami v oblasti populárnej kultúry. Už od útleho veku sme vystavovaní príbehom o pohanstve a jeho formách, a to v najrôznejších spracovaniach (napr. knižná séria <i>Harry Potter</i> , televízne seriály ako <i>Charmed</i> či hudobné hity <i>Rhianon od Fleetwood Mac</i> a iné). Sú neustále prítomnými témami, a to napr. v tvorbe pre deti. Avšak, je poukazované na to, že žijúce čarodejnice sú medzi nami – a s novou dobou ich je vidieť stále viac. Prostredníctvom sociálnych sietí vykonávajú svoje remeslo a budujú si úspešné platformy. Hoci alternatívna spiritualita nie je novým pojmom, medzi ľuďmi si získava značnú popularitu. Záujem zvyčajne vyvolávajú televízne programy, knihy a dnes práve Internet a sociálne siete, ktoré ponúkajú jednoduchú a často dostupnú cestu pre učenie sa a nachádzanie ďalších, ktorí zdieľajú rovnaké presvedčenia. Literatúra a výskumy o tzv. <i>New Age tradíciách</i> sa zväčša zameriavajú na ich pôvod, zmeny, ktoré oproti ich tradičným formám nastali v praktikovaní a na kultúrne prisvojenie, ktoré sa objavuje s ich existenciou v mainstreame. Chcela by som sa zamerať na to, ako ľudia vnímajú tento obsah online, prečo ho vyhľadávajú a čo si myslia o čarodejníctve a pohanských praktikách v online svete. Zároveň, ak sú vnímané v rámci spoločnosti, diskurzov, faktickosti či populistických prístupov. Nakoľko nám Internet ponúka možnosti pre preskúmanie alternatívnych foriem spirituality a iných duchovných praktík, celkovo nám umožňuje ľahší prístup k materiálom, ktorý môže formovať a meniť vnímanie toho v čo veríme, ovplyvňovať naše rozhodnutia a zároveň nám priniesť nové znalosti, ktoré môžeme zapojiť do nášho každodenného fungovania.																
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Cieľom diplomovej práce je zistiť, ako používatelia sociálnej siete TikTok interagujú s čarodejníckym a alternatívnym spirituálnym obsahom a aký vplyv má na ich názory, náboženské presvedčenie a ich dennú rutinu. Rovnako pojednáva o výskyte dezinformácií, honbe za sledovanosťou, využívaníu spirituálnych tém pre populizmus a celkového rozvoja <i>konšpirituality</i> . Jedná sa tak napríklad o priame vyhľadávanie kúziel, vykladanie tarotových kariet, denné horoskopy, ale aj tradičné <i>babské recepty</i> pre uzdravenie, politické angažovanie a náhodné objavenie sa na stránkach <i>for you page</i> používateľov vďaka algoritmu. Diplomová práca sa má zamerať na analýzu tohto vnímania u vyznávačov čarodejníctva a na to, ako naň nazerajú z rôznych hľadísk. Diplomová práca sa tak zaoberá problematikou toho, ako sú čarodejníctvo a spiritualita vnímané na sociálnych sieťach a ako je percipovaný ich narastajúci výskyt v spoločnosti, a teda v prítomnosti																

najväčších a medzinárodne najrozšírenejších náboženstiev, vedy, politiky a kultúry.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

Úvod

Teoretická část

1. Čarodějnictvo a formy alternativní spirituality

(kapitola sa bude zameriavať na priblíženie tradičného vyznávania čarodějníctva a iných foriem spirituality, ako tieto boli vyobrazované, ich praktiky, existencia a akceptovanie v minulej spoločnosti, napr. hon na čarodějnice v Európe a vo svete, ľudová mágia a pod.

- okrem iného bude pojednávať o reprezentácii a spracovaní tematiky spojenej s čarodějníctvom vo formách populárnej kultúry – hudba, literatúra, kinematografia a pod.)

2. Spoločnosť a vnímanie čarodějníctva

(kapitola bude približovať problematiku čarodějníctva v zmysle vedy a zdravotníctva a teda popieranie alebo naopak podporu vedeckých faktov, ale aj populizmu a moderných foriem honby na čarodějnice a oslavy mytológií)

3. Alternatívna spiritualita na sociálnych sieťach

(kapitola priblíži technologické aspekty fungovania algoritmov na internete a sociálnych sieťach a rovnako nazrie na ich podiel pri tvorení názorov, politickej angažovanosti, šíreniu obsahov a tvorbe konšpiračných diskurzov/dezinformácií)

Praktická část

1. Cieľ výskumu

(kapitola priblíži problematiku skúmania a cieľ výskumu)

2. Metodológia výskumu

(v danej kapitole priblížime teoretické ukotvenie kvalitatívneho výskumu, výskumné otázky a metódu výskumu)

3. Analýza

(kapitola bude venovaná detailnému opisu a samotnej analýze zozbieraných dát)

4. Záver

(v záverečnej kapitole predstavíme výsledky výskumu a tieto budeme interpretovať)

Zhrnutie

Summary

Zoznam literatúry

Prílohy

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Předpokladom sledované TikTok účty:

@vanessaandheriphone / Vanessa Spiritual Tiktok Mama

@charmcaster333 / CharmCaster ☆

@moonstreetkits / Moon Street Kits

Respondenti k rozhovorom (10-15 respondentov)

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Virtuální etnografia vybraných profilov a hĺbkové rozhovory s aktívnymi sledujúcimi

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2–5 řádků):

BERES, D., REMSKI, M., WALKER, J. *Conspirituality: How New Age Conspiracy Theories Became a Health Threat*. New York: PublicAffairs. 2023. ISBN 9781541703001

Conspirituality pojednáva o novom fenoméne influencerov a sveta sociálnych sietí, v ktorom sa miešajú New Age praktiky s témami zdravia a ustanovujú politiku paranoje. Poukazuje na dezinformácie, zavádzanie, príbehy a konšpiračné teórie, ktoré boli v tomto zmysle zdieľané online napr. v spojení s pandemiou COVID-19 a ako rôzne podvody, kultúry a konšpirácie dominujú spirituálnym sféram.

BUCHER, Taina. *If...Then: Algorithmic Power and Politics*. New York: Oxford University Press. 2018. ISBN 9780190493059

Taina Bucher skúma špecifické spôsoby použitia algoritmov, ako aj kultúrne formy, ktoré vytvárajú. Nazerá na komplexné fungovanie algoritmov a ich života v spoločnosti – tie môžu byť aplikovateľné na sociálne siete či internetové vyhľadávanie. Publikácia sa nezaobrá iba technickými aspektami algoritmov, ale aj tým, ako sú využívané pri mocenských komunikáciách a spoločenských praktikách.

CAMPBELL, Heidi A. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. New York: Routledge. 2013. ISBN 978-0-203-08486-1

Publikácia sa zameriava na kritický prehľad štúdií náboženstva a nových médií. Poukazuje na náboženskú angažovanosť v mediálnej forme v hlavných svetových náboženstvách. Okrem toho sa venuje aj pohanstvu a na prípadových štúdiách ilustruje skúmanie digitálneho náboženstva v modernej dobe.

COODY, Elizabeth Rae, CLANTON Jr., Dan W. & CLARK, Terry Ray. *Understanding Religion and Popular Culture*. New York: Routledge. 2023. ISBN 978-1-003-07972-9

Understanding Religion and Popular Culture predstavuje náhľad do toho, akým spôsobom sú prepojené produkty populárnej kultúry s náboženskými myšlienkami a hodnotami. Nabáda ku kritickému premýšľaniu nad obsahom šíreným prostredníctvom hudby, televízie, videohier a pod. a opisuje vzťah medzi náboženskými témami a populárnou kultúrou, s ktorou sa denne stretávame.

GOODARE, Julian. *The European Witch-Hunt*. New York: Routledge. 2016. ISBN 9781315560458

Julian Goodare sa vo svojej knihe zaoberá problematikou tzv. *honov na čarodejnice* v Európe a Severnej Amerike, ktoré prebiehali zväčša na základe náboženského presvedčenia a motivácie zbožnej ideológie. Ponúka pohľad z rôznych vedeckých odvetví a opisuje dejiny lovu čarodejnic a v nich využívané praktiky. Taktiež na túto tému nazerá z hľadiska moderného prenasledovania.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. 2005. ISBN 80-7367-040-2

Príručka *Kvalitativní výzkum* predstavuje vstup do metód skúmania kvalitatívneho výskumu ako doplnku tradičných kvantitatívnych postupov alebo samostatného výskumného procesu, ktorý hľadá porozumenie založené na rôznych metodologických tradíciách skúmania určitého sociálneho alebo ľudského problému. Vo svojej publikácii opisuje kvalitatívne metódy zberu dát, ich kódovanie, vyhodnocovanie a interpretáciu.

RAY, Paul. H. & ANDERSON, Sherry Ruth. *The Cultural Creatives: How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Harmony Books. 2000. ISBN: 0-609-60467-8

Publikácia opisuje históriu rôznych sociálnych, environmentálnych a vedomostných hnutí 20. storočia a zmeny, ktoré pomohli uskutočniť. Zdôrazňuje úlohu *kultúrnych tvorcov* a rastúci význam týchto hnutí v spojení s osobnostným a kultúrnym rastom.

SUTCLIFFE, Steven J. *New Age Spirituality: Rethinking Religion*. New York: Routledge. 2014. ISBN 978-1-84465-714-8

Sutcliffe sa v knihe venuje štúdiu tzv. *New Age* ktorá je dnes široko rozšírená vo svete. Na „novú spiritualitu“ nazerá z hľadiska žitého náboženstva, ktoré má vďaka popularite v dnešnej spoločnosti

premenlivú povahu. Vníma ju ako rozptýlený fenomén, ktorý už neexistuje iba na okraji svetových náboženstiev, ale dostáva sa do ich stredu.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

GRYNYUKOVÁ, Olivia. *Reprezentace a recepce čarodějnictví z rukou moderní kinematografie*. Praha, 2022. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Soukup, Martin.

PROBOŠTOVÁ, Jana. *Světlo v dlani: Antropologická studie fenoménu Reiki*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie. Vedoucí práce Spalová, Barbora.

DYNDA, Jiří. *Bohové a běsi: Konstrukce slovanského pohanství ve středověkých písemných pramenech*. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Kozák, Jan.

MIKMEKOVÁ, Eliška. *Obráz čarodějnických procesů v české a chorvátské krásné literatuře*. Brno, 2019. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.

Datum / Podpis studenta/ky

4. 9. 2023

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

REITFOVÁ REVA
Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO VE VYHLÁŠCE ŘEDITELE INSTITUTU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO VÝTISKU DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU.

Zoznam príloh

Príloha č. 1: *Informovaný súhlas (formulár)*

Príloha č. 2: *Interview guide (zoznam)*

Príloha č. 1 – Informovaný súhlas (formulár)

INFORMOVANÝ SÚHLAS

Kontakt na výskumníka:

Bc. Adriana Haljaková, Inštitút komunikačných štúdií a žurnalistiky, Fakulta sociálnych vied, Univerzita Karlova, Smetanovo nábřeží 6, Praha 1, 110 01

Dostal/a som vysvetlenie účelu a postupu priebehu výskumu a mal/a som možnosť klásť otázky týkajúce sa mojej účasti v predmetnej štúdií. _____

Beriem na vedomie, že účasť vo výskume je spojená so zaznamenávaním zvukových záznamov. _____

Uvedomujem si, že zozbierané údaje o mne budú zahŕňať môj vek a pohlavie. _____

Je mi známe, že účasť na tomto výskume je úplne dobrovoľná a mám právo kedykoľvek počas rozhovoru z akéhokoľvek dôvodu odstúpiť bez toho, aby som bola/a vystavený/á otázkam o dôvode odstúpenia. _____

Rozumiem, že všetky osobné údaje, ktoré poskytnem, budú spracované v súlade s právnymi predpismi o ochrane údajov a budú spracované anonymne. Moje meno alebo akékoľvek informácie, ktoré by ma mohli identifikovať, sa nebudú objavovať nikde vo verejne dostupných zdrojoch. _____

Som oboznámený/á s tým, že údaje, ktoré poskytnem, budú použité na výskumné účely pre diplomovú prácu výskumníka. _____

Rozumiem tomu, že osobné údaje, ktoré sa o mne zhromaždia, ako napríklad moje meno alebo názov profilu na TikToku, ktoré ma môžu identifikovať, nebudú poskytnuté nikomu inému ako výskumníkovi. _____

Povoľujem výskumníčke (Bc. Adriane Haljakovej), aby anonymizované prepisy rozhovorov a zvukové nahrávky uložila do svojho osobného archívu. _____

Dobrovoľne súhlasím s účasťou na tomto výskume. _____

Meno účastníka [tlačeným písmom]

podpis

dátum

Výskumník [tlačeným písmom]

podpis

dátum

Príloha č. 2 – Interview guide (zoznam)

1. Čo ťa priťahovalo k čarodejníctvu?
(Môžeš sa podeliť o osobné skúsenosti alebo vplyvy, ktoré podnietili tvoj záujem o pohanstvo a čarodejníctvo?)
2. Identifikuješ sa ako čarodejnica/čarodejník?
(Ako by si opísal/a svoj vzťah k čarodejníctvu a s tým spojenom obsahu, ktorý sleduješ na TikToku?)
3. Je TikTok tvoj primárny zdroj informácií o čarodejníctve a pohanstve?
(Ak nie, odkiaľ čerpáš informácie?)
4. Overuješ si informácie aj na iných platformách, alebo napr. prostredníctvom literatúry?
5. TikTok má milióny videí s tematikou pohanstva a čarodejníctva - ako sa orientuješ a rozlišuješ obsah na platforme? *
6. Môžeš mi povedať o nejakých konkrétnych tvorcoch a obsahu, ktorý sleduješ a ako s tebou rezonuje? *
(Má nejaký vplyv na tvoje chápanie alebo praktizovanie čarodejníctva?)
7. Ovplyvňuje nejaký čarodejnický obsah na TikToku tvoj každodenný život a rutinu?
(Zaviedol/la si vďaka tomu do svojho života nejaké praktiky alebo rituály?)
8. Stretol/la si sa s tzv. „interact three times to claim“ a „if you're seeing this, it must be for you“ videami?
(Aké máš s nimi skúsenosti a aký máš na ne názor?)
9. Akým spôsobom formovalo tvoje zapojenie sa a sledovanie spirituálneho a čarodejníckeho obsahu na TikToku tvoj zmysel pre identitu alebo sebvýjadrenie?
10. Je pre teba dôležitá autenticnosť tvorcov na platforme? *
(Čo si všímaš na ich príspevkoch?)
11. Našiel/la si si v rámci interakcie s čarodejnickou komunitou na TikToku koven?
*(Ak nie, prečo praktizuješ sám/sama?
Ak áno, čo ti to prinieslo?)*
12. Stretol/la si sa so skepticizmom alebo kritikou kvôli tvojej angažovanosti v čarodejníctve? Ak áno, s akým a od koho?
13. Všimol/la si si využívanie pohanskej symboliky na politické účely v čarodejníckej komunite na TikToku? *

(Hovorí ti niečo pojmy ako „tradwife“, „eco-feminizmus“, „eco-fašizmus“, „cottagecore“?)

(Akú máš s nimi skúsenosť?)

14. Stretol/la si sa s odporúčaniami na alternatívnu a holistickú liečbu?

(Ak áno, zaviedol/la si niektoré z nich do svojej rutiny?)

15. Myslíš si, že TikTok ovplyvnil vnímanie a akceptovanie čarodejníctva v spoločenských a kultúrnych sférach?

(Ako reaguješ na jeho komercializáciu na platforme?)

* označuje otázky, pri ktorých sme zvolili metódu *trace interview*; respondenti nám počas nich ukázali svoje TikTok účty a na základe opytovaných otázok sme ďalej viedli diskusiu